











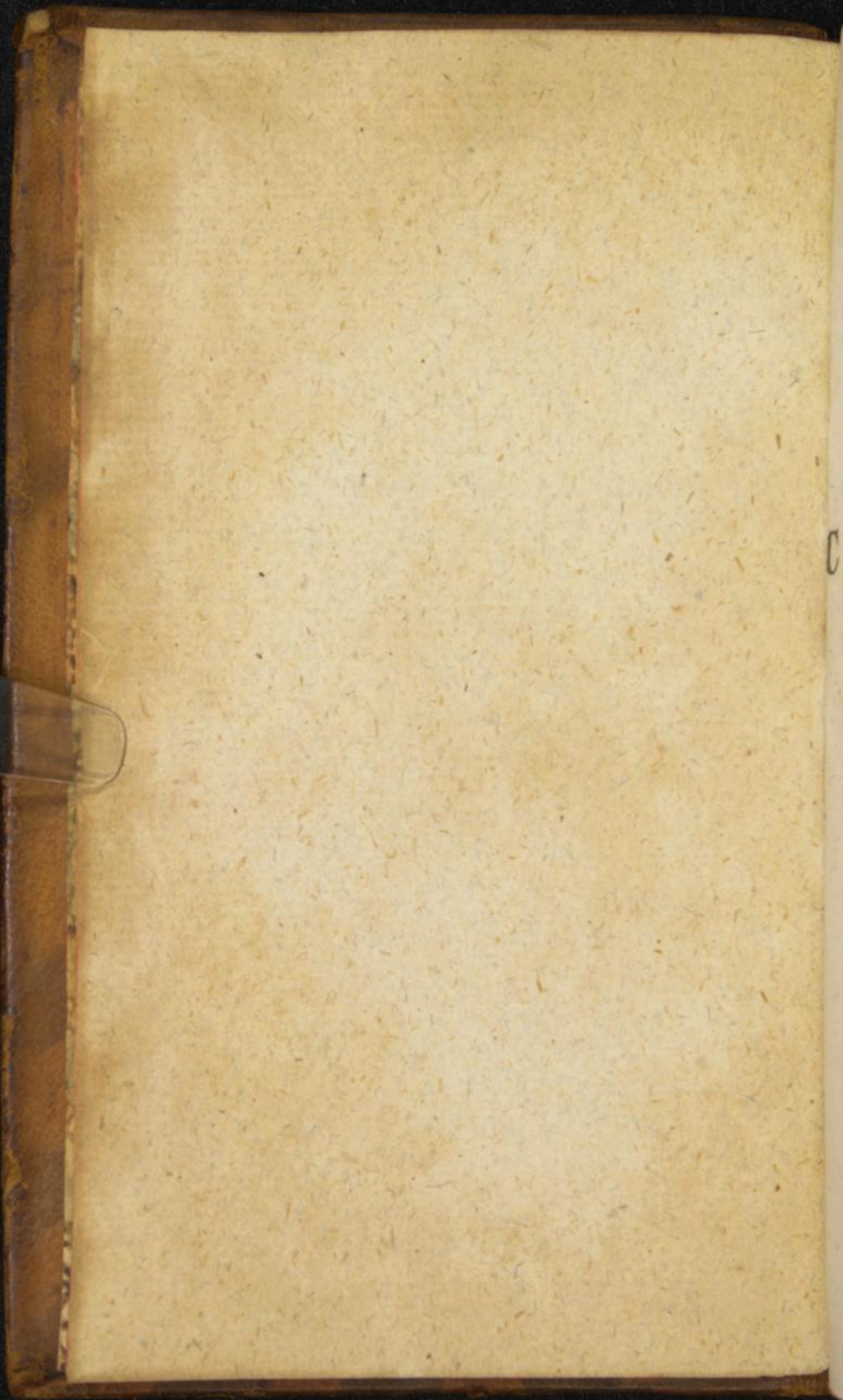




30







M.  
C I C  
s  
OPE  
TU



M. TVLLII  
CICERONIS  
OPERA OMNIA.

*TOMVS TERTIVS.*



THE  
GEOGRAPHICAL  
DICTIONARY  
OF THE  
EMPIRE OF GREAT BRITAIN  
AND IRELAND



M. TULLII  
CICERONIS  
OPERA

QVAE SVPERSVNT  
OMNIA  
SECYNDVM OPTIMAS NOVISSIMASQVE  
EDITIONES.

---

*VOLV MEN TERTIVM.*

---



*MANNHEMII,*  
Cura & Sumptibus Societatis literatae  
MDCCLXXXIII.







M. TVLLII CICERONIS

AD

MARCVM BRVTVM  
ORATOR.

---

VTRVM difficilius aut majus esset negare **T** tibi, sæpius idem roganti, an efficere id, quod **I** rogares, diu multumque, Brute, dubitavi. Nam & negare ei, quem unice diligerem, cuique me carissimum esse sentirem, præsertim & iusta petenti, & præclara cupienti, durum admodum mihi videbatur: & suscipere tantam rem, quantam non modo facultate consequi difficile esset, sed etiam cogitatione complecti, vix arbitrabar esse ejus, qui vereretur reprehensionem doctorum atque prudentium. Quid enim est majus, quam, **2** cum tanta sit inter oratores bonos dissimilitudo, judicare, quæ sit optima species, & quasi figura dicendi? Quod quoniam me sæpius rogas, aggrediar, non tam perficiendi spe, quam experiundi voluntate. Malo enim, cum studio tuo sim obsecutus, desiderari a te prudentiam meam, quam, si id non fecerim, benivolentiam. Quæris igitur, idque **3** jam sæpius, quod eloquentiæ genus probem



maxime, & quale mihi videatur illud, cui nihil addi possit, quod ego summum & perfectissimum iudicem. In quo vereor, ne, si id, quod vis, effecero, eumque oratorem, quem quæris, expressero, tandem studia multorum, qui desperatione debilitati, experiri nolint, quod se assequi posse diffidant. Sed par est omnes omnia experiri, qui res magnas & magno opere expetendas concupiverunt. Quodsi quem aut natura sua, aut illa præstantis ingenii vis forte deficiet, aut minus instructus erit magnarum artium disciplinis: teneat tamen eum cursum, quem poterit. Prima enim sequentem, honestum est in secundis tertiisque consistere. Nam in poëtis, non Homero soli locus est (ut de Græcis loquar) aut Archilochi, aut Sophocli, aut Pindaro; sed horum vel secundis, vel etiam infra secundos. Nec vero Aristotelem in philosophia deterruit a scribendo amplitudo Platonis; nec ipse Aristoteles admirabili quadam scientia, & copia, ceterorum studia restinxit. Nec solum ab optimis studiis excellentes viri deterriti non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis removerunt, qui aut Jalyfi, quem Rhodi vidimus, non potuerunt, aut Coæ Veneris pulcritudinem



imitari. nec simulacro Jovis Olympii, aut Doryphori statua deterriti, reliqui minus experti sunt, quid efficere, aut quo progredi possent: quorum tanta multitudo fuit, tanta in suo cujusque genere laus, ut, cum summa miraremur, inferiora tamen probaremus. In oratoribus vero, Græcis quidem, admirabile est, quantum inter omnes unus excellat. Attamen, cum esset Demosthenes, multi oratores, magni, & clari fuerunt, & antea fuerant, nec postea defecerunt. Quare non est, cur eorum, qui se studio eloquentiæ dediderunt, spes infringatur, aut languescat industria. Nam neque illud ipsum, quod est optimum, desperandum est; & in præstantibus rebus magna sunt ea, quæ sunt optimis proxima. Atque ego in summo oratore fingendo talem informabo, qualis fortasse nemo fuit. Non enim quæro, quis fuerit, sed quid sit illud, quo nihil possit esse præstantius: quod in perpetuitate dicendi non sæpe, atque haud scio an umquam, in aliqua antem parte elucet aliquando, idem apud alios densius, apud alios fortasse rarius. Sed ego sic statuo, nihil esse in ullo genere tam pulcrum, quo non pulcrius id sit, unde illud, ut ex ore aliquo, quasi imago, exprimatur, quod neque



oculis, neque auribus, neque ullo sensu percipi potest, cogitatione tantum & mente complectimur. Itaque & Phidiæ simulacris, quibus nihil in illo genere perfectius videmus, & his picturis, quas nominavi, cogitare tamen possumus pulciora. Nec verò ille artifex, cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, contemplabatur aliquem, e quo similitudinem duceret; sed ipse in mente infidebat species pulcritudinis eximia quædam, quam intuens, in eaque defixus, ad illius similitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris est aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatum speciem imitando referuntur ea, quæ sub oculos ipsa cadunt: sic perfectæ eloquentiæ speciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas appellat *ideas* ille non intelligendi solum, sed etiam dicendi gravissimus auctor & magister, Plato; easque gigni negat, & ait semper esse, ac ratione & intelligentia contineri: cetera nasci, occidere, fluere, labi; nec diutius esse uno & eodem statu. Quidquid est igitur, de quo ratione & via disputetur, id est ad ultimam sui generis formam speciemque redigendum.



Ac video, hanc primam ingressionem <sup>11</sup> meam non ex oratoris disputationibus ductam, sed e media philosophia repetitam, & eam quidem cum antiquam, tum subobscuram, aut reprehensionis aliquid, aut certe admirationis habituram. Nam aut mirabuntur, quid hæc pertineant ad ea, quæ quærimus; quibus satisfaciet res ipsa cognita, ut non sine causa alte repetita videatur: aut reprehendent, quod in usitatas vias indagemus, tritas relinquamus. Ego autem <sup>12</sup> & me sæpe nova videri dicere intelligo, cum pervetera dicam, sed inaudita plerisque; & fateor, me oratorem, si modo sim, aut etiam quicumque sim, non ex rhetorum officinis, sed ex Academiæ spatiis existisse. Illa enim sunt curricula multiplicium variorumque sermonum, in quibus Platonis primum impressa sunt vestigia: sed & hujus & aliorum philosophorum disputationibus & exagitatus maxime orator est, & adjutus. Omnis enim ubertas, & quasi silva dicendi, ducta ab illis est, nec fatis tamen instructa ad forenses causas; quas, ut illi ipsi dicere solebant, agrestioribus Musis reliquerunt. Sic eloquentia hæc forensis, spreta <sup>13</sup> a philosophis, & repudiata, multis quidem



illa adjumentis magnisque caruit; sed tamen ornata verbis atque sententiis, jactationem habuit in populo, nec paucorum judicium reprehensionemque pertimuit. Ita & doctis eloquentia popularis, & disertis elegans doctrina defuit. Positum sit igitur in primis,<sup>14</sup> (quod post magis intelligetur,) sine philosophia non posse effici, quem quærimus, eloquentem: non ut in ea tamen omnia sint, sed ut sic adjuvet, ut palæstra histrionem. parva enim magnis sæpe rectissime conferuntur. Nam nec latius, nec copiosius de magnis variisque rebus sine philosophia potest<sup>15</sup> quisquam dicere. Siquidem etiam in Phædro Platonis hoc Periclem præstitisse ceteris dicit oratoribus Socrates, quod is Anaxagoræ physici fuerit auditor; a quo censet, eum, cum alia præclara quædam, & magnifica didicisset, uberem & fœcundum fuisse, gnarumque (quod est eloquentiæ maximum) quibus orationis modis quæque animorum partes pellerentur. quod idem de Demosthene existimari potest; cujus ex epistolis intelligi licet, quam frequens fuerit Platonis au-<sup>16</sup> ditor. Nec vero sine philosophorum disciplina, genus & speciem cujusque rei cernere, neque eam definiendo explicare, nec tribuere



in partes possumus; nec judicare, quæ vera, quæ falsa sint, neque cernere consequentia, repugnantia videre, ambigua distinguere. Quid dicam de natura rerum, cujus cognitio magnam orationis suppeditat copiam? de vita, de officiis, de virtute, de moribus? sine multa earum ipsarum rerum disciplina, aut dici, aut intelligi potest? Ad has tot, tan-<sup>5</sup>tasque res adhibenda sunt ornamenta innum-<sup>17</sup>erabilia, quæ sola tum quidem tradebantur ab iis, qui dicendi numerabantur magistri. Quo fit, ut veram illam & absolutam eloquentiam nemo consequatur, quod alia intelligendi, alia dicendi disciplina est; & ab aliis, rerum, ab aliis, verborum doctrina quæritur. Itaque M. Antonius, cui vel pri-<sup>18</sup>mas eloquentiæ patrum nostrorum tribuebat ætas, vir natura peracutus & prudens, in eo libro, quem unum reliquit, *disertos* ait se vidisse multos, *eloquentem* omnino neminem. Insidebat videlicet in ejus mente species eloquentiæ, quam cernebat animo, re ipsa non videbat. Vir autem acerrimo ingenio (sic enim fuit) multa & in se & in aliis desiderans, neminem plane, qui recte appellari eloquens posset, videbat. Quodsi ille<sup>19</sup> nec se, nec L. Crassum eloquentem putavit;



habuit profecto comprehensam animo quamdam formam eloquentiæ: cui quoniam nihil deerat, eos, quibus aliquid aut plura deerant, in eam formam non poterat includere. Investigemus hunc igitur, Brute, si possumus, quem numquam vidit Antonius, aut qui omnino nullus unquam fuit: quem si imitari atque exprimere non possumus, quod idem ille vix Deo concessum esse dicebat; at qualis esse debeat, poterimus fortasse dicere.

20 Tria sunt omnino genera dicendi, quibus in singulis quidam floruerunt; peræque autem (id quod volumus) perpauca in omnibus. Nam & grandiloqui, ut ita dicam, fuerunt cum ampla & sententiarum gravitate, & majestate verborum, vehementes, varii, copiosi, graves, ad permovendos & convertendos animos instructi & parati; in quo ipso alii aspera, tristi, horrida oratione, neque perfecta, neque conclusa; alii lævi, & strueta, & terminata: & contra tenues, acuti, omnia docentes, & dilucidiora, non ampliora, facientes, subtili quadam & pressa oratione limati. in eodemque genere alii callidi, sed impoliti, & consulto rudium similes & imperitorum; alii in eadem jejunitate concinniores, id est, faceti, florentes etiam, &



leviter ornati. Est autem quidam interje- 21  
ctus, inter hos medius, & quasi temperatus,  
nec acumine posteriorum, nec flumine utens  
superiorum, ut cinnus amborum, in neutro  
excellens, utriusque particeps; vel utrius-  
que (si verum quærimus) potius expers. Is-  
que uno tenore, ut ajunt, in dicendo fluit,  
nihil afferens præter facilitatem & æquabi-  
litem; aut addit aliquos, ut in corona, to-  
ros, omnemque orationem ornamentis mo-  
dicis verborum sententiarumque distinguit.  
Horum singulorum generum quicumque vim 22  
[singulis] consecuti sunt, magnum in orato-  
ribus nomen habuerunt. Sed quærendum  
est, satifne id, quod volumus, effecerint.  
Videmus enim fuisse quosdam, qui iidem or- 7  
nate ac graviter, iidem versute & subtiliter  
dicerent. Atque utinam in Latinis talis ora-  
toris simulacrum reperire possemus! esset  
egregium non quærere externa, domesticis  
esse contentos. Sed ego idem, qui in illo 23  
fermone nostro, qui est expositus in Bruto,  
multum tribuerim Latinis, vel ut hortarer  
alios, vel quod amarem meos, recordor lon-  
ge omnibus unum anteferre Demosthenem,  
qui vim accommodarit ad eam, quam sentiam,  
eloquentiam, non ad eam, quam in aliquo



ipse cognoverim. Hoc nec gravior existit quisquam, nec callidior, nec temperatior. Itaque nobis monendi sunt ii, quorum sermo imperitus increbuit, qui aut dici se desiderant Atticos, aut ipsi Attice volunt dicere, ut mirentur hunc maxime, quo ne Athenas quidem ipsas magis credo fuisse Atticas. Quid enim sit Atticum, discant, eloquentiamque ipsius viribus, non imbecillitate sua, metiantur. Nunc enim tantum quisque laudat, quantum se posse sperat imitari. Sed tamen eos studio optimo, iudicio minus firmo præditos, docere, quæ sit propria laus Atticorum, non alienum puto.

8 Semper oratorum eloquentiæ moderatrix fuit auditorum prudentia. Omnes enim, qui probari volunt, voluntatem eorum, qui audiunt, intuentur, ad eamque, & ad eorum arbitrium & nutum totos se fingunt & accommodant. Itaque Caria, & Phrygia, & Mysia, quod minime politæ, minimeque elegantes sunt, adsciverunt aptum suis auribus optimum quoddam, & tanquam adipatæ dictionis genus, quod eorum vicini (non ita lato interjecto mari) Rhodii numquam probaverunt, Græci multo minus, Athenienses vero funditus repudiaverunt: quorum semper



per fuit prudens sincerumque iudicium, nihil ut possent, nisi incorruptum, audire, & elegans. eorum religioni cum ferviret orator, nullum verbum insolens, nullum odiosum ponere audebat. Itaque hic, quem præ-<sup>26</sup>stitisse diximus ceteris, in illa pro Ctesiphonte oratione longe optima, summissus a primo; deinde, dum de legibus disputat, pressus: post sensim incedens, iudices ut vidit ardentibus, in reliquis exsultavit audacius. Ac tamen in hoc ipso, diligenter examinante verborum omnium pondera, reprehendit Aeschines quædam & exagitat, illudensque, dira, odiosa, intolerabilia esse dicit. Quin etiam quærit ab ipso, cum quidem eum belluam appellet, utrum illa verba, an portenta sint: ut Aeschini ne Demosthenes quidem videatur Attice dicere. Facile est enim verbum ali-<sup>27</sup>quod ardens (ut ita dicam) notare, idque restinctis jam animorum incendiis irridere. Itaque se purgans jocatur Demosthenes: negat, in eo positas esse fortunas Græciæ, hoc an illud verbum dixerit, huc an illuc manum porrexerit. Quonam igitur modo audiretur Mysus, aut Phryx Athenis, cum etiam Demosthenes exagitetur, ut putidus? Cum vero inclinata ululantique voce, more Asiatico,



canere cœpisset, quis eum ferret? aut quis  
 9 potius non juberet auferri? Ad Atticorum  
 igitur aures teretes & religiosas qui se ac-  
 commodant, ii sunt existimandi Attice di-  
 28 cere. Quorum genera plura sunt; hi unum  
 modo quale sit, suspicantur. Putant enim,  
 qui horride inculteque dicat, modo id ele-  
 ganter enucleateque faciat, eum solum At-  
 29 tice dicere. Errant, quod solum: quod At-  
 tice, non falluntur. Istorum enim iudicio si  
 solum illud est Atticum, ne Pericles quidem  
 dixit Attice, cui primæ sine controversia defe-  
 rebantur. qui si tenui genere uteretur, num-  
 quam ab Aristophane poëta fulgere, tonare,  
 permiscere Græciam dictus esset. Dicat igitur  
 Attice venustissimus ille scriptor, ac po-  
 litissimus, Lysias, quis enim id possit ne-  
 gare? dum intelligamus, hoc esse Atticum in  
 Lysia, non quod tenuis sit, atque inornatus,  
 sed quod nihil habeat insolens aut ineptum.  
 Ornate vero, & graviter, & copiose dicere,  
 aut Atticorum sit, aut ne sit Aeschines, neve  
 30 Demosthenes Atticus. Ecce autem aliqui se  
 Thucydidios esse profitentur, novum quod-  
 dam imperitorum & inauditum genus. Nam  
 qui Lysiam sequuntur, caustidicum quendam  
 sequuntur: non illum quidem amplum, atque  
 que



que grandem; subtilem & elegantem tamen, & qui in forensibus causis possit præclare consistere. Thucydides autem res gestas & bella narrat, & prælia, graviter sane, & probe: sed nihil ab eo transferri potest ad forensium usum, & publicum. Ipsæ illæ conciones ita multas habent obscuras abditasque sententias, vix ut intelligantur; quod est in oratione civili vitium vel maximum. Quæ<sup>31</sup> est autem in hominibus tanta perversitas, ut, inventis frugibus, glande vescantur? An victus hominum, Atheniensium beneficio excoli potuit, oratio non potuit? Quis porro umquam Græcorum rhetorum a Thucydide quidquam duxit? At laudatus est ab omnibus. fateor: sed ita, ut rerum explicator prudens, severus, gravis; non ut in judiciis versaret causas, sed ut in historiis bella narraret. Itaque numquam est numeratus orator. Nec vero, si historiam non scripsisset,<sup>32</sup> nomen ejus non exstaret, cum præsertim fuisset honoratus & nobilis. Hujus tamen nemo neque verborum, neque sententiarum gravitatem imitatur: sed, cum mutila quædam, & hiantia locuti sunt, quæ vel sine magistro facere potuerunt, germanos se putant esse Thucydidas. Nactus sum etiam, qui Xeno-



phontis similem esse se cuperet: ejus sermo est ille quidem melle dulcior, sed a forenfi strepitu remotissimus.

33 Referamus nos igitur ad eum, quem volumus, inchoandum, & eadem eloquentia informandum, quam in nullo cognovit Antonius. Magnum opus omnino & arduum, Brute, conamur: sed nihil difficile amanti puto. Amo autem, & semper amavi ingenium, studia, mores tuos. Incendor porro quotidie magis, non desiderio solum (quo quidem conficior) congressus nostros, consuetudinem victus, doctissimos sermones requirens tuos, sed etiam admirabili fama virtutum incredibilium, quæ specie dispares, 34 prudentia conjunguntur. Quid enim tam distans, quam a severitate comitas? Quis tamen umquam te aut sanctior est habitus, aut dulcior? Quid tam difficile, quam in plurimorum controversiis dijudicandis ab omnibus diligi? consequeris tamen, ut eos ipsos, quos contra statuas, æquos placatosque dimittas. Itaque efficis, ut, cum gratiæ causa nihil facias, omnia tamen sint grata, quæ facis. Ergo omnibus terris, una Gallia communi non ardet incendio: in qua frueris ipse te, cum in Italiæ luce cognosceris, versarisque



in optimorum civium vel flore, vel robore. Jam quantum illud est, quod in maximis occupationibus numquam intermittis studia doctrinæ? semper aut ipse scribis aliquid, aut me vocas ad scribendum? Itaque hoc sum 35 aggressus statim *Catone* absoluto: quem ipsum numquam attigissem, tempora timens inimica virtuti, nisi tibi hortanti, & illius memoriam mihi caram excitanti, non parere nefas esse duxissem: sed testificor, me a te rogatum, & recusantem, hæc scribere esse ausum. Volo enim mihi tecum commune esse crimen, ut, si sustinere tantam quæstionem non potuero, injusti oneris impositi tua culpa sit, mea recepti. In quo tamen judicii nostri errorem laus tibi dati muneris compensabit.

Sed in omni re difficillimum est, formam **II** (quæ *χαραντήρ* Græce dicitur) exponere optimi 36 mi; quod aliud aliis videtur optimum. Ennio delector, ait quispiam, quod non discedit a communi more verborum: Pacuvio, inquit alius; omnes apud hunc ornati, elaboratique sunt versus; multa apud alterum negligentius. Fac alium Attio. varia enim sunt judicia, ut in Græcis; nec facilis explicatio, quæ forma maxime excellat. In picturis alios



horrida, inculta, abdita, & opaca; contra  
 alios nitida, læta, collustrata delectant. Quid  
 est, quo præscriptum aliquod, aut formulam  
 exprimas, cum in suo quodque genere præ-  
 stet, & genera plura sint? Hac ego religione  
 non sum ab hoc conatu repulsus: existimavi-  
 que, in omnibus rebus esse aliquid optimum,  
 etiam si lateret; idque ab eo posse, qui ejus  
 37 rei gnarus esset, judicari. Sed quoniam plura  
 sunt orationum genera, eaque diversa, ne-  
 que in unam formam cadunt omnia: lauda-  
 tionum, scriptionum, & historiarum, & ta-  
 lium suasionum, qualem Isocrates fecit Pa-  
 negyricum, multique alii, qui sunt nominati  
 Sophistæ, reliquarumque rerum formam, quæ  
 absunt ab forense contentione, ejusque totius  
 generis, quod Græce ἐπιδεικτικὸν nominatur,  
 quod quasi ad inspiciendum, delectationis  
 causa comparatum est, non complectar hoc  
 tempore: non quo negligenda sit. est enim  
 illa quasi nutrix ejus oratoris, quem infor-  
 mare volumus, & de quo molimur aliquid  
 12 exquisitius dicere. Ab hac & verborum co-  
 pia alitur, & eorum constructio, & nume-  
 38 rus liberiore quadam fruitur licentia. Datur  
 etiam venia concinnitati sententiarum; & ar-  
 guti, certique, & circumscripti verborum



ambitus conceduntur: de industriaque, non ex infidiis, sed aperte ac palam elaboratur, ut verba verbis quasi demensa & paria respondeant; ut crebro conferantur pugnancia, comparenturque contraria; & ut pariter extrema terminentur, eundemque referant in cadendo sonum: quæ in veritate causarum & rarius multo facimus, & certe occultius. In Panathenaico autem Isocrates ea studiose consecutum fatetur. non enim ad judiciorum certamen, sed ad voluptatem aurium scripsit. Hæc tractasse Thrasy Machum Chalcedonium, primum, & Leontinum ferunt Gorgiam: Theodorum inde Byzantium, multosque alios, quos *λογοδαϊδάλους* appellat in Phædro Socrates: quorum satis arguta multa, sed ut modo primumque nascentia, minuta, & versicolorum similia quædam, nimiumque depicta. Quo magis sunt Herodotus, Thucydidesque mirabiles: quorum ætas cum in eorum tempora, quos nominavi, incidisset, longissime tamen ipsi a talibus deliciis, vel potius ineptiis abfuerunt. alter enim sine ullis salebris quasi sedatus amnis fluit: alter incitator fertur, & de bellicis rebus canit etiam quodammodo bellicum: primisque ab his (ut ait Theophrastus) historia commota



est, ut auderet uberius, quam superiores,  
 13 & ornatus dicere. Horum ætati successit  
 40 Isocrates, qui præter ceteros ejusdem gene-  
 ris laudatur semper a nobis; nonnumquam,  
 Brute, leniter & erudite, repugnante te. sed  
 cedas mihi fortasse, si, quid in eo laudem,  
 cognoveris. Nam cum concisus ei Thrasyma-  
 chus minutis numeris videretur, & Gorgias,  
 qui tamen primi traduntur arte quadam ver-  
 ba vinxisse; Theodorus autem præfractior,  
 nec satis (ut ita dicam) rotundus: primus in-  
 stituit dilatare verbis, & mollioribus nume-  
 ris explere sententias. In quo cum doceret  
 eos, qui partim in dicendo, partim in scri-  
 bendo principes exstiterunt, domus ejus offi-  
 41 cina habita eloquentiæ est. Itaque ut ego,  
 cum a nostro Catone laudabar, vel repre-  
 hendi me a ceteris facile patiebar: sic Isocra-  
 tes videtur testimonio Platonis aliorum judi-  
 cia debere contemnere. Est enim (ut scis)  
 quasi in extrema pagina Phædri his ipsis ver-  
 bis loquens Socrates: *Adolescens etiam nunc,  
 o Phædre, Isocrates est; sed quid de illo au-  
 gurer, lubet dicere. Quid tandem? inquit  
 ille. Majore mihi ingenio videtur esse, quam  
 ut cum orationibus Lysiae comparetur. Præ-  
 terea ad virtutem major indoles: ut minime*



mirum futurum sit, si, cum aetate processerit, aut in hoc orationum genere, cui nunc studet, tantum, quantum pueris, reliquis praestet omnibus, qui umquam orationes attigerunt; aut, si contentus his non fuerit, divino aliquo animi motu majora concupiscat. Inest enim natura philosophia in hujus viri mente quaedam. Haec de adolescente Socrates auguratur. At ea de seniore scribit Plato, & scribit æqualis, & quidem exagitator omnium rhetorum hunc miratur unum. Me autem, qui Isocratem non diligunt, una cum Socrate, & cum Platone errare patiantur. Dulce igitur orationis genus, & solutum, & effluens, sententiis argutum, verbis sonans, est in illo epidictico genere: quod diximus propriam Sophistarum, pompæ, quam pugnae aptius, gymnasiis & palæstræ dicatam, spre- tum & pulsum foro. Sed quod educata hujus nutrimentis eloquentia, ipsa se postea colorat & roborat, non alienum fuit de oratoris quasi incunabulis dicere. Verum hæc ludorum, atque pompæ: nos autem jam in aciem, dimicationemque descendamus.

Quoniam tria videnda sunt oratori, quid I4 dicat, & quo quidque loco, & quomodo: 43 dicendum omnino est, quid sit optimum in



singulis, sed aliquanto secus, atque in tradenda arte dici solet. nulla præcepta ponemus (neque enim id suscepimus); sed excellentis eloquentiæ speciem & formam adumbrabimus: nec, quibus rebus ea paretur, exponemus; sed qualis nobis esse videatur.

- 44 Ac duo breviter prima. sunt enim non tam insignia ad maximam laudem, quam necessaria, & tamen cum multis pæne communia. Nam & invenire, & judicare, quid dicas, magna illa quidem sunt, & tanquam animi instar in corpore: sed propria magis prudentiæ, quam eloquentiæ. qua tamen in causa est vacua prudentia? Noverit igitur hic quidem orator, quem summum esse volumus,
- 45 argumentorum & rationum locos. Nam quoniam, quidquid est, quod in controversia, aut in contentione versetur, in eo, aut sitne, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: sitne, signis; quid sit, definitionibus; quale sit, recti pravique partibus: quibus ut uti possit orator, non ille vulgaris, sed hic excellens, a propriis personis & temporibus semper, si potest, avocat controversiam. latius enim de genere, quam de parte disceptare licet; ut, quod in universo sit probatum, id in
- 46 parte sit probari necesse. Hæc igitur quæ-



stio, a propriis personis & temporibus ad  
universi generis orationem traducta, appel-  
latur *thesis*. In hac Aristoteles adolescen-  
tes, non ad philosophorum morem tenuiter  
differendi, sed ad copiam rhetorum, in utram-  
que partem, ut ornatius & uberius dici pos-  
set, exercuit: idemque *locos* (sic enim ap-  
pellat) quasi argumentorum notas tradidit,  
unde omnis in utramque partem traheretur  
oratio. Facile igitur hic noster, (non enim 15  
declamatorem aliquem de ludo, aut rabulam 47  
de foro, sed doctissimum & perfectissimum  
quærimus,) quoniam loci certi traduntur,  
percurreret omnes; utetur aptis; generatim  
dicet; ex quo emanant etiam, qui *commu-  
nes* appellantur *loci*. nec vero utetur impru-  
denter hac copia, sed omnia expendet & se-  
liget. non enim semper, nec in omnibus  
causis, ex iisdem eadem argumentorum mo-  
menta sunt. Judicium igitur adhibebit; nec 48  
inveniet solum quid dicat, sed etiam expen-  
det. Nihil enim est feracius ingeniis, iis præ-  
sertim, quæ disciplinis excolta sunt. Sed ut  
segetes foecundæ & uberes non solum fru-  
ges, verum herbas etiam effundunt inimi-  
cissimas frugibus: sic interdum ex illis locis,  
aut levia quædam, aut causis aliena, aut



non utilia gignuntur; quorum ab oratoris  
 49 iudicio delectus magnus adhibebitur. Alio-  
 qui quonam modo ille in bonis hærebit &  
 habitabit suis? aut molliet dura, aut occul-  
 tabit, quæ dilui non poterunt, atque omni-  
 no opprimet, si licebit, aut abducet animos?  
 aut aliud afferet, quod oppositum probabi-  
 50 lius sit, quam illud, quod obstabit? Jam vero  
 ea, quæ invenerit, qua diligentia collocabit?  
 quoniam id secundum erat de tribus. Vesti-  
 bula nimirum honesta, aditusque ad causam  
 faciet illustres: cumque animos prima ag-  
 gressione occupaverit, infirmabit, excludet-  
 que contraria; de firmissimis alia prima po-  
 net, alia postrema, inculcabitque leviora. At-  
 que in primis duabus dicendi partibus qualis  
 esset, summatim breviterque descripsimus.  
 16 Sed, ut ante dictum est, in his partibus (etsi  
 graves atque magnæ sunt) minus & artis  
 51 est, & laboris. Cum autem, quid & quo  
 loco dicat, invenerit, illud est longe maxi-  
 mum, videre, quonam modo. Scitum est  
 enim, quod Carneades noster dicere solebat,  
 Clitomachum eadem dicere, Charmadam  
 autem eodem etiam modo dicere. Quod si  
 in philosophia tantum interest, quemadmo-  
 dum dicas, ubi res spectatur, non verba pen-



duntur: quid tandem in causis existimandum est, quibus totis moderatur oratio? Quod 52 quidem ego, Brute, ex tuis litteris sentiebam, non te id scitari, qualem ego in inveniando & in collocando summum esse oratorem vellem, sed id mihi quærere videbare, quod genus ipsius orationis optimum judicarem. Rem difficilem (dii immortales!) atque omnium difficillimam. Nam cum est oratio mollis, & tenera, & ita flexibilis, ut sequatur, quocumque torqueas: tum & naturæ variæ, & voluntates, multum inter se distantia effecerunt genera dicendi. Flumen 53 aliis verborum, volubilitasque cordi est, qui ponunt in orationis celeritate eloquentiam. Distincta alios & interpuncta intervalla, moræ, respirationesque delectant. Quid potest esse tam diversum? tamen est in utroque aliquid excellens. Elaborant alii in lenitate & æquabilitate, & puro quasi quodam & candido genere dicendi. Ecce aliqui duritatem & severitatem quandam verbis, & orationis quasi mœstitiam sequuntur; quodque paullo ante divisimus, ut alii graves. alii tennes, alii temperati vellent videri; quot orationum genera esse diximus, totidem oratorum reperiuntur.



¶ 7 Et, quoniam cœpi jam cumulatus hoc  
54 munus augere, quam a te postulatum est,  
(tibi enim tantum de orationis genere quæ-  
renti respondi etiam breviter de inveniend  
& collocando); ne nunc quidem solum de  
orationis modo dicam, sed etiam de actionis:  
ita prætermissa pars nulla erit. quandoqui-  
dem de memoria nihil est hoc loco dicendum,  
55 quæ communis est multarum artium. Quo  
modo autem dicatur, id est in duobus, in  
agendo, & in eloquendo. Est enim actio  
quasi corporis quædam eloquentia, cum con-  
sistat e voce atque motu. Vocis mutationes  
totidem sunt, quot animorum, qui maxime  
voce commoventur. Itaque ille perfectus,  
quem jamdudum nostra indicat oratio, ut-  
cumque se affectum videri & animum au-  
dientis moveri volet, ita certum vocis ad-  
movebit sonum: de quo plura dicerem, si  
hoc præcipiendi tempus esset, aut si tu hoc  
quæreret: dicerem etiam de gestu, cum quo  
junctus est vultus. quibus omnibus, dici vix  
potest, quantum intersit, quemadmodum uta-  
56 tur orator. Nam & infantes, actionis digni-  
tate, eloquentiæ sæpe fructum tulerunt: &  
diserti, deformitate agendi, multi infantes  
putati sunt; ut jam non sine causa Demofthe-



nes tribuerit & primas, & secundas, & tertias actioni. Si enim eloquentia nulla sine hac, hæc autem sine eloquentia, tanta est; certe plurimum in dicendo potest. Volet igitur ille, qui eloquentiæ principatum petet, & contenta voce, atrociter dicere; & summissa, leniter; & inclinata, videri gravis; & inflexa, miserabilis. Mira est enim quæ- 57  
dam natura vocis: cujus quidem, e tribus omnino fonis, inflexo, acuto, gravi, tanta sit, & tam suavis varietas perfecta in cantibus. Est autem in dicendo etiam quidam 18  
cantus obscurior, non hic e Phrygia & Caria rhetorum epilogus, pæne canticum; sed ille, quem significat Demosthenes, & Aeschines, cum alter alteri objicit vocis flexiones. Dicit plura etiam Demosthenes, illumque sæpe dicit voce dulci & clara fuisse. In quo illud 58  
etiam notandum mihi videtur ad studium persequendæ suavitatis in vocibus. Ipsa enim natura, quasi modularetur hominum orationem, in omni verbo posuit acutam vocem, nec una plus, nec a postrema syllaba ultra tertiam: quo magis naturam ducem ad aurium voluptatem sequatur industria. Ac vo- 59  
cis quidem bonitas optanda est. non est enim in nobis, sed tractatio, atque usus in nobis.



Ergo ille princeps variabit & mutabit; omnes sonorum, tum intendens, tum remittens, persequetur gradus; idemque motu sic utetur, nihil ut supersit in gestu. Status erectus & celsus: rarus incessus, nec ita longus: excursio moderata, eaque rara: nulla mollitia cervicum, nullæ argutiæ digitorum, non ad numerum articulus cadens: trunco magis toto se ipse moderans, & virili laterum flexione, brachii projectione in contentionibus, contractione in remissis. Vultus vero, qui secundum vocem plurimum potest, quantam affert tum dignitatem, tum venustatem? in quo cum effeceris, ne quid ineptum, aut vultuosum sit, tum oculorum est quædam magna moderatio. Nam ut imago est animi, vultus; sic indices oculi: quorum & hilaritatis, & vicissim tristitiæ modum res ipsæ, de quibus agetur, temperabunt.

19 Sed jam illius perfecti oratoris & summæ  
61 eloquentiæ species exprimenda est: quem hoc uno excellere, id est oratione, cetera in eo latere, indicat nomen ipsum. Non enim inventor, aut compositor, aut actor, hæc complexus est omnia, sed & Græce ab eloquendo ῥήτωρ, & Latine *eloquens* dictus est. Ceterarum enim rerum, quæ sunt in oratore,



partem aliquam sibi quisque vindicat: dicendi autem, id est eloquendi, maxima vis soli huic conceditur. Quamquam enim & philo- 62  
sophi quidam ornate locuti sunt, (siquidem & Theophrastus divinitate loquendi nomen invenit, & Aristoteles Isocratem ipsum la-  
cessivit, & Xenophontis voce Musas quasi locutas ferunt; & longe omnium, quicumque scripserunt aut locuti sunt, exstitit & gravitate princeps Plato;) tamen horum oratio neque nervos, neque aculeos oratorios ac forenses habet. Loquuntur cum doctis, quo- 63  
rum sedare animos malunt, quam incitare. Sic de rebus placatis, ac minime turbulentis, docendi causa, non capiendi, loquuntur; ut in eo ipso, quod delectationem aliquam dicendo aucupentur, plus nonnullis, quam necesse sit, facere videantur. Ergo ab hoc genere non difficile est hanc eloquentiam, de qua nunc agitur, secernere. Mollis est enim 64  
oratio philosophorum, & umbratilis, nec sententiis, nec verbis instructa popularibus, nec vineta numeris, sed soluta liberius. nihil iratum habet, nihil invidum, nihil atrox, nihil mirabile, nihil astutum: casta, verecunda, virgo incorrupta quodammodo. Itaque sermo potius, quam oratio, dicitur.



Quamquam enim omnis locutio oratio est, tamen unius oratoris locutio hoc proprie si-  
 65 gnata nomine est. Sophistarum, de quibus supra dixi, magis distinguenda similitudo videtur, qui omnes eosdem volunt flores, quos adhibet orator in causis, persequi. Sed hoc differunt, quod, cum sit his propositum non perturbare animos, sed placare potius, nec tam persuadere, quam delectare; & apertius id faciunt, quam nos, & crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles: a re sæpe discedunt, intexunt fabulas, verba apertius transferunt, eaque ita disponunt, ut pictores varietatem colorum: paria paribus referunt, adversa contrariis, sæpissimeque similiter extrema definiunt.

20 Huic generi historia finitima est, in qua &  
 66 narratur ornate, & regio sæpe aut pugna describitur; interponuntur etiam conciones & hortationes: sed in his tracta quædam & fluens expetitur, non hæc contorta & acris oratio. Ab his non multo secus, quam a poëtis, hæc eloquentia, quam quærimus, sevocanda est. Nam etiam poëtæ quæstionem attulerunt, quidnam esset illud, quo ipsi differrent ab oratoribus. numero maxime videbantur antea, & versu: nunc apud orato-  
 res



res jam ipse numerus increbruit. Quidquid<sup>67</sup>  
est enim, quod sub aurium mensuram ali-  
quam cadit, etiam si abest a versu, (nam id  
quidem orationis est vitium,) numerus voca-  
tur, qui Græce *ῥυθμὸς* dicitur. Itaque video  
visum esse nonnullis, Platonis & Democriti  
locutionem, etsi absit a versu, tamen, quod  
incitatus feratur, & clarissimis verborum lu-  
minibus utatur, potius poëma putandum,  
quam comicorum poëtarum; apud quos, nisi  
quod versiculi sunt, nihil est aliud quotidiani  
dissimile sermonis. nec tamen id est poëtæ  
maximum; etsi est eo laudabilior, quod vir-  
tutes oratoris persequitur, cum versu sit ad-  
strictior. Ego autem etiam si quorundam<sup>68</sup>  
grandis & ornata vox est poëtarum, tamen  
in ea cum licentiam statuo majorem esse,  
quam in nobis, faciendorum jungendorum-  
que verborum, tum etiam nonnullorum vo-  
luptati vocibus magis, quam rebus inserviunt.  
Nec vero, si quid est unum inter eos simile,  
(id autem est iudicium, electioque verborum)  
propterea ceterarum rerum dissimilitudo intel-  
ligi non potest: sed id nec dubium est, & si  
quid habet quæstionis, hoc tamen ipsum ad id,  
quod propositum est, non est necessarium.  
Sejunctus igitur orator a philosophorum elo-



quentia, a sophistarum, ab historicorum, a poëtarum, explicandus est nobis, qualis futurus sit.

- 21 Erit igitur eloquens (hunc enim, auctore  
 69 Antonio, quærimus) is, qui in foro, causis-  
 que civilibus ita dicet, ut probet, ut delectet, ut flectat. probare, necessitatis est: delectare, suavitatis: flectere, victoriæ. Nam id unum ex omnibus ad obtinendas causas potest plurimum. Sed quot officia oratoris, tot sunt genera dicendi. Subtile in probando, modicum in delectando, vehemens in flectendo: in quo uno vis omnis oratoris est.
- 70 Magni igitur iudicii, summæ etiam facultatis esse debet moderator ille, & quasi temperator hujus tripartitæ varietatis. Nam & iudicabit, quid cuique opus sit; & poterit, quocumque modo postulabit causa, dicere. Sed est eloquentiæ, sicut reliquarum rerum, fundamentum, sapientia. Ut enim in vita, sic in oratione, nihil est difficilius, quam, quid deceat, videre. *πρέπον* appellant hoc Græci: nos dicamus sane *decorum*. de quo præclare, & multa præcipiuntur, & res est cognitione dignissima. Hujus ignoratione non modo in vita, sed sæpissime & in poëmatibus, & in oratione peccatur. Est autem,



quid deceat, oratori videndum, non in sententiis solum, sed etiam in verbis. Non enim omnis fortuna, non omnis honos, non omnis auctoritas, non omnis ætas, nec vero locus, aut tempus, aut auditor omnis, eodem aut verborum genere tractandus est, aut sententiarum: semperque in omni parte orationis, ut vitæ, quid deceat, est considerandum: quod & in re, de qua agitur, positum est, & in personis & eorum, qui dicunt, & eorum, qui audiunt. Itaque hunc locum, <sup>72</sup> longe & late patentem, philosophi solent in officiis tractare, (non cum de recto ipso disputant; nam id quidem unum est,) grammatici in poëtis, eloquentes in omni & genere & parte causarum. Quam enim indecorum est, de stillicidiis cum apud unum judicem dicas, amplissimis verbis & locis uti communibus; de majestate populi Romani summissè & subtiliter? Hic genere toto. At per- <sup>22</sup>sona alii peccant, aut sua, aut judicum, aut etiam adversariorum; nec re solum, sed sæpe verbo. etsi sine re nulla vis verbi est, tamen eadem res sæpe aut probatur, aut rejicitur, alio atque alio elata verbo. In omni- <sup>73</sup>busque rebus videndum est, quatenus. etsi enim suus cuique modus est, tamen magis



offendit nimium, quam parum. In quo Apelles pictores quoque eos peccare dicebat, qui non sentirent, quid esset satis. Magnus est locus hic, Brute, quod te non fugit, & magnum volumen aliud desiderat: sed ad id, quod agitur, illud satis. Cum hoc decere, (quod semper usurpamus in omnibus dictis, & factis, minimis & maximis,) cum hoc, inquam, decere dicamus, illud non decere, & id usquequaque, quantum sit, appareat; in alioque ponatur, aliudque totum sit, utrum <sup>74</sup> *decere*, an *oportere* dicas; (oportere enim, perfectionem declarat officii, quo & semper utendum est, & omnibus: decere, quasi aptum esse, consentaneumque tempori & personæ; quod cum in factis sæpissime, tum in dictis valet, in vultu denique, & gestu, & incessu;) contraque item dedecere: (quod si poëta fugit ut maximum vitium, qui peccat etiam, cum probam orationem affingit improbo, stultove sapientis; si denique pictor ille vidit, cum immolanda Iphigenia tristis Calchas esset, mœstior Ulysses, mœreret Menelaus, obvolvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari; si denique histrio, quid deceat, quærit: quid faciendum oratori



putemus?) sed, cum hoc tantum sit; quid in causis, earumque quasi membris faciat, orator viderit. Illud quidem perspicuum est, non modo partes orationis, sed etiam causas totas, alias alia forma dicendi esse tractandas.

Sequitur, ut cujusque generis nota quaeratur, & formula. magnum opus, & arduum, ut saepe jam diximus: sed ingredientibus considerandum fuit, quid ageremus: nunc quidem jam, quocumque feremur, danda nimirum vela sunt. Ac primum informandus est ille nobis, quem solum quidam vocant Atticum. Summissus est, & humilis, consuetudinem imitans, ab indisertis re plus, quam opinione, differens. Itaque eum qui audiunt, quamvis ipsi infantes sint, tamen illo modo confidunt se posse dicere. nam orationis subtilitas, imitabilis illa quidem videtur esse existimanti, sed nihil est experienti minus. Etsi enim non plurimi sanguinis est, habeat tamen succum aliquem oportet, ut, etiam si illis maximis viribus careat, sit (ut ita dicam) integra valitudine. Primum igitur eum tamquam e vinculis numerorum examinamus. Sunt enim quidam (ut scis) oratori numeri (de quibus mox agemus) observandi,



ratione quadam, sed alio in genere orationis, in hoc omnino relinquendi. solutum quiddam sit, nec vagum tamen, ut ingredi libere, non ut licenter videatur errare. Verba etiam verbis quasi coagmentare negligat. Habet enim ille tamquam hiatus concursu vocalium molle quiddam, & quod indicet non ignorantam negligentiam, de re, hominis, magis  
78 quam de verbis, laborantis. Sed erit videndum de reliquis, cum hæc duo ei liberiora fuerint, circuitus, conglutinatioque verborum. Illa enim ipsa contracta & minuta non negligenter tractanda sunt; sed quædam etiam negligentia est diligens. Nam ut mulieres esse dicuntur nonnullæ inornatæ, quas id ipsum deceat: sic hæc subtilis oratio etiam incompta delectat. Fit enim quiddam in utroque, quo fit venustius, sed non ut appareat. Tum removebitur omnis insignis ornatus, quasi margaritarum. ne calamistri quidem adhibebun-  
79 tur. Fucati vero medicamenta candoris & ruboris omnia repellentur: elegantia modo, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus: dilucide planeque dicetur: quid  
24 deceat, circumspicietur. Unum aderit, quod quartum numerat Theophrastus in orationis laudibus, ornatum illud, suave & affluens:



acutæ crebræque sententiæ ponentur, & nescio unde ex abdito erutæ, atque in hoc oratore dominabuntur. Verecundus erit usus <sup>80</sup> oratoriæ quasi supellectilis. Supellex est enim quodammodo nostra, quæ est in ornamentis, alia rerum, alia verborum. Ornatus autem verborum, duplex: unus simplicium, alter collocatorum. Simplex probatur in propriis usitatique verbis, quod aut optime sonat, aut rem maxime explanat: in alienis, aut translatum, aut sumtum aliunde, ut mutuo; aut factum ab ipso; aut novum; aut priscum & inusitatum. Sed etiam inusitata, ac prisca, sunt in propriis, nisi quod raro utimur. Col- <sup>81</sup>locata autem verba habent ornatum, si aliquid concinnitatis efficiunt, quod verbis mutatis non maneat, manente sententia. Nam sententiarum ornamenta, quæ permanent, etiam si verba mutaveris, sunt illa quidem permulta, sed, quæ emineant, pauciora. Ergo ille tenuis orator, modo fit elegans, nec in faciendis verbis erit audax, & in transferendis verecundus, & parcus in priscis; reliquisque ornamentis & verborum & sententiarum demissior: translatione fortasse crebrior, qua frequentissime sermo omnis utitur non modo urbanorum, sed etiam rusticorum. si-



quidem est eorum, *gemmae vites, sitive agros, laetas esse segetes, luxuriosa frumenta.*

- 82 Nihil horum parum audacter, sed aut simile est illi, unde transferas: aut, si res suum nullum habet nomen, docendi causa sumtum, non ludendi, videtur. Hoc ornamento liberius paullo, quam ceteris, utetur hic summissus: nec tam licenter tamen, quam si genere dicendi uteretur amplissimo. Itaque illud indecorum (quod quale sit, ex decore debet intelligi) hic quoque apparet, cum verbum aliquod altius transfertur, idque in oratione humili ponitur, quod idem in alia deceret. Illam autem concinnitatem, quæ verborum collocationem illuminat his luminibus, quæ Græci quasi aliquos gestus orationis, *σχήματα* appellant, (quod idem verbum ab his etiam in sententiarum ornamenta transfertur,) adhibet quidem hic subtilis, (quem, nisi quod solum, ceteroquin recte quidam vocant Atticum,) sed paullo parcus. Nam, sicut in epularum apparatu, a magnificentia recedens, non se parcum solum, sed etiam elegantem videri volet; eliget, quibus utatur.
- 84 Sunt enim pleræque aptæ hujus ipsius oratoris, de quo loquor, parsimonix. Nam illa, de quibus ante dixi, huic acuto fugienda



sunt, paria paribus relata, & similiter conclusa, eodemque pacto cadentia; & immutatione litteræ quasi quæsitæ venustates; ne elaborata concinnitas, & quoddam aucupium delectationis manifesto deprehensum appareat. Itemque si quæ verborum iterationes 85 contentionem aliquam, & clamorem requirerent, erunt ab hac summissione orationis alienæ: ceteris promiscue poterit uti; continuationem verborum modo relaxet, & dividat, utaturque verbis quam usitatissimis, translationibus quam mollissimis: etiam illa sententiarum lumina assumat, quæ non erunt vehementer illustria. Non faciet rempublicam loquentem, nec ab inferis mortuos excitabit, nec acervatim multa frequentans, una complexione devinciet. Valentiorum hæc laterum sunt, nec ab hoc, quem informamus, aut expectanda, aut postulanda. erit enim ut voce, sic etiam oratione suppressior. Sed 86 pleraque ex illis convenient etiam huic tenuitati: quamquam iisdem ornamentis utetur horridius. talem enim inducimus. Accedet actio non tragica, nec scenæ, sed modica jactatione corporis, vultu tamen multa conficiens; non hoc, quo dicuntur os ducere, sed illo, quo significant ingenue, quo sensu



26 quidque pronuntient. Huic generi orationis  
87 adspurgentur etiam sales, qui in dicendo nimium quantum valent: quorum duo genera sunt, unum facetiarum, alterum dicacitatis, utetur utroque; sed altero in narrando aliquid venuste, altero in jaciendo, mittendoque ridiculo: cujus genera plura sunt; sed  
88 nunc aliud agimus. Illud admonemus tamen, ridiculo sic usurum oratorem, ut nec nimis frequenti, ne scurrile sit; nec subobsceno, ne mimicum; nec petulanti, ne improbum; nec in calamitatem, ne inhumanum; nec in facinus, ne odii locum risus occupet; neque aut sua persona, aut judicium, aut tempore alienum. hæc enim ad illud indecorum re-  
89 feruntur. Vitabit etiam quæsitæ, nec ex tempore fictæ, sed domo allatæ: quæ plerumque sunt frigida. Parcet & amicitiis, & dignitatibus: vitabit insanabiles contumelias: tantummodo adversarios figet, nec eos tamen semper, nec omnes, nec omni modo. quibus exceptis sic utetur sale & facetiis, ut ego ex istis novis Atticis talem cognoverim neminem, cum id certe sit vel maxime Atti-  
90 cum. Hanc ego judico formam summissi oratoris, sed magni tamen, & germani Attici: quoniam, quidquid est falsum, aut salubre in



oratione, id proprium Atticorum est: e quibus tamen non omnes faceti: Lyfias fatis, & Hyperides, Demades præter ceteros fertur. Demofthenes minus habetur; quo quidem mihi nihil videtur urbanius: fed non tam dicax fuit, quam facetus. Eft autem illud acrioris ingenii, hoc majoris artis.

Uberius eft aliud, aliquantoque robuftius, quam hoc humile, de quo dictum eft; fummiffius autem, quam illud, de quo jam dicitur, ampliffimum. Hoc in genere, nervorum vel minimum, fuavitatis autem eft vel plurimum. Eft enim plenius, quam hoc enucleatum: quam autem illud ornatum, copiofumque, fummiffius. Huic omnia dicendi ornamenta conveniunt, plurimumque eft, in hac orationis forma, fuavitatis. In qua multi floruerunt apud Græcos: fed Phalereus Demetrius meo iudicio præftitit ceteris; cujus oratio cum fedate placideque loquitur, tum illuftrant eam, quafi ftellæ quædam, tralata verba, atque immutata. Tralata ea dico, ut sæpe jam, quæ per fimilitudinem ab alia re aut fuavitatis aut inopiæ caufa transferuntur. Mutata, in quibus pro verbo proprio fubjicitur aliud, quod idem fignificet, fumptum ex re aliqua confequenti.



93 Quod quamquam transferendo fit, tamen alio modo transtulit, cum dixit Ennius *arcem & urbem orbas*; alio modo, si pro patria arcem dixisset: & *horridam Africam* *terribili tremere tumultu* cum dicit, pro Afris immutat Africam. Hanc hypallagen rhetores, quia quasi summutantur verba pro verbis: metonymiam Grammatici vocant, quod nomina

94 transferuntur. Aristoteles autem translationi hæc ipsa subjungit, & abusionem, quam *κατάχρησις* vocant; ut, cum *minutum* dicimus animum pro parvo, & abutimur verbis propinquis, si opus est, vel quod delectat, vel quod decet. Jam cum fluxerunt plures continuæ translationes, alia plane fit oratio. Itaque genus hoc Græci appellant *ἀλλοηγορίαν*, nomine recte, genere melius ille, qui ista omnia translationes vocat. Hæc frequentat Phalereus maxime, suntque dulcissima: & quamquam translatio est apud eum multa,

95 tamen immutationes nusquam crebriores. In idem genus orationis (loquor enim de illa modica ac temperata) verborum cadunt lumina omnia, multa etiam sententiarum: latæ eruditæque disputationes ab eodem explicantur, & loci communes sine contentione dicuntur. Quid multa? e philosophorum



scholis tales fere evadunt: &, nisi coram  
erit comparatus ille fortior, per se hic, quem  
dico, probabitur. Est enim quoddam etiam 96  
insigne, & florens orationis, pictum, & ex-  
politum genus, in quo omnes verborum,  
omnes sententiarum illigantur lepores. Hoc  
totum e Sophistarum fontibus defluxit in fo-  
rum, sed spretum a subtilibus, repulsum a  
gravibus, in ea, de qua loquor, mediocri-  
tate confedit.

Tertius est ille amplus, copiosus, gravis, 28  
ornatus, in quo profecto vis maxima est. 97  
Hic est enim, cujus ornatum dicendi, & co-  
piam admiratæ gentes, eloquentiam in civi-  
tatibus plurimum valere passæ sunt; sed hanc  
eloquentiam, quæ cursu magno, sonituque  
ferretur, quam suspicerent omnes, quam ad-  
mirarentur, quam se assequi posse diffiderent.  
Hujus eloquentiæ est tractare animos, hujus  
omni modo permovere. hæc modo perfrin-  
git, modo irrepit in sensus: inserit novas  
opiniones, evellit infitas. Sed multum in- 98  
terest inter hoc dicendi genus & superiora.  
Qui in illo subtili & acuto elaboravit, ut cal-  
lide arguteque diceret, nec quidquam altius  
cogitaret; hoc uno profecto, magnus orator  
est, si non maximus; minimeque in lubrico



versabitur, & si semel constiterit, numquam cadet. Medius ille autem, quem modicum & temperatum voco, si modo suum illud factis instruxerit; non extimescet ancipites dicendi incertosque casus: etiam, si quando minus succedet, ut sæpe fit, magnum tamen periculum non adibit. alte enim cadere non  
 99 potest. At vero hic noster, quem principem ponimus, gravis, acer, ardens, si ad hoc unum est natus, aut in hoc solo se exercuit, aut huic generi studet uni, nec suam copiam cum illis duobus generibus temperavit; maxime est contemnendus. ille enim summissus, quod acute & veteratorie dicit, sapiens jam; medius, suavis; hic autem copiosissimus, si nihil est aliud, vix satis sanus videri solet. Qui enim nihil potest tranquille, nihil leniter, nihil partite, definite, distincte, facete dicere, præsertim cum causæ partim totæ sint eo modo, partim aliqua ex parte tractandæ; si is non præparatis auribus inflammare rem cœpit, furere apud fanos, & quasi inter sobrios bacchari vinolentus videtur.

100 Tenemus igitur, Brute, quem quærimus; sed animo. nam manu siprehendissem, ne ipse quidem sua tanta eloquentia mihi per-



suasisset, ut se dimitterem. Sed inventus 29  
profecto est ille eloquens, quem numquam  
vidit Antonius. Quis est igitur is? Com-  
plectar brevi, differam pluribus. Is enim est  
eloquens, qui & humilia subtiliter, & magna  
graviter, & mediocria temperate potest di-  
cere. Nemo is, inquires, umquam fuit. Ne 101  
fuerit. ego enim, quid desiderem, non, quid  
viderim, disputo; redeoque ad illam Plato-  
nis, de qua dixeram, rei formam, & spe-  
ciem: quam etsi non cernimus, tamen ani-  
mo tenere possumus. Non enim eloquentem  
quæro, neque quidquam mortale, & cadu-  
cum, sed illud ipsum, cujus qui sit compos,  
sit eloquens; quod nihil est aliud, nisi elo-  
quentia ipsa, quam nullis, nisi mentis oculis  
videre possumus. Is erit igitur eloquens,  
(ut idem illud iteremus,) qui poterit parva  
summisse, modica temperate, magna gravi-  
ter dicere. Tota mihi causa pro Cæcina de 102  
verbis interdicti fuit. res involutas definiendo  
explicavimus: jus civile laudavimus: ver-  
ba ambigua distinximus. Fuit ornandus in  
Manilia lege Pompejus. temperata oratione  
ornandi copiam persecuti sumus. Jus omne  
retinendæ majestatis Rabirii causa contine-  
batur. Ergo in omni genere amplificationis



103 exarsimus. At hæc interdum temperanda,  
 & varianda sunt. Quod igitur in accusatio-  
 nis quinque libris non reperitur genus? quod  
 in Aviti? quod in Cornelli? quod in pluri-  
 mis nostris defensionibus? quæ exempla se-  
 legissem, nisi vel nota esse arbitrarer, vel  
 posse eligere, qui quærerent. Nulla est enim  
 ullo in genere laus oratoris, cujus in nostris  
 orationibus non sit aliqua, si non perfectio,  
 at conatus tamen, atque adumbratio. Non  
 104 assequimur: at, quid deceat, videmus. Nec  
 enim nunc de nobis, sed de re dicimus: in  
 quo tantum abest, ut nostra miremur, ut  
 usque eo difficiles, ac morosi simus, ut nobis  
 non satisfaciatur ipse Demosthenes; qui quam-  
 quam unus eminet inter omnes in omni ge-  
 nere dicendi, tamen non semper implet aures  
 meas. Ita sunt avidæ, & capaces; & fem-  
 per aliquid immensum, infinitumque deside-  
 30 rant. Sed tamen, quoniam & hunc tu ora-  
 105 torem cum ejus studiosissimo Pammene, cum  
 esses Athenis, totum diligentissime cognovi-  
 sti; neque eum dimittis e manibus; & ta-  
 men nostra etiam lectitas; vides profecto,  
 illum multa perficere, nos multa conari; il-  
 lum posse, nos velle, quocumque modo  
 causa postulet, dicere. Sed ille magnus:  
 nam



eam & successit ipse magnis, & maximos  
 oratores habuit æquales. nos magnum fecif-  
 femus, si quidem potuiffemus, quo contem-  
 dimus, pervenire, in ea urbe, in qua (ut ait  
 Antonius) auditus eloquens nemo erat. At- 106  
 qui, si Antonio Crassus eloquens visus non  
 est, aut sibi ipse; numquam Cotta visus esset,  
 numquam Sulpicius, numquam Hortensius.  
 nihil enim ample Cotta, nihil leniter Sulpi-  
 cius, non multa graviter Hortensius. Su-  
 periores magis ad omne genus apti, Crassum  
 dico, & Antonium. Jejunas igitur hujus  
 multiplicis, & æquabiliter in omnia genera  
 fufæ orationis aures civitatis accepimus; eas-  
 que nos primi, quicumque eramus, & quan-  
 tulumcumque dicebamus, ad hujus generis  
 [dicendi] audiendi incredibilia studia conver-  
 timus. Quantis illa clamoribus adolescen- 107  
 tuli diximus de supplicio parricidarum? quæ  
 nequaquam satis deferbuisse post aliquanto  
 sentire cœpimus. *Quid enim tam commune,*  
*quam spiritus vivis, terra mortuis, mare*  
*fluctuantibus, litus ejectis? Ita vivunt, dum*  
*possunt, ut ducere animam de coelo non queant:*  
*ita moriuntur, ut eorum ossa terram non tan-*  
*gant: ita jactantur fluctibus, ut numquam*  
*abluantur: ita postremo ejiciuntur, ut ne ad*



*saxa quidem mortui conquiescant, & quæ se-*  
*quuntur. Sunt enim omnia, sicut adolescen-*  
*tis, non tam re & maturitate, quam spe &*  
 108 *expectatione, laudati. Ab hac indole jam*  
 109 *illa matura: Uxor generi, noverca filii, fi-*  
*liae pellex. Nec vero hic unus erat ardor in*  
*nobis, ut hoc modo omnia diceremus. Ipsa*  
*enim illa pro Roscio juvenilis redundantia,*  
*multa habet attenuata, quædam etiam paullo*  
*hilariora; ut pro Avito, pro Cornelio, com-*  
*pluresque aliæ. nemo enim orator tam mul-*  
*ta, ne in Græco quidem otio, scripsit, quam*  
*multa sunt nostra; eaque hanc ipsam habent,*  
 31 *quam probo, varietatem. An ego Homero,*  
 109 *Ennio, reliquis poëtis, & maxime tragicis*  
*concederem, ut ne omnibus locis eadem con-*  
*tentione uterentur, crebroque mutarent,*  
*nonnumquam etiam ad quotidianum genus*  
*fermonis accederent: ipse numquam ab illa*  
*acerrima contentione discederem? Sed quid*  
*poëtas divino ingenio profero? Histriones*  
*eos vidimus, quibus nihil posset in suo ge-*  
*nere esse præstantius, qui non solum in dis-*  
*simillimis personis satisfaciebant, cum tamen*  
*in suis versarentur, sed & comœdum in tra-*  
*gœdiis, & tragœdum in comœdiis admodum*  
 110 *placere vidimus. Ego non elaborem? Cum*



dico me; te, Brute, dico. nam in me quidem jampridem effectum est, quod futurum fuit. Tu autem eodem modo omnes causas ages? aut aliquod causarum genus repudias? aut in iisdem causis perpetuum & eundem spiritum sine ulla commutatione obtinebis? Demosthenes quidem, cujus nuper inter imagines tuas, ac tuorum, (quod eum, credo, amares,) cum ad te in Tusculanum venissem, imaginem ex ære vidi, nihil Lyfiæ subtilitate cedit, nihil argutiis & acumine Hyperidi, nihil lenitate Aeschini, & splendore verborum. Multæ sunt ejus totæ III orationes subtiles, ut contra Leptinem; multæ totæ graves, ut quædam Philippicæ; multæ variæ, ut contra Aeschinem, falsæ legationis, ut contra eundem pro causa Ctesiphontis. Jam illud medium quoties vult, arripit, & a gravissimo discedens, eo potissimum delabitur. Clamores tamen tum movet, & tum in dicendo plurimum efficit, cum gravitatis locis utitur. Sed ab hoc parum- 112 per abeamus; quandoquidem de genere, non de homine quærimus: rei potius, id est, eloquentiæ vim & naturam explicemus. Illud tamen, quod jam ante diximus, meminimus, nil nos præcipiendi causa dicturos;



atque ita potius acturos, ut existimatores videamur loqui, non magistri. In quo tamen longius progredimur, quod videmus, non te hæc solum esse lecturum, qui ea multo, quam nos, qui quasi docere videamur, habeas notiora; sed hunc librum, etiamsi minus nostra commendatione, tuo tamen nomine divulgari necesse est.

<sup>32</sup>  
<sup>213</sup> Esse igitur perfecte eloquentis puto, non eam solum facultatem habere, quæ sit ejus propria, fuse, lateque dicendi, sed etiam vicinam ejus, atque finitimam, dialecticorum scientiam assumere. quamquam aliud videtur oratio esse, aliud disputatio; nec idem loqui esse, quod dicere: attamen utrumque in differendo est. disputandi ratio, & loquendi, dialecticorum sit: oratorum autem, dicendi & ornandi. Zeno quidem ille, a quo disciplina Stoicorum est, manu demonstrare solebat, quid inter has artes interesset. nam cum compresserat digitos, pugnumque fecerat, dialecticam ajebat ejusmodi esse: cum autem diduxerat, & manum dilataverat, palmæ illius similem eloquentiam esse dicebat.

<sup>214</sup> Atque etiam ante hunc Aristoteles principio artis rhetoricæ dicit, illam artem quasi ex altera parte respondere dialecticæ: ut hoc



videlicet differant inter se, quod hæc ratio dicendi latior sit, illa loquendi contractior. Volo igitur huic summo, omnem, quæ ad dicendum tradi possit, loquendi rationem, esse notam: quæ quidem res (quod te his artibus eruditum minime fallit) duplicem habet docendi viam. Nam & ipse Aristoteles tradidit præcepta plurima differendi, & postea, qui dialectici dicuntur, spinosiora multa pepererunt. Ergo eum censeo, qui eloquen- 115

tiæ laude ducatur, non esse earum rerum omnino rudem; sed vel illa antiqua, vel hac Chryssippi disciplina institutum. Noverit primum vim, naturam, genera verborum, & simplicium, & copulatum: deinde quot modis quidque dicatur: qua ratione, verum falsumne sit, judicetur: quid efficiatur e quoque: quid cui consequens sit, quidque contrarium: cumque ambigue multa dicantur, quomodo quidque eorum dividi, explanarique oporteat. Hæc tenenda sunt oratori: sæpe enim occurrunt. Sed quia sua sponte squalidiora sunt, adhibendus erit in his explicandis quidam orationis nitor. Et 33

quoniam in omnibus, quæ ratione docentur 116  
& via, primum constituendum est, quid quidque sit: (nisi enim inter eos, qui disceptent,



convenit, quid sit illud, de quo ambigitur; nec recte differi, nec umquam ad exitum perveniri potest) explicanda est sæpe verbis mens nostra de quaque re, atque involutæ rei notitia definiendo aperienda est: siquidem definitio est oratio, quæ, quid sit id, de quo agitur, ostendit quam brevissime. Tum, ut scis, explicato genere cujusque rei, videndum est, quæ sint ejus generis sive formæ, sive partes, ut in eas tribuatur omnis oratio.

- XI7** Erit igitur hæc facultas in eo, quem volumus esse eloquentem, ut definire rem possit, neque id faciat tam presse & anguste, quam in illis eruditissimis disputationibus fieri solet: sed cum explanatius, tum etiam uberius, & ad commune judicium popularemque intelligentiam accommodatius. Idemque etiam, cum res postulabit, genus universum in species certas, ut nulla neque præmittatur, neque redundet, partietur ac dividet. quando autem, aut quomodo id faciat, nihil ad hoc tempus; quoniam (ut supra dixi) judicem me esse, non doctorem
- XI8** volo. Nec vero dialecticis modo fit instructus, sed habeat omnes philosophiæ notos & tractatos locos. Nihil enim de religione, nihil de morte, nihil de pietate, nihil de cari-



tate patriæ, nihil de bonis rebus, aut malis, nihil de virtutibus, aut vitiis, nihil de officio, nihil de dolore, nihil de voluptate; nihil de perturbationibus animi, & erroribus, quæ sæpe cadunt in causas, sed jejunius aguntur; nihil, inquam, sine ea scientia, quam dixi, graviter, ample, copiose dici & explicari potest. De materia loquor orationis etiam nunc, non ipso de genere dicendi. volo enim prius habeat orator rem, de qua dicat, dignam auribus eruditis, quam cogitet, quibus verbis quidque dicat, aut quomodo. quem etiam, quo grandior sit, & quodammodo excelsior, (ut de Pericle dixi supra,) ne physicorum quidem esse ignarum volo. Omnia profecto, cum se a cœlestibus rebus referet ad humanas, excelsius, magnificentiusque & dicet, & sentiet. Cumque illa divina cognoverit, nolo ignoret ne hæc quidem humana. Jus civile teneat, quo egent causæ forenses quotidie. Quid est enim turpius, quam legitimarum & civilium controversiarum patrocinia suscipere, cum sis legum & civilis juris ignarus? Cognoscat etiam rerum gestarum & memoriæ veteris ordinem, maxime scilicet nostræ civitatis; sed & imperiosorum populorum, & regum

34

119

120



illustrium: quem laborem nobis Attici nostri levavit labor; qui conservatis notatisque temporibus, nihil cum illustre prætermitteret, annorum septingentorum memoriam uno libro colligavit. Nescire autem, quid antea, quam natus sis, acciderit, id est semper esse puerum. Quid enim est ætas hominis, nisi memoria rerum nostrarum cum superiorum ætate contextitur? Commemoratio autem antiquitatis, exemplorumque prolatio summa cum delectatione & auctoritatem orationi affert, & fidem.

121 Sic igitur instructus veniet ad causas: quarum habebit genera primum ipsa cognita. erit enim ei perspectum, nihil ambigi posse, in quo non aut res controversiam faciat, aut verba. Res, aut de vero, aut de recto, aut de nomine. Verba, aut de ambiguo, aut de contrario. Nam si quando aliud in sententia videtur esse, aliud in verbis, genus est quoddam ambigui, quod ex præterito verbo fieri solet: in quo, quod est ambiguum proprium, res duas significari videmus. Cum  
 35  
 122 tam pauca sint genera causarum, etiam argumentorum præcepta pauca sunt. traditi sunt, e quibus ea ducantur, duplices loci: uni e rebus ipsis, alteri assumti. Tractatio



igitur rerum efficit admirabiliorem orationem. nam ipsæ quidem res in perfacili cognitione versantur. Quid enim jam sequitur, quod quidem artis sit, nisi ordiri orationem, in quo aut concilietur auditor, aut erigatur, ut paret se ad discendum? rem breviter exponere, & probabiliter, & aperte, ut, quid agatur, intelligi possit? sua confirmare? adversaria evertere? eaque efficere non perturbate, sed singulis argumentationibus ita concludendis, ut efficiatur quod sit consequens iis, quæ sumentur ad quamque rem confirmandam? post omnia perorationem inflammantem, restinguentemve concludere? Has partes quemadmodum tractet singulas, difficile dictu est hoc loco. nec enim semper tractantur uno modo. Quoniam autem non, <sup>123</sup> quem doceam, quæro, sed quem probem; probabo primum eum, qui, quid deceat, videbit. Hæc enim sapientia maxime adhibenda eloquenti est, ut sit temporum, personarumque moderator. Nam nec semper, nec apud omnes, nec contra omnes, nec pro omnibus, nec omnibus eodem modo dicendum arbitror. Is erit ergo eloquens, qui ad <sup>36</sup> id, quodcumque decebit, poterit accommodare orationem. Quod cum statuerit, tum,



ut quidque erit dicendum, ita dicet; nec fatura jejune, nec grandia minute, nec item contra, sed erit rebus ipsis par & æqualis

124 oratio. Principia verecunda, non elatis incensa verbis, sed acuta sententiis, vel ad offensionem adversarii, vel ad commendationem sui. Narrationes credibiles, nec historico, sed prope quotidiano sermone explicatæ dilucide. Dein si tenues causæ, tum etiam argumentandi tenue filum & in dicendo, & in refellendo; idque ita tenebitur, ut, quanta ad rem, tanta ad orationem fiat accessio.

125 Cum vero causa ea inciderit, in qua vis eloquentiæ possit expromi, tum se latius fundet orator, tum reget & flectet animos, & sic afficiet, ut volet, id est, ut causæ natura, & ratio temporis postulabit. Sed erit duplex omnis ejus ornatus ille admirabilis, propter quem ascendit in tantum honorem eloquentia. Nam cum omnis pars orationis esse debet laudabilis, sic ut verbum nullum, nisi aut grave, aut elegans excidat; tum sunt maxime luminosæ, & quasi actuosæ partes duæ: quarum alteram in universi generis quæstione pono, quam (ut supra dixi) Græci appellant *Ἰέον*; alteram in augendis, amplificandisque rebus, quæ ab eisdem *αὐξησις* est no-



minata. Quæ etsi æquabiliter toto corpore <sup>126</sup>  
 orationis fusa esse debet, tamen in commu-  
 nibus locis maxime excellet: qui communes  
 appellati, quod videntur multarum iidem esse  
 causarum, sed proprii singularum esse debe-  
 bunt. At vero illa pars orationis, quæ est  
 de genere universo, totas causas sæpe conti-  
 net. quidquid est enim illud, in quo quasi  
 certamen est controversiæ, quod Græce *κρί-  
 νόμενον* dicitur, id ita dici placet, ut tradu-  
 catur ad perpetuam quæstionem, atque de  
 universo genere dicatur: nisi cum de vero  
 ambigetur; quod quæri conjectura solet.  
 Dicitur autem non Peripateticorum more (est  
 enim illorum exercitatio elegans jam inde ab <sup>127</sup>  
 Aristotele constituta) sed aliquanto nervo-  
 sius: & ita de re communia dicentur, ut &  
 pro reis multa leniter dicantur, & in adver-  
 sarios aspere. Augendis vero rebus, & con-  
 tra abjiciendis, nihil est, quod non perficere  
 possit oratio: quod & inter media argumenta  
 faciendum est, quotiescumque dabitur vel  
 amplificandi, vel minuendi locus, & pæne  
 infinite in perorando.

Duo sunt, quæ bene tractata ab oratore, <sup>37</sup>  
 admirabilem eloquentiam faciant: quorum <sup>128</sup>  
 akerum est, quod Græci *ἤθησόν* vocant, ad



naturas, & ad mores, & ad omnem vitæ  
 consuetudinem accommodatum; alterum,  
 quod iidem παθητικὸν nominant, quo per-  
 turbantur animi & concitantur, in quo uno  
 regnat oratio. Illud superius, come, jucun-  
 dum, ad benivolentiam conciliandam para-  
 tum; hoc, vehemens, incensum, incitatum,  
 quo causæ eripiuntur; quod cum rapide fer-  
 129 tur, sustineri nullo pacto potest. Quo ge-  
 nere nos, mediocres, aut multo etiam mi-  
 nus; sed magno semper usi impetu, sæpe ad-  
 versarios de statu omni dejecimus. Nobis  
 pro familiari reo summus orator non respon-  
 dit Hortensius. A nobis homo audacissimus  
 Catilina, in senatu accusatus, obmutuit. No-  
 bis privata in causa magna & gravi cum cœ-  
 pissent Curio pater respondere, subito affedit,  
 cum sibi venenis ereptam memoriam diceret.  
 130 Quid ego de miserationibus loquar? quibus  
 eo sum usus pluribus, quod etiam si plures  
 dicebamus, perorationem mihi tamen omnes  
 relinquebant. in quo ut viderer excellere,  
 non ingenio, sed dolore assequebar. Quæ  
 qualiacumque in me sunt; me enim ipsum  
 pœnitent, quanta sint: sed apparent in ora-  
 tionibus: etsi carent libri spiritu illo, propter  
 quem majora eadem illa cum aguntur, quam



cum leguntur, videri solent. Nec vero mi-<sup>38</sup>  
seratione solum mens iudicum permovenda<sup>131</sup>  
est (qua nos ita dolenter uti solemus, ut  
puerum infantem in manibus perorantes te-  
nuerimus; ut alia in causa, excitato reo no-  
bili, sublato etiam filio parvo, plangore &  
lamentatione complerimus forum): sed etiam  
est faciendum, ut irascatur iudex, mitigetur,  
invideat, faveat, contemnat, admiretur,  
oderit, diligat, cupiat, satietate afficiatur,  
speret, metuat, lætetur, doleat; qua in va-  
rietate, duriorum, accusatio suppeditabit  
exempla; mitiorum, defensiones meæ. Nullo<sup>132</sup>  
enim modo animus audientis aut incitari, aut  
leniri potest, qui modus a me non tentatus  
fit. dicerem perfectum, si ita iudicarem, nec  
in veritate crimen arrogantiae extimescerem.  
Sed (ut supra dixi) nulla me ingenii, sed  
magna vis animi inflammat, ut me ipse non  
teneam. Nec umquam is, qui audiret, in-  
cenderetur, nisi ardens ad eum perveniret  
oratio. Uterer exemplis domesticis, nisi ea  
legisses; uterer alienis vel Latinis, si ulla re-  
perirem; vel Græcis, si deceret. Sed Crassi  
perpauca sunt, nec ea iudiciorum. nihil An-  
tonii, nihil Cottæ, nihil Sulpicii. dicebat  
melius, quam scripsit, Hortensius. Verum<sup>133</sup>



hæc vis, quam quærimus, quanta fit, suspicemur, quoniam exemplum non habemus; aut, si exempla sequimur, a Demosthene sumamus, & quidem perpetuæ dictionis, ex eo loco, unde, in Ctesiphontis judicio, de suis factis, consiliis, meritis in rempublicam aggressus est dicere. Ea profecto oratio in eam formam, quæ est insita in mentibus nostris, includi sic potest, ut major eloquentia non requiratur.

39 Sed jam forma ipsa restat, & character  
 134 ille qui dicitur; qui qualis esse debeat, ex ipsis, quæ supra dicta sunt, intelligi potest. Nam & singulorum verborum, & collocatorum lumina attigimus; quibus sic abundabit, ut verbum ex ore nullum, nisi aut elegans, aut grave exeat: ex omnique genere frequentissimæ translationes erunt, quod eæ propter similitudinem transferunt animos, & referunt, ac movent huc & illuc: qui motus cogitationis, celeriter agitatus, per se ipse delectat. Et reliqua, ex collocatione verborum, quæ sumuntur quasi lumina, magnum afferunt ornatum orationi. Sunt enim similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori appellantur insignia; non quod sola ornent,  
 135 sed quod excellent. Eadem ratio est horum,



quæ sunt orationis lumina, & quodammodo insignia; cum aut duplicantur iteranturque verba, aut breviter commutata ponuntur, aut ab eodem verbo ducitur sæpius oratio, aut in idem conjicitur, aut in utrumque, aut adjungitur idem iteratum, aut idem ad extremum refertur, aut continenter unum verbum non in eadem sententia ponitur; aut cum similiter vel cadunt verba, vel desinunt; aut multis modis contrariis relata contraria; aut cum gradatim sursum versus reditur; aut cum, demtis conjunctionibus, dissolute plura dicuntur; aut cum aliquid prætereuntes, cur id faciamus, ostendimus; aut cum corrigimus nosmet ipsi, quasi reprehendentes; aut si est aliqua exclamatio vel admirationis, vel conquestionis; aut cum ejusdem nominis casus sæpius commutatur. Sed sententiarum <sup>136</sup> ornamenta, majora sunt: quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt qui putent, idcirco ejus eloquentiam maxime esse laudabilem. Et vero nullus fere ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur: nec aliud quidquam est, dicere, nisi omnes, aut certe plerasque aliqua specie illuminare sententias: quas cum tu optime, Brute, teneas, quid attinet nominibus uti, aut exem-



40 plis? tantum notetur locus. Sic igitur dicet  
 137 ille, quem expetimus, ut verset sæpe multis  
 modis eandem & unam rem; & hæreat in  
 eadem commoreturque sententia; sæpe etiam  
 ut extenuet aliquid; sæpe ut irrideat; ut  
 declinet a proposito defleatque sententiam:  
 ut proponat, quid dicturus sit: ut, cum trans-  
 egerit jam aliquid, definiat: ut se ipse revo-  
 cet: ut, quod dixit, iteret: ut argumen-  
 tum ratione concludat: ut interrogando ur-  
 geat: ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse  
 respondeat: ut contra, ac dicat, accipi &  
 sentiri velit: ut addubitet, quid potius, aut  
 quomodo dicat: ut dividat in partes: ut ali-  
 quid relinquat ac negligat: ut ante præmu-  
 niat: ut in eo ipso, in quo reprehendatur,  
 138 culpam in adversarium conferat: ut sæpe  
 cum iis, qui audiunt, nonnumquam etiam  
 cum adversario quasi deliberet: ut hominum  
 sermones moresque describat: ut muta quæ-  
 dam loquentia inducat: ut ab eo, quod agi-  
 tur, avertat animos: ut sæpe in hilaritatem  
 risumve convertat: ut ante occupet, quod  
 videat opponi: ut comparet similitudines: ut  
 utatur exemplis: ut aliud alii tribuens dis-  
 pertiat: ut interpellatorem coërceat: ut ali-  
 quid reticere se dicat: ut denuntiet, quid  
 caveant:



caveant; ut liberius quid audeat: ut irascat-  
 tur etiam, ut objurget aliquando, ut depre-  
 cetur, ut supplicet, ut medeatur, ut a pro-  
 posito declinet aliquantulum, ut optet, ut  
 execretur: ut fiat iis, apud quos dicet, fa-  
 miliaris. Atque alias etiam dicendi quasi 139  
 virtutes sequatur: brevitatem, si res petet;  
 sæpe etiam rem dicendo subjiciet oculis; sæ-  
 pe supra feret, quam fieri possit; significatio  
 sæpe erit major, quam oratio; sæpe hilari-  
 tas, sæpe vitæ naturarumque imitatio. Hoc 4I  
 in genere (nam quasi silvam vides) omnis  
 eluceat oportet eloquentiæ magnitudo.

Sed hæc, nisi collocata, & quasi structa, 140  
 & nexa verbis, ad eam laudem, quam vo-  
 lumus, adspirare non possunt. De quo cum  
 mihi deinceps viderem esse dicendum, etsi  
 movebant jam me illa, quæ supra dixeram,  
 tamen iis, quæ sequuntur, perturbabar ma-  
 gis. Occurrebat enim, posse reperiri non in-  
 vidios solum, quibus referta sunt omnia, sed  
 fautores etiam mearum laudum, qui non  
 censerent ejus viri esse, de cujus meritis tanta  
 senatus judicia fecisset, comprobante populo  
 Romano, quanta de nullo, de artificio di-  
 cendi litteris tam multa mandare. Quibus  
 si nihil aliud responderem, nisi, me M. Bruto



negare roganti noluisse, iusta esset excusatio, cum & amicissimo, & præstantissimo viro, & recta & honesta petenti, satisfacere voluiss<sup>em</sup>. Sed si profiterer (quod utinam possem!) me studiosis dicendi præcepta, & quasi vias, quæ ad eloquentiam ferrent, traditurum: quis tandem id justus rerum æstimator reprehenderet? Nam quis umquam dubitavit, quin in republica nostra primas eloquentia tenuerit semper, urbanis, pacatisque rebus; secundas, juris scientia? cum in altera, gratiæ, gloriæ, præsidii plurimum esset; in altera, persecutionum, cautionumque præceptio; quæ quidem ipsa auxilium ab eloquentia sæpe peteret, ea vero repugnante vix suas regiones finesque defenderet. Cur igitur jus civile docere semper pulcrum fuit, hominumque clarissimorum discipulis floruerunt domus; ad dicendum si quis acuat, aut adjuvet in eo juventutem, vituperetur? Nam si vitiosum est dicere ornate, pellatur omnino e civitate eloquentia. si ea non modo eos ornat, penes quos est, sed etiam universam rempublicam; cur aut discere turpe est, quod scire honestum est: aut, quod nosse pulcherrimum est, id non gloriosum docere? At alterum factitatum est, alterum novum.



Fateor: sed utriusque rei causa est. Alteros 42  
 enim respondentes audire sat erat, ut ii, qui 143  
 docerent, nullum sibi ad eam rem tempus  
 ipsi seponerent, sed eodem tempore & dis-  
 centibus satisfacerent, & consulentibus. al-  
 teri, cum domesticum tempus in cognoscen-  
 dis componendisque causis, forense in agen-  
 dis, reliquum in se ipsis reficiendis omne con-  
 sumerent; quem habebant instituendi aut  
 docendi locum? Atque haud scio, an pleri-  
 que nostrorum oratorum ingenio plus value-  
 rint, quam doctrina. Itaque illi dicere me-  
 lius, quam præcipere; nos contra fortasse  
 possumus. At dignitatem docere non habet. 144

Certe, si quasi in ludo. sed si monendo, si  
 cohortando, si percunctando, si communi-  
 cando, si interdum etiam una legendo, au-  
 diendo; nescio, docendo etiam aliquid ali-  
 quando si possis meliores facere, cur nolis?  
 An, quibus verbis sacrorum alienatio fiat,  
 docere honestum est, (ut est); quibus ipsa  
 sacra retineri defendique possint, non hone-  
 stum est? At jus profitentur etiam, qui ne- 145  
 sciunt; eloquentia autem, illi ipsi, qui con-  
 secuti sunt, tamen se valere dissimulant, pro-  
 pterea quod prudentia hominibus grata est,  
 lingua suspecta. Num igitur aut latere elo-



quentia potest; aut id, quod dissimulat, esse  
 fugit; aut est periculum, ne quis putet in  
 magna arte & gloriosa, turpe esse docere  
 alios id, quod ipsi fuerit honestissimum dis-  
 146 cere? Ac fortasse ceteri tectiores: ego sem-  
 per me didicisse præ me tuli. Quid enim  
 possem, cum & abfuissem adolescens, & ho-  
 rum studiorum causa mare transissem, & do-  
 ctissimis hominibus referta domus esset, &  
 aliquæ fortasse inessent in sermone nostro  
 doctrinarum notæ? cumque vulgo scripta  
 nostra legerentur, dissimularem me didicisse?  
 Quid erat, cur probarem, nisi quod parum  
 43 fortasse profeceram? Quod cum ita sit; ta-  
 men ea, quæ supra dicta sunt, plus in dispu-  
 tando, quam ea, de quibus dicendum est,  
 147 dignitatis habuerunt. De verbis enim com-  
 ponendis, & de syllabis propemodum dinu-  
 merandis & dimetiendis loquemur: quæ et-  
 iam si sunt, sicuti mihi videntur, necessaria,  
 tamen fiunt magnificentius, quam docentur.  
 Est id omnino verum, sed proprie in hoc di-  
 citur. nam omnium magnarum artium, sicut  
 arborum altitudo nos delectat; radices stir-  
 pesque non item: sed esse illa sine his non  
 potest. Me autem, siue pervagatissimus ille  
 versus, qui vetat,



*Artem pudere proloqui, quam factites,*  
 dissimulare non finit, quin delecter; sive  
 tuum studium hoc a me volumen expressit:  
 tamen eis, quos aliquid reprehensuros suspi-  
 cabar, respondendum fuit. Quod si ea, quæ <sup>148</sup>  
 dixi, non ita essent; quis tamen se tam du-  
 rum agrestemque præberet, qui hanc mihi  
 non daret veniam, ut, cum meæ forenses  
 artes, & actiones publicæ concidissent, non  
 me aut desidiæ, quod facere non possum;  
 aut mœstitiæ, cui resisto, potius, quam lit-  
 teris, dederem? quæ quidem me antea in  
 judicia atque in curiam deducebant, nunc  
 oblectant domi. Nec vero talibus modo re-  
 bus, quales hic liber continet, sed multo etiam  
 gravioribus & majoribus: quæ si erunt per-  
 fectæ, profecto forensibus nostris rebus etiam  
 domesticæ litteræ respondebunt. Sed ad in-  
 stitutam disputationem revertamur.

Collocabuntur igitur verba, ut aut inter <sup>44</sup>  
 se quam aptissime cohæreant extrema cum <sup>149</sup>  
 primis, eaque sint quam suavissimis vocibus;  
 aut ut forma ipsa concinnitasque verborum  
 conficiat orbem suum; aut ut comprehensio  
 numerose & apte cadat. Atque illud primum  
 videamus, quale sit, quod vel maxime desi-  
 derat diligentiam, ut fiat quasi structura quæ-



dam, nec tamen fiat operose; nam esset cum infinitus, tum puerilis labor; quod apud Lucilium scite exagitat in Albicio Scævola,

*Quam lepide lexeis compositae? ut tesserulae  
omnes*

*Endo pavimento, atque emblemate vermiculato.*

- 150 Nolo tam minuta hæc constructio appareat: sed tamen stilus exercitatus efficiet facile hanc viam componendi. Nam ut in legendo oculus, sic animus in dicendo prospiciet, quid sequatur, ne extremorum verborum cum insequentibus primis concursus, aut hiulcas voces efficiat, aut asperas. Quamvis enim suaves, gravesque sententiæ, tamen si inconditis verbis efferuntur, offendent aures; quarum est iudicium superbissimum. Quod quidem Latina lingua sic observat, nemo ut tam rusticus sit, qui vocales nolit conjungere.
- 151 In quo quidam etiam Theopompum reprehendunt, quod eas litteras tanto opere fugerit; etsi id magister ejus Isocrates. at non Thucydides: ne ille quidem, haud paulo major scriptor, Plato; nec solum in his sermonibus, qui dialogi dicuntur, ubi etiam de industria id faciendum fuit, sed in populari oratione, qua mos est Athenis laudari in



concione eos, qui sint in proeliis interfecti: quæ sic probata est, ut eam quotannis, ut scis, illo die recitari necesse sit. in ea est crebra ista vocum concursio, quam magna ex parte, ut vitiosam, fugit Demosthenes.

Sed Græci viderint: nobis, ne si cupiamus <sup>45</sup>  
quidem, distrahere voces conceditur. Indi- <sup>152</sup>

cant orationes illæ ipsæ horridulæ Catonis: indicant omnes poëtæ, præter eos, qui ut versum facerent, sæpe hiabant; ut Nævius,

„*Vos, qui accolitis Histrum fluvium, atque*  
„*Algidam.*

Et ibidem,

„*Quam numquam vobis Graji, atque Bar-*  
„*bari.*

At Ennius semel,

*Scipio invicte . . .*

Et quidem nos,

„*Hoc motu radiantis Etesiae in vada ponti.*

Hoc idem nostri sæpius non tulissent, quod <sup>153</sup>

Græci laudare etiam solent. Sed quid ego vocales? sine vocalibus sæpe brevitatis causa contrahebant, ut ita dicerent, *multi' modis, vas' argenteis, pass' crinibus, tecti' fractis.*

Quid vero licentius, quam quod hominum etiam nomina contrahebant, quo essent aptiora? nam ut *duellum*, bellum, & *duis*, bis,



sic *Duellium*, eum, qui Pœnos classe devicit,  
*Bellium* nominaverunt, cum superiores ap-  
 pellati essent semper *Duelliis*. Quin etiam  
 verba sæpe contrahuntur, non usus causa,  
 sed aurium. Quomodo enim vester *Axilla*,  
*Ala* factus est, nisi fuga litteræ vastioris?  
 quam litteram etiam e *maxillis*, & *taxillis*,  
 & *vexillo*, & *paxillo*, consuetudo elegans La-  
 254 tini sermonis evellit. Libenter etiam copu-  
 lando verba jungebant, ut *sodes*, pro, *si au-*  
*des: sis*, pro, *si vis*. Jam in uno, *capsis*,  
 tria verba sunt: *ain'*, pro *aïsne: nequire*, pro,  
*non quire: malle*, pro, *magis velle: nolle*,  
 pro, *non velle*. Dein etiam sæpe, & *exin*,  
 pro *deinde* & *exinde* dicimus. Quid illud?  
 non olet unde fit, quod dicitur, *cum illis?*  
*cum autem nobis* non dicitur, sed *nobiscum?*  
 quia si ita diceretur, obscœnius concurrerent  
 litteræ, ut etiam modo, nisi *dutem* interpo-  
 fuissim, concurrissent. Ex eo est *mecum*, &  
*tecum: non, cum me, & cum te*, ut esset si-  
 46 mile illis *vobiscum*, atque *nobiscum*. Atque  
 155 etiam a quibusdam sero jam emendatur anti-  
 quitas, qui hæc reprehendunt. nam pro *deum*  
*atque hominum fidem, deorum* ajunt. Ita  
 credo. hoc illi nesciebant: an dabat hanc li-  
 centiam consuetudo? Itaque idem poëta, qui  
 inusitatus contraxerat



- - *Patris mei meum factum pudet, pro  
meorum factorum: & Texitur: exitium exa-  
men rapit, - - pro exitiorum; non dicit, li-  
berum, ut plerique loquimur, cum, Cupidos  
liberum, aut, In liberum loco, dicimus, sed,  
ut isti volunt:*

*Neque tuum unquam in gremium extollas  
liberorum ex te genus,*

& idem:

*Namque Aesculapi liberorum - -*

*At ille alter in Chryse, non solum,*

*Cives, antiqui amici majorum meum,  
quod erat usitatum, sed durius etiam,*

*Consilium, augurium, atque extum inter-  
pretes.*

Idemque pergit:

*Postquam prodigium horrifera, porten-  
tum pavos: quæ non sane sunt in omnibus  
neutris usitata. Nec enim dixerim tam li-  
benter, armum iudicium; etsi est apud eun-  
dem,*

*Nihilne ad te de iudicio armorum accidit?  
quam armorum.*

Jam (ut censoriæ tabulæ loquuntur) *fabrum, 156*  
& *procum*, audeo dicere, non *fabrorum*, &  
*procorum*. Planeque, *duorum virorum judi-  
cium*, aut, *trium virorum capitalium*, aut,



*decem virorum litibus judicandis, dico numquam. Atqui dixit Accius, Video sepulcra, dua duorum corporum. Idemque, - - Mulier una duum virum. Quid verum sit, intelligo: sed alias ita loquor, ut concessum est, ut hoc, vel, Proh deum dico, vel, Proh deorum: alias, ut necesse est, cum trium virum, non virorum: cum sestertium nummum, non nummorum; quod in his consuetudo varia non est. Quid, quod sic loqui, nosse, <sup>47</sup> <sup>357</sup> judicasse, vetant: novisse, jubent, & judicavisse? quasi vero nesciamus, in hoc genere & plenum verbum recte dici, & imminutum usitate. Itaque utrumque Terentius, *Eho, tu cognatum tuum non noras?* - - Post idem, *Stilphonem, inquam, noveras?* *Siet*, plenum est; *sit*, imminutum: licet utare utroque. ergo ibidem,*

*Quam cara sint, quae post carendo intelligunt,*

*Quamque attinendi magni dominatus sient. Nec vero reprehenderim,*

- - *Scripserem alii rem; & scripserunt, esse verius sentio: sed consuetudini auribus indulgenti libenter obsequor. Idem campus habet, inquit Ennius: &, In templis isdem, probavit. At, eisdem, erat verius, nec ta-*



men, *eisdem*, opimius. male sonabat, *iisdem*. Impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret: & *pomeridianas quadrigas*, quam *postmeridianas*, libentius dixerim; & *mehercule*, quam *mehercules*. Non scire quidem barbarum jam videtur: *nescire*, dulcius. Ipsum *meridiem*, cur non *medidiem*? credo, quod erat insuavius. Una præpositio est, *ABS*, eaque nunc tantum in accepti tabulis manet; ne his quidem omnium: in reliquo sermone mutata est. Nam *amovit* dicimus, & *abegit*, & *abstulit*, ut jam nescias, *abne* verum sit, an *abs*. Quid si etiam *abfugit* turpe visum est; & *abfer* noluerunt, *aufer* maluerunt? quæ præpositio, præter hæc duo verba, nullo alio in verbo reperitur. *Noti* erant, & *navi*, & *nari*, quibus *cum IN* præponi oporteret, dulcius visum est, *ignoti*, *ignavi*, *ignari* dicere, quam ut veritas postulabat. *Ex usu* dicunt, & *e republica*, quod in altero vocalis excipiebat, in altero esset asperitas, nisi litteram sustulisses; ut, *exegit*, *edixit*, *effecit*, *extulit*, *edidit*: adjuncti verbi primam litteram præpositio commutavit; ut *suffugit*, *summutavit*, *sustulit*. Quid in verbis junctis? 48  
quam scite *insipientem*, non *insipientem*? *ini-* 159



quum, non inaequum? tricipitem, non tricapitem? concisum, non concaesum? Ex quo quidam *pertisum* etiam volunt: quod eadem consuetudo non probavit. Quid vero hoc elegantius, quod non fit natura, sed quodam instituto? *inclytus* dicimus brevi prima littera, *insanus* producta: *inhumanus* brevi, *infelix* longa; &, ne multis, quibus in verbis eæ primæ litteræ sunt, quæ in *sapiente*, atque *felice*, producte dicitur; in ceteris omnibus, breviter. itemque *composuit*, *consuevit*, *concrepuit*, *confecit*: consule veritatem, reprehendet: refer ad aures, probabunt. quære, cur? ita se dicent juvari. voluptati autem aurium morigerari debet oratio. 160 Quin ego ipse, cum scirem ita majores locutos esse, ut nusquam, nisi in vocali, aspiratione uterentur, loquebar sic, ut *pulcros*, *Cetegos*, *triumpos*, *Cartaginem* dicerem: aliquando, idque fero, convicio aurium cum extorta mihi veritas esset, usum loquendi populo concessi, scientiam mihi reservavi. *Or-civios* tamen, & *Matones*, *Otones*, *Caepiones*, *sepulcra*, *coronas*, *lacrymas* dicimus, quia per aurium iudicium semper licet. *Pur-rum* semper Ennius, numquam *Pyrrhum*. *Vi patefecerunt Bruges*, non *Phryges*, ipsius



antiqui declarant libri. nec enim Græcam litteram adhibebant: nunc autem etiam duas; & cum *Phrygum*, & cum *Phrygibus* dicendum esset, absurdum erat aut tantum barbaris casibus Græcam litteram adhibere, aut recto casu solum Græce loqui, tamen & *Phryges* & *Pyrrhum* aurium causa dicimus. Quin 161 etiam, quod jam subrusticum videtur, olim autem politius, eorum verborum, quorum eadem erant postremæ duæ litteræ, quæ sunt in *optumus*, postremam litteram detrahebant, nisi vocalis insequeretur. Ita non erat offensio in versibus, quam nunc fugiunt poëtæ novi. Ita enim loquebamur: *Qui est omnibu' princeps*, non, *omnibus princeps*. & *Vita illa dignu'*, *locoque*, non, *dignus*. Quod si indocta consuetudo tam est artifex suavitatis, quid ab ipsa tandem arte & doctrina postulari putamus? Hæc dixi brevius, quam si 162 hac de re una disputarem (est enim hic locus late patens, de natura usque verborum) longius autem, quam instituta ratio postulabat. Sed quia rerum, verborumque judi- 49 cium, prudentiæ est; vocum autem, & numerorum, aures sunt iudices; & quod illa ad intelligentiam referuntur, hæc ad voluptatem; in illis ratio invenit, in his sensus



artem. aut enim negligenda nobis fuit vobis  
 Inptas eorum, quibus probari volebamus,  
 163 aut ars ejus conciliandæ reperienda. Duæ  
 sunt igitur res, quæ permulceant aures, *sonus*  
 & *numerus*. De numero mox, nunc de  
 sono quærimus. Verba (ut supra diximus)  
 legenda sunt potissimum bene sonantia, sed  
 ea non ut poëtæ, exquisita ad sonum, sed  
 sumta de medio. *Qua ponto ab Helles . . . su-*  
*perat modum: at, Auratos aries Colchorum . . .*  
*splendidis nominibus illuminatus est versus:*  
*sed proximus inquinatus insuavissima littera*  
*finitus, Frugifera & ferta arva Asiae tenet.*  
 164 Quare bonitate potius nostrorum verborum  
 utamur, quam splendore Græcorum, nisi  
 forte sic loqui pœnitet, *Qua tempestate Paris*  
*Helenam, & quæ sequuntur. Immo vero ista*  
*sequamur, asperitatemque fugiamus: Habeo*  
*istam ego per terricrepam . . . Idemque: Ver-*  
*sutiloquas malitias.*

Nec solum componentur verba ratione,  
 sed etiam finientur, quoniam id iudicium  
 esse alterum aurium diximus. Sed finiuntur  
 aut compositione ipsa, & quasi sua sponte,  
 aut quodam genere verborum, in quibus  
 ipsis concinnitas inest: quæ sive casus ha-  
 bent in exitu similes, sive paribus paria



redduntur, sive opponuntur contraria, su-  
 apte natura numerosa sunt, etiamsi nihil  
 est factum de industria. In hujus concin- 165  
 nitatis consecratione Gorgiam fuisse princi-  
 pem accepimus, quo de genere illa nostra  
 sunt in Miloniana: *Est enim, judices, hæc  
 non scripta, sed nata lex: quam non didici-  
 mus, accepimus, legimus; verum ex natura  
 ipsa arripuimus, hausimus, expressimus: ad  
 quam non docti, sed facti: non instituti, sed  
 imbuti sumus.* Hæc enim talia sunt, ut, quia  
 referuntur ad ea, ad quæ debent referri, in-  
 telligamus non quæsitam esse numerum, sed  
 secutum. Quod fit item in contrariis refe- 166  
 rendis: ut illa sunt, quibus non modo nu-  
 merosa oratio, sed etiam versus efficitur:

*Eam, quam nihil accusas, damnas.*

*Condemnas, diceret, qui versum effugere  
 vellet.*

*Bene quam meritam esse autumas, dicis male  
 mereri.*

*Id, quod scis, prodest nihil: id, quod nescis,  
 obest.*

Versum efficit ipsa relatio contrariorum. id  
 esset in oratione numerosum, *Quod scis, nihil  
 prodest: quod nescis, multum obest.* Semper 50  
 hæc, quæ Græci ἀντιθετα nominant, cum



contrariis opponuntur contraria, numerum oratorium necessitate ipsa efficiunt, & eum  
 167 sine industria. Hoc genere antiqui jam ante Isocratem delectabantur, & maxime Gorgias; cujus in oratione plerumque efficit numerum ipsa concinnitas. Nos etiam in hoc genere frequentes, ut illa sunt in quarto accusationis: *Conserte hanc pacem cum illo bello: hujus praetoris adventum, cum illius imperatoris victoria: hujus cohortem impuram, cum illius exercitu invicto: hujus libidines, cum illius continentia: ab illo, qui cepit, conditas; ab hoc, qui constitutas accepit, captas dicetis Syracusas.* Ergo & hi numeri sint cogniti.

168 Genus illud tertium explicetur, quale sit, numerosae & aptae orationis. quod qui non sentiunt, quas aures habeant, aut quid in his hominis simile sit, nescio. Meae quidem & perfecto completoque verborum ambitu gaudent, & curta sentiunt, nec amant redundantia. Quid dico meas? conciones saepe exclamare vidi, cum apte verba cecidissent. id enim expectant aures, ut verbis colligentur sententiae. Non erat hoc apud antiquos. Et quidem nihil aliud fere non erat. Nam &  
 verba



verba eligebant, & sententias graves & sua-  
 ves reperiebant, sed eas aut vinciebant, aut  
 explebant parum. Hoc me ipsum delectat, 169  
 inquit. Quid si antiquissima illa pictura  
 paucorum colorum, magis, quam hæc jam  
 perfecta, delectet? illa nobis sit, credo, re-  
 petenda; hæc scilicet repudianda. Nomi-  
 nis veterum gloriantur. Habet autem, ut  
 in ætatibus auctoritatem senectus, sic in  
 exemplis antiquitas; quæ quidem apud me  
 ipsum valet plurimum. nec ego id, quod  
 deest antiquitati, flagito potius, quam laudo,  
 quod est; præsertim cum ea majora judicem,  
 quæ sunt, quam illa, quæ desunt. Plus est  
 enim in verbis & in sententiis boni, quibus  
 illi excellunt, quam in conclusione sententia-  
 rum, quam non habent. Post inventa con- 51  
 clusio est, qua credo usuros veteres illos  
 fuisse, si jam nota atque usurpata res esset;  
 qua inventa, omnes usos magnos oratores  
 videmus. Sed habet nomen invidiam, cum 170  
 in oratione judiciali & forensi numerus,  
 Græce *ῥυθμὸς*, inesse dicitur. Nimis enim  
 insidiarum ad capiendas aures adhiberi vide-  
 tur, si etiam in dicendo numeri ab oratore  
 quærentur. Hoc freti isti, & ipsi infracta  
 & amputata loquuntur, & eos vituperant,



qui apta & finita pronuntiant. si inanibus verbis, levibusque sententiis; jure. si probæ res, lecta verba; quid est cur claudere aut insistere orationem malint, quam cum sententia pariter excurrere? Hic enim invidiosus numerus nihil affert aliud, nisi ut sit apte verbis comprehensa sententia: quod fit etiam ab antiquis, sed plerumque casu, sæpe natura: & quæ valde laudantur apud illos, 171 ea fere, quia sunt conclusa, laudantur. Et apud Græcos quidem jam anni prope quadringenti sunt, cum hoc probatur; nos nuper agnovimus. Ergo Ennio licuit, vetera contemnti, dicere:

*Versibus, quos olim Fauni, vatesque canebant:*

mihî de antiquis eodem modo non licebit? præsertim cum dicturus non sim, *Ante hunc...* ut ille; nec quæ sequuntur, *Nos ausi reservare...* Legi enim audivique nonnullos, quorum propemodum absolute concluderetur oratio. Quod qui non possunt, non est eis fatis non contemni, laudari etiam volunt. Ego autem illos ipsos laudo, idque merito, quorum se isti imitatores esse dicunt, etsi in eis aliquid desidero: hos vero minime, qui nihil illorum, nisi vitium, sequuntur, cum



a bonis absint longissime. Quod si aures tam <sup>172</sup>  
inhumanas, tamque agrestes habent, ne do-  
ctissimorum quidem virorum eos movebit  
auctoritas? Omitto Isocratem, discipulosque  
ejus, Ephorum & Naucratem; quamquam  
orationis faciendæ & ornandæ auctores lo-  
culetissimi, summi ipsi oratores, esse de-  
beant. Sed quis omnium doctior, quis acu-  
tior, quis in rebus vel inveniendis, vel judi-  
candis acrior Aristotele fuit? quis porro Iso-  
crati est adversatus impensius? Is igitur ver-  
sum in oratione vetat esse, numerum jubet.  
Ejus auditor Theodectes, in primis (ut Ari-  
stoteles sæpe significat) politus scriptor, at-  
que artifex, hoc idem & sentit & præcipit.  
Theophrastus vero, iisdem de rebus etiam  
accuratius. Quis ergo istos ferat, qui hos  
auctores non probent? nisi omnino hæc esse  
ab his præcepta nesciant. Quod si ita est; <sup>173</sup>  
nec vero aliter existimo: quid? ipsi suis sen-  
sibus non moventur? nihilne eis inane vide-  
tur? nihil inconditum, nihil curtum, nihil  
claudicans, nihil redundans? In versu qui-  
dem theatra tota exclamant, si fuit una syl-  
laba brevior, aut longior. Nec vero multi-  
tudo pedes novit, nec ullos numeros tenet;  
nec illud, quod offendit, aut cur, aut in



quo offendat, intelligit: & tamen omnium longitudinum & brevitatum in sonis, sicut acutarum graviumque vocum, judicium ipsa  
 52 natura in auribus nostris collocavit. Visne  
 174 igitur, Brute, totum hunc locum accuratius etiam explicemus, quam illi ipsi, qui & hæc, & alia nobis tradiderunt? an his contenti esse, quæ ab illis dicta sunt, possumus? Sed quid quæro, velisne: cum litteris tuis, eruditissime scriptis, te id vel maxime velle perspexerim? Primum ergo origo, deinde causa, post natura, tum ad extremum usus ipse explicetur orationis aptæ atque numerosæ.

Nam qui Isocratem maxime mirantur, hoc in ejus summis laudibus ferunt, quod verbis solutis numeros primus adjunxerit. Cum enim videret, oratores cum severitate audiri, poëtas autem cum voluptate: tum dicitur numeros secutus, quibus etiam in oratione uteremur, cum jucunditatis causa,  
 175 tum ut varietas occurreret fatietati. Quod ab his vere quadam ex parte, non totum, dicitur. Nam neminem in eo genere scientius versatum Isocrate, confitendum est: sed princeps inveniendi fuit Thrasymachus; cujus omnia nimis etiam exstant scripta numerosæ. Nam, ut paullo ante dixi, paria pari-



bus adjuncta, & similiter definita, itemque contrariis relata contraria, quæ sua sponte, etiam id non agas, cadunt plerumque numerose, Gorgias primus invenit: sed his est usus intemperantius. id autem est genus, ut antedictum est, ex tribus partibus collocationis alterum. Horum uterque Isocratem ætate 176 præcurrit: ut eos ille moderatione, non inventione vicerit. Est enim, ut in transferendis faciendisque verbis tranquillior, sic in ipsis numeris sedatior. Gorgias autem avidior est generis ejus, & his festivitibus (sic enim ipse censet) insolentius abutitur: quas Isocrates (cum tamen audivisset in Thessalia adolescens senem jam Gorgiam) moderatius temperavit. Quin etiam se ipse tantum, quantum ætate procedebat, (prope enim centum confecit annos,) relaxarat a nimia necessitate numerorum: quod declarat in eo libro, quem ad Philippum Macedonem scripsit, cum jam admodum esset senex: in quo dicit sese minus jam servire numeris, quam solitus esset. Ita non modo superiores, sed etiam se ipse correxerat.

Quoniam igitur habemus aptæ orationis 53  
eos principes, auctoresque, quos diximus, & 177  
origo inventa est; causa quærat: quæ sic



- aperta est, ut mirer, veteres non esse commotos, præsertim cum, ut fit, fortuito sæpe aliquid concludere apteque dicerent: quod cum animos hominum, auresque pepulisset, ut intelligi posset, id, quod casus effudisset, cecidisse jucunde; notandum certe genus, atque ipsi sibi imitandi fuerunt. Aures enim, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium mentionem. Itaque & longiora & breviora judicat, & perfecta ac moderata semper exspectat.
- 178 Mutila sentit quædam, & quasi decurtata; quibus, tamquam debito fraudetur, offenditur: productiora alia, & quasi immoderatus excurrentia, quæ magis etiam aspernantur aures; quod cum in plerisque, tum in hoc genere nimium quod est, offendit vehementius, quam id, quod videtur parum. Ut igitur poetica & versus inventus est terminatione aurium, observatione prudentium; sic in oratione animadversum est, multo illud quidem serius, sed, eadem natura admonente, esse quosdam certos cursus conclusionesque verborum.
- 179 Quoniam igitur causam quoque ostendimus; naturam nunc (id enim erat tertium) si placet, explicemus: quæ disputatio non



hujus instituti sermonis est, sed artis intimæ. Quæri enim potest, qui sit orationis numerus, & ubi sit positus, & natus ex quo: & is unusne sit, an duo, an plures, quaque ratione componatur, & ad quam rem, & quando, & quo loco, & quemadmodum adhibitus aliquid voluptatis afferat. Sed ut in ple- 180  
risque rebus, sic in hac, duplex est confiderandi via; quarum altera est longior, brevior altera, eadem etiam planior. Est autem lon- 54  
gioris prima illa quæstio, sitne omnino ulla numerosa oratio? (quibusdam enim non videtur; quia nihil insit in ea certi, ut in versibus; & quod ipsi, qui affirmant, eos esse numeros, rationem, cur sint, non queant reddere.) deinde, si sit numerus in oratione, qualis sit, aut quales; & e poëticisne numeris, an ex alio genere quodam: &, si e poëticis, quis eorum sit, aut qui? (namque aliis unus modo, aliis plures, aliis omnes iidem videntur.) deinde, quicumque sint, 181  
sive unus, sive plures; communesne sint omni generi orationis? (quoniam aliud genus est narrandi, aliud persuadendi, aliud docendi;) an dispares numeri cuique orationis generi accommodentur? si communes, qui sint? si dispares, quid interfit, & cur non æque in



- oratione, atque in versu numerus appareat? deinde, quod dicitur in oratione numerosum, id utrum numero solum efficiatur, an etiam vel compositione quadam, vel genere verborum: an sit suum cuiusque; ut numerus intervallis, compositio vocibus, genus ipsum verborum quasi quædam forma & lumen orationis appareat; sitque omnium fons compositio, ex eaque & numerus efficiatur, & ea, quæ dicuntur orationis quasi formæ & lumina, quæ (ut dixi) Græci vocant σχήματα?
- 182 At non est unum, nec idem, quod voce jucundum est, & quod moderatione absolutum, & quod illuminatum genere verborum; quamquam id quidem finitimum est numero, quia per se plerumque perfectum est; compositio autem ab utroque differt, quæ tota
- 55 servit gravitati vocum, aut suavitati. Hæc igitur fere sunt, in quibus rei natura quærenda sit.
- 183 Esse ergo in oratione numerum quendam, non est difficile cognoscere. judicat enim sensus: in quo iniquum est, quod accidit, non cognoscere, si, cur id accidat, reperire nequeamus. Neque enim ipse versus ratione est cognitus, sed natura, atque sensu, quem dimensa ratio, docuit, quid acciderit. ita



notatio naturæ & animadversio peperit artem. Sed in versibus res est apertior; quamquam etiam a modis quibusdam, cantu remoto, soluta esse videatur oratio, maximeque id in optimo quoque eorum poëtarum, qui *λυρικοί* a Græcis nominantur; quos cum cantu spoliaveris, nuda pæne remanet oratio. Quorum similia sunt quædam etiam <sup>184</sup> apud nostros: velut illa in Thyeste,

*Quemnam te esse dicam? qui tarda in senectute,*

& quæ sequuntur: quæ, nisi cum tibicen accessit, orationi sunt solutæ simillima. At comicorum senarii propter similitudinem sermonis sic sæpe sunt abjecti, ut nonnumquam vix in his numerus & versus intelligi possit: quo est ad inveniendum difficilior in oratione numerus, quam in versibus. Omnino duo <sup>185</sup> sunt, quæ condiant orationem; verborum, numerorumque jucunditas. In verbis inest quasi materia quædam; in numero autem expolitio. Sed ut ceteris in rebus, necessitatis inventa antiquiora sunt, quam voluptatis; ita & in hac re accidit, ut multis seculis ante oratio nuda, ac rudis ad solos animorum sensus exprimendos fuerit reperta, quam ratio numerorum, causa delectationis



186 anrium, excogitata. Itaque & Herodotus,  
 & eadem superiorque ætas numero caruit,  
 nisi quando temere ac fortuito; & scriptores  
 perveteres de numero nihil omnino, de ora-  
 tione præcepta multa nobis reliquerant.  
 Nam quod & facilius est, & magis necessa-  
 56 rium, id semper ante cognoscitur. Itaque  
 translata, aut facta, aut juncta verba, facile  
 sunt cognita, quia sumebantur e consuetudi-  
 ne, quotidianoque sermone. numerus autem  
 non domo depromebatur, neque habebat ali-  
 quam necessitudinem aut cognationem cum  
 oratione. itaque serius aliquanto notatus &  
 cognitus, quasi quandam palæstram & ex-  
 187 tremam lineamenta orationi attulit. Quod si  
 & angusta quædam atque concisa, & alia est  
 collatata & diffusa oratio; necesse est id  
 non litterarum accidere natura, sed interval-  
 lorum longorum & brevium varietate, qui-  
 bus implicata atque permixta oratio, quoniam  
 tum stabilis est, tum volubilis, necesse est  
 ejusmodi naturam numeris contineri. Nam  
 circuitus ille, quem sæpe jam diximus, inci-  
 tator numero ipso fertur & labitur, quoad  
 perveniat ad finem, & insistat. Perspicuum  
 est igitur, numeris adstrictam orationem esse  
 debere, carere versibus.



Sed hi numeri, poëticine sint, an ex alio 188  
genere quodam, deinceps est videndum.  
Nullus est igitur numerus extra poëticos;  
propterea quod definita sunt genera numero-  
rum. nam omnis talis est, ut unus sit e tri-  
bus. Pes enim, qui adhibetur ad numeros,  
partitur in tria, ut necesse sit, partem pedis  
aut æqualem alteri parti, aut altero tanto,  
aut sesqui esse majorem. Ita fit æqualis da-  
ctylus, duplex jambus, sesqui pæon; qui  
pedes in orationem non cadere qui possunt?  
quibus ordine locatis, quod efficitur, nume-  
rosus sit necesse est. Sed quæritur, quo nu- 189  
mero, aut quibus potissimum sit utendum.  
Incidere vero omnes in orationem, etiam ex  
hoc intelligi potest, quod versus sæpe in ora-  
tione per imprudentiam dicimus; (quod ve-  
hementer est vitiosum: sed non attendimus,  
neque exaudimus nosmet ipsos:)\* senarios  
vero, & Hipponacteos effugere vix possumus.  
Magnam enim partem ex jambis nostra con-  
stat oratio: sed tamen eos versus facile  
agnoscit auditor. sunt enim usitatissimi. In-  
culcamus autem per imprudentiam sæpe et-  
iam minus usitados, sed tamen versus; vi-  
tiosum genus, & longa animi provisione fu-  
giendum. Elegit ex multis Isocratis libris 190



triginta fortasse versus Hieronymus, peripateticus in primis nobilis, plerosque fenarios, sed etiam anapæsta; quo quid potest esse turpius? etsi in eligendo fecit malitiose, prima enim syllaba demta in primo verbo sententiæ, postremum ad verbum primam rursus syllabam adjunxit insequentis. Ita factus est anapæstus is, qui Aristophaneus nominatur. quod ne accidat, observari nec potest, nec necesse est. Sed tamen hic corrector, in eo ipso loco, quo reprehendit, (ut a me animadversum est studiose inquirente in eum,) immittit imprudens ipse fenarium. Sit igitur hoc cognitum, in solutis etiam verbis inesse numeros, eosdemque esse oratorios, qui sint poëtici.

57  
291 Sequitur ergo, ut, qui maxime cadant in orationem aptam numeri, videndum sit. sunt enim qui jambicum putent, quod sit orationi simillimus: qua de causa fieri, ut is potissimum propter similitudinem veritatis adhibeatur in fabulis; quod ille dactylicus numerus hexametrorum magniloquentiæ fit accommodatior. Ephorus autem, levis ipse orator, sed profectus ex optima disciplina, pæona sequitur, aut dactylum; fugit autem spondeum, & trochæum. Quod enim pæon



habeat tres breves, dactylus autem duas, brevitate & celeritate syllabarum labi putat verba proclivius; contraque accidere in spondeo & trochæo, quod alter longis constaret, alter e brevibus fieret; alteram nimis incitatum, alteram nimis tardam orationem, neutram temperatam. Sed & illi priores errant, 192 & Ephorus in culpa est. nam & qui pæona prætereunt, non vident mollissimum a sese numerum, eundemque amplissimum præteriri. Quod longe Aristoteli videtur secus, qui judicat, heroum numerum grandiolem, quam desideret soluta oratio; jambum autem nimis e vulgari esse sermone. Ita neque humilem, nec abjectam orationem, nec nimis altam & exaggeratam probat: plenam tamen eam vult esse gravitatis, ut eos, qui audient, ad majorem admirationem possit traducere. Trochæum autem, qui est eo- 193 dem spatio, quo choreus, cordacem appellat, quia contractio & brevitatis dignitatem non habeat. Ita pæona probat, eoque ait uti omnes, sed ipsos non sentire, cum utantur: esse autem tertium ac medium inter illos; sed ita factos eos pedes esse, ut in eis singulis motus insit aut sesquipleus, aut duplex, aut par. Itaque illi, de quibus ante dixi,



tantummodo commoditatis habuerunt ratio-  
 194 nem, nullam dignitatis. Jambus enim &  
 dactylus in versum cadunt maxime. itaque  
 ut versum fugimus in oratione, sic hi sunt  
 evitandi continuati pedes. Aliud enim quid-  
 dam est oratio, nec quidquam inimicius, quam  
 illa versibus. Pæon autem minime est aptus  
 ad versum: quo libentius eum recepit oratio.  
 Ephorus vero ne spondeum quidem, quem  
 fugit, intelligit esse æqualem dactylo, quem  
 probat. syllabis enim metiendos pedes, non  
 intervallis, existimat; quod idem facit in tro-  
 chæo, qui temporibus & intervallis est par  
 jambo: sed eo vitiosus in oratione, si ponatur  
 extremus, quod verba melius in syllabas  
 longiores cadunt. Atque hæc, quæ sunt  
 apud Aristotelem, eadem a Theophrasto Theo-  
 195 dectæque de pæone dicuntur. Ego autem  
 sentio, omnes in oratione esse quasi permi-  
 stos & confusos pedes: nec enim effugere  
 possemus animadversionem, si semper iisdem  
 uteremur; quia neque numerosa esse, ut poë-  
 ma, neque extra numerum, ut sermo vulgi,  
 esse debet oratio. Alterum nimis est vinctum,  
 ut de industria factum appareat; alterum ni-  
 mis dissolutum, ut pervagatum ac vulgare  
 videatur: ut ab altero non delectere, alterum



oderis. Sit igitur (ut supra dixi) permixta 196  
& temperata numeris, nec dissoluta, nec tota  
numerosa, pæone maxime (quoniam optimus  
auctor ita censet), sed reliquis etiam nume-  
ris, quos ille præterit, temperata.

Quos autem numeros, cum quibus, tam- 58  
quam purpuram, misceri oporteat, nunc di-  
cendum est, atque etiam quibus orationis  
generibus sint quique accommodatissimi. Jam-  
bus enim frequentissimus est in iis, quæ de-  
missio atque humili sermone dicuntur. Pæon 197  
autem in amplioribus: in utroque dactylus.  
ita in varia & perpetua oratione hi sunt in-  
ter se miscendi & temperandi. sic minime  
animadvertetur delectationis aucupium, &  
quadrandæ orationis industria; quæ latebit  
eo magis, si & verborum & sententiarum  
ponderibus utemur. Nam qui audiunt, hæc  
duo animadvertunt, & jucunda sibi censent,  
verba dico & sententias; eaque dum animis  
attentis admirantes excipiunt, fugit eos &  
prætervolat numerus; qui tamen si abesset,  
illa ipsa delectarent. Nec vero nimius is 198  
cursus est [numerorum], orationis dico (nam  
est longe aliter in versibus), nihil ut fiat ex-  
tra modum: nam id quidem esset poëma:  
sed omnis, nec claudicans, nec quasi flu-



Etuens, & æqualiter constanterque ingrediens, numerosa habetur oratio. Atque id in dicendo numerosum putatur, non quod totum constet e numeris, sed quod ad numeros proxime accedit: quo etiam difficilius est oratione uti, quam versibus; quod illis certa quædam & definita lex est, quam sequi sit necesse; in dicendo autem nihil est propositum, nisi aut ne immoderata, aut angusta, aut dissoluta, aut fluens sit oratio. Itaque non sunt in ea tanquam tibicini percussionum modi, sed universa comprehensio & species orationis clausa & terminata est; quod voluptate aurium judicatur.

59 Solet autem quæri, totone in ambitu verborum numeri tenendi sint, an in primis partibus, atque in extremis. Plerique enim censent cadere tantum numerose oportere, terminarique sententiam. Est autem, ut id maxime deceat, non id solum. ponendus est enim ille ambitus, non abjiciendus. Quare cum aures extremum semper expectent, in eoque acquiescant, id vacare numero non oportet: sed ad hunc exitum tamen a principio ferri debet verborum illa comprehensio, & tota a capite ita fluere, ut ad extremum  
200 veniens ipsa consistat. Id autem bona disciplina



plina exercitatis, qui & multa scripserint, & quæcumque etiam sine scripto dicerent, similia scriptorum effecerint, non erit difficillimum. Ante enim circumscribitur mente sententia, confestimque verba concurrunt; quæ mens eadem, qua nihil est celerius, statim dimittit, ut suo quodque loco respondeat: quorum descriptus ordo alias alia terminatione concluditur: atque omnia illa & prima & media verba spectare debent ad ultimum. Interdum enim cursus est in oratione incita- 201  
tior, interdum moderata ingressio; ut jam a principio videndum sit, quemadmodum velis venire ad extremum. nec in numeris magis, quam in reliquis ornamentis orationis, eadem cum faciamus, quæ poëtæ, effugimus tamen in oratione poëmatis similitudinem. Est enim in utroque & materia & tractatio: materia in verbis, tractatio in collocatione verborum. Ternæ autem sunt utriusque par- 60  
tes verborum: translatum, novum, priscum. nam de propriis nihil hoc loco dicimus. Col- 202  
locationis autem, eæ, quas diximus, compositio, concinnitas, numerus; sed in utroque frequentiores sunt, & liberiores poëtæ. Nam & transferunt verba cum crebrius, tum etiam audacius; & priscis libentius utuntur,



& liberius novis. quod idem fit in numeris; in quibus quasi necessitati parere coguntur. sed tamen hæc nec nimis esse diversa, neque ullo modo conjuncta intelligi licet. Ita fit, ut non item in oratione, ut in versu, numerus existet; idque, quod numerosum in oratione dicitur, non semper numero fiat, sed nonnumquam, aut concinnitate, aut constructione verborum. Ita, si numerus orationis quæritur qui fit; omnis est: sed alius alio melior atque aptior: si locus; in omni parte verborum: si, unde ortus fit; ex aurium voluptate: si componendorum ratio; dicetur alio loco, quia pertinet ad usum: quæ pars quarta & extrema nobis in dividendo fuit: si, ad quam rem adhibeatur; ad delectationem: si, quando; semper: si, quo loco; in tota continuatione verborum: si, quæ res efficiat voluptatem; eadem, quæ in versibus, quorum modum notat ars, sed aures ipsæ tacito eum sensu sine arte definiunt.

61 Satis multa de natura: sequitur usus, de quo est accuratius disputandum. In quo quæsitum est, in totone circuitu illo orationis, quem Græci *περίοδον*, nos tum ambitum, tum circuitum, tum comprehensionem, aut continuationem, aut circumscriptionem dici-



nus; an in principiis solum, an in extremis,  
 an in utraque parte numerus tenendus fit?  
 deinde, quum aliud videatur esse numerus,  
 aliud numerosum; quid interfit? tum autem, 205  
 in omnibusne numeris æqualiter particulas  
 deceat incidere, an facere alias breviores,  
 alias longiores: idque quando, aut cur, qui-  
 busque partibus; pluribusne, an singulis;  
 imparibus, an æqualibus; & quando aut istis,  
 aut illis sit utendum; quæque inter se aptissi-  
 me collocentur, & quomodo? an omnino  
 nulla sit in eo genere distinctio; quodque ad  
 rem maxime pertinet, qua ratione numerosa  
 fiat oratio? Explicandum etiam est, unde 206  
 orta sit forma verborum; dicendumque, quan-  
 tos circuitus facere deceat: deque eorum  
 particulis, & tamquam incisionibus differen-  
 dum est, quærendumque, utrum una species  
 & longitudo sit earum, anne plures; &, si  
 plures, quo loco, aut quando, quoque ge-  
 nere uti oporteat? postremo totius generis  
 utilitas explicanda est, quæ quidem patet la-  
 tius. non ad unam enim rem aliquam, sed  
 ad plures accommodatur. Ac licet non ad 207  
 singulas res respondentem de universo genere  
 sic dicere, ut etiam singulis satis responsum  
 esse videatur. Remotis igitur reliquis gene-



ribus unum selegimus, hoc, quod in causis foroque versatur, de quo diceremus.

Ergo in aliis, id est, in historia, & in eo, quod appellamus *ἐπιδεικτικόν*, placet omnia dici Isocrateo Theopompeoque more, illa circumscriptione ambituque, ut tamquam in orbe inclusa currat oratio, quoad insistat in  
 208 singulis perfectis absolutisque sententiis. Itaque posteaquam est nata hæc vel circumscriptio, vel comprehensio, vel continuatio, vel ambitus, si ita licet dicere; nemo, qui aliquo esset in numero, scripsit orationem generis ejus, quod esset ad delectationem comparatum, remotumque a judiciis forensique certamine, quin redigeret omnes fere in quadrum numerumque sententias. Nam cum is est auditor, qui non vereatur, ne compositæ orationis insidiis sua fides attentetur, gratiam quoque habet oratori, voluptati aurium  
 62 servienti. Genus autem hoc orationis neque  
 209 totum assumendum est ad causas forenses, neque omnino repudiandum. Si enim semper utare, cum satietatem affert, tum, quale sit, etiam ab imperitis agnoscitur. Detrahit præterea actionis dolorem, aufert humanum sensum actoris, tollit funditus veritatem & fidem. Sed, quoniam adhibenda nonnum-



quam est, primum videndum est, quo loco, deinde quamdiu retinenda sit, tum quot modis commutanda. Adhibenda est igitur numerosa oratio, si aut laudandum est aliquid ornatus, ut nos in accusationis secundo de Siciliae laude diximus; ut in senatu, de consulatu meo: aut exponenda narratio, quæ plus dignitatis desiderat, quam doloris, ut in quarto accusationis, de Ennensi Cerere, de Segestana Diana, de Syracusarum situ diximus. Sæpe etiam in amplificanda re, concessu omnium funditur numerose & volubiler oratio. Id nos fortasse non perfecimus, conati quidem sæpissime sumus; quod plurimis locis perorationes nostræ, voluisse nos, atque animo contendisse, declarant. Id autem tum valet, cum is, qui audit, ab oratore jam obsessus est, ac tenetur. Non enim id agit, ut infidietur & observet; sed jam favet, processumque vult, dicendique vim admirans, non inquit, quod reprehendat. Hæc autem forma retinenda non diu est, nec dico in peroratione, quam ipse includit, sed in orationis reliquis partibus. nam cum sis his locis usus, quibus ostendit licere, transferenda tota dictio est ad illa, quæ nescio cur, cum Græci *νόματα* & *νώλεσ*



nominent, nos non recte incisa & membra dicamus. Neque enim esse possunt, rebus ignotis, nota nomina; sed cum verba, aut suavitatis, aut inopiæ causa, transferre soleamus, in omnibus hoc fit artibus, ut, cum id appellandum sit, quod, propter rerum ignorantem ipsarum, nullum habuerit ante nomen, necessitas cogat aut novum facere verbum, aut a simili mutuari.

<sup>212</sup> 63 Quo autem pacto deceat incise membra-  
timve dici, jam videbimus: nunc, quot modis mutantur comprehensiones conclusionesque, dicendum est. Fluit omnino numerus a primo tum incitatus brevitate pedum, tum proceritate tardius. cursum contentiones magis requirunt; expositiones rerum, tarditatem. Infinitum autem ambitus modis pluribus, e quibus unum est secuta Asia maxime, qui dichoreus vocatur, quum duo extremi chorei sunt, id est, e singulis longis & brevibus: explanandum est enim, quod ab aliis iidem pedes aliis nominantur voca-  
213 bulis. Dichoreus non est ille quidem sua sponte vitiosus in clausulis, sed in orationis numero nihil est tam vitiosum, quam si semper est idem. Cadit autem per se ille ipse præclare: quo etiam satietas formidanda est



magis. Me stante C. Carbo, C. F. tribunus plebis, in concione dixit his verbis, *O Marce Druse, patrem appello. Hæc quidem duobus pedibus incisum: dein membratim, Tu dicere solebas, sacram esse rempublicam. Hæc* <sup>214</sup> *item membra ternis. Post ambitus, Quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei poenas persolutas. dichoreus. nihil enim ad rem, extrema illa, longa sit, an brevis. deinde, Patris dictum sapiens, temeritas filii comprobavit. Hoc dichoreo tantus clamor concionis excitatus est, ut admirabile esset. Quæro, nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta; fac sic, Comprobavit filii temeritas: jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus, & longa est: quem Aristoteles ut optimum probat; a quo dissentio. At eadem verba, eadem sententia.* <sup>215</sup> *animo istuc satis est, auribus non satis. Sed id crebrius fieri non oportet. Primum enim numerus agnoscitur; deinde fatiat; postea cognita facilitate contemnitur. Sed sunt* <sup>64</sup> *clausulæ plures, quæ numerose & jucunde cadant. nam & creticus, qui est e longa, & brevi, & longa, & ejus æqualis pæon, qui spatio par est, syllaba longior; quam commodissime putatur in solutam orationem illi-*



gari, cum sit duplex. nam aut e longa, & tribus brevibus, qui numerus in primo viget, jacet in extremo; aut e totidem brevibus, & longa, in quem optime cadere censent veteres: ego non plane rejicio, sed alios  
 216 antepono. Ne spondeus quidem funditus est repudiandus. etsi, quod est e longis duabus, hebetior videtur & tardior; habet tamen stabilem quendam, & non expertem dignitatis gradum; in incisionibus vero multo magis, & in membris. paucitatem enim pedum gravitatis suæ tarditate compensat. Sed hos cum in clausulis pedes nomino, non loquor de uno pede extremo. adjungo (quod minimum fit) proximum superiorem, sæpe etiam  
 217 tertium. Ne jambus quidem, qui est e brevi & longa, aut par choreo, qui habet tres breves, sed spatio par, non syllabis; aut etiam dactylus, qui est e longa, & duabus brevibus, si est proximus a postremo, parum volubiliter pervenit ad extremum, si est extremus choreus, aut spondeus. numquam enim interest, uter sit eorum in pede extremo. Sed iidem hi tres pedes male concludunt, si quis eorum in extremo locatus est, nisi cum pro cretico postremus est dactylus. nihil enim interest, dactylus sit extremus,



an creticus; quia postrema syllaba, brevis, an longa sit, ne in versu quidem refert. Quare 218 etiam pæona qui dixit aptiorem, in quo esset longa postrema, vidit parum; quoniam nihil ad rem est, postrema an longa sit. Jam pæon, quod plures habeat syllabas, quam tres, numerus a quibusdam, non pes habetur. Est quidem, ut inter omnes constat antiquos, Aristotelem, Theophrastum, Theodectem, Ephorum, unus aptissimus orationi vel orienti, vel mediæ: putant illi etiam cadenti; quo loco mihi videtur aptior creticus. Dochmius autem e quinque syllabis, brevi, duabus longis, brevi, longa, ut est hoc, *Anicos tenes*, quovis loco aptus est, dum semel ponatur; iteratus, aut continuatus, numerum apertum & nimis insignem facit. His igitur tot commutationibus, tamque va- 65  
riis si utemur; nec deprehendetur manifesto, 219  
quid a nobis de industria fiat, & occurratur fatietati. Et quia non numero solum numerosa oratio, sed & compositione fit, & genere (quod ante dictum est) concinnitatis; compositione potest intelligi, cum ita structa verba sunt, ut numerus non quæsitus, sed ipse secutus esse videatur; ut apud Crassum, *Nam ubi libido dominatur, innocentiae leve*



*praesidium est.* Ordo enim verborum efficit numerum sine ulla aperta oratoris industria. Itaque si quæ veteres illi (Herodotum dico, & Thucydidem, totamque eam ætatem) apte numeroseque dixerunt; ea non numero quæfито, sed verborum collocatione ceciderunt.

220 Formæ vero quædam sunt orationis, in quibus ea concinnitas inest, ut sequatur numerus necessario. Nam cum aut par pari referatur, aut contrarium contrario opponitur, aut, quæ similiter cadunt verba, verbis comparantur; quidquid ita concluditur, plerumque fit ut numerose cadat. quo de genere cum exemplis supra diximus, ut hæc quoque copia facultatem afferat, non semper eodem modo definendi. nec tamen hæc ita sunt arcta & adstricta, ut ea, cum velimus, laxare nequeamus. Multum interest, utrum numerosa sit, id est, similis numerorum, an plane e numeris constet oratio. alterum si fit, intolerabile vitium est; alterum nisi fit, dissipata, & inculta, & fluens est oratio.

66 Sed quoniam non modo non frequenter,  
221 verum etiam raro in veris causis, aut forensibus, circumscripte numeroseque dicendum est; sequi videtur, ut videamus, quæ sint illa, quæ supra dixi incisa, quæ membra.



Hæc enim in veris causis maximam partem orationis obtinent. Constat enim ille ambitus & plena comprehensio e quatuor fere partibus, quæ membra dicimus, ut & aures impleat, & ne brevior sit, quam satis sit, neque longior. quamquam utrumque nonnumquam, vel potius sæpe accidit, ut aut citius insistendum sit, aut longius procedendum, ne brevitatis defraudasse aures videatur, neve longitudo obtudisse. Sed habeo mediocritatis rationem. nec enim loquor de versu, & est liberior aliquanto oratio. E quatuor <sup>222</sup> igitur, quasi hexametrorum instar versuum quod sit, constat fere plena comprehensio. His igitur singulis versibus quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu conjungimus. Sin membratim volumus dicere, insistimus; idque cum opus est, ab isto cursu invidioso facile nos & sæpe disjungimus. Sed nihil tam debet esse numerosum, quam hoc, quod minime apparet, & valet plurimum. Ex hoc genere illud est Crassi, *Missos faciant patronos: ipsi prodeant.* Nisi intervallo dixisset, - - *ipsi prodeant,* - - sensisset profecto effugisse senarium; omnino melius caderet, *prodeant ipsi.* Sed de genere nunc disputo. <sup>223</sup> *Cur clandestinis consiliis nos oppugnant? cur*



de perfugis nostris copias comparant contra nos? Prima sunt illa duo, quæ κόμματα Græci vocant, nos incisa dicimus: deinde tertium, μέλον illi, nos membrum. Sequitur non longa. ex duobus enim versibus, id est, membris, perfecta comprehensio est, & in spondeos cadit. & Crassus quidem sic plerumque dicebat; idque ipse genus dicendi

67 maxime probo. Sed quæ incisim aut membratim efferuntur, ea vel aptissime cadere debent; ut est apud me: *Domus tibi deerat? at habebas. pecunia superabat? at egebas.*

224 Hæc incise dicta sunt quatuor. At membratim, quæ sequuntur, duo, *Incurristi amens in columnas: in alienos insanus insanisti.* Deinde omnia, tamquam crepidine quadam, comprehensione longiore sustinentur, *Depressam, coecam, jacentem domum pluris, quam te, & quam fortunas tuas aestimasti.* dichoreo finitur. At dispondeo proximum illud. nam in iis, quibus, ut pugiunculis, uti oportet, brevitatis facit ipsa liberiores pedes. Sæpe enim singulis utendum est, plerumque binis, (& utrisque addi pedis pars

225 potest,) non fere ternis amplius. Incisim autem & membratim tracta oratio in veris causis plurimum valet, maximeque his locis,



cum aut arguas, aut refellas; ut nostra in  
 Corneliانا secunda, *O callidos homines, a  
 rem excogitatam, o ingenia metuenda!* Mem-  
 bratim adhuc: deinde cæsim diximus. Rur-  
 sus membratim, *Testes dare volumus.* Ex-  
 tremā sequitur comprehensio, sed ex duobus  
 membris, qua non potest esse brevior, *Quem,  
 quaeso, nostrum fefellit, ita vos esse facturos?*  
 nec ullum genus est dicendi aut melius, aut 226  
 fortius, quam binis aut ternis ferire verbis,  
 nonnumquam singulis, paulo alias pluribus;  
 inter quæ variis clausulis interponit se raro  
 numerosa comprehensio; quam perverse fu-  
 giens Hegesias, dum ille quoque imitari Ly-  
 siam vult, alterum pæne Demosthenem, sal-  
 tat, incidens particulas. Et is quidem non  
 minus sententiis peccat, quam verbis; ut  
 non quærat, quem appellet ineptum, qui il-  
 lum cognoverit. Sed ego illa Crassi, & nos-  
 tra posui, ut, qui vellet, auribus ipsis, quid  
 numerosum etiam in minimis particulis ora-  
 tionis esset, judicaret. Et, quoniam plura 68  
 de numerosa oratione diximus, quam quis-  
 quam ante nos, nunc de ejus generis utili-  
 tate dicemus.

Nihil enim est aliud, Brute, (quod qui- 227  
 dem tu minime omnium ignoras) pulcre &



oratorie dicere, nisi optimis sententiis verbisque lectissimis dicere. Et nec sententia ulla est, quæ fructum oratori ferat, nisi apte exposita, atque absolute; nec verborum lumen apparet, nisi diligenter collocatorum; & horum utrumque numerus illustrat. Numerus autem (sæpe enim hoc testandum est) non modo non poëtice junctus, verum etiam fugiens illum, eique omnium dissimillimus: (non quin iidem sint numeri non modo oratorum, & poëtarum, verum omnino loquentium, denique etiam sonantium omnium, quæ metiri auribus possumus:) sed ordo pedum facit, ut id, quod pronuntiatur, aut orationis, aut poëmatis simile videatur. Hanc igitur 228 sive compositionem, sive perfectionem, sive numerum vocari placet, & adhibere necesse est, si ornate velis dicere, non solum (quod ait Aristoteles & Theophrastus) ne infinite feratur, ut flumen, oratio, quæ non aut spiritu pronuntiantis, aut interductu librarii, sed numero coacta debet insistere; verum etiam, quod multo majorem habent apta vim, quam soluta. Ut enim athletas, nec multo secus gladiatores videmus nihil nec vitando facere caute, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæ-



stram quandam; ut, quidquid in his rebus fiat utiliter ad pugnam, idem ad adspectum etiam sit venustum: sic oratio nec plagam gravem facit, nisi petitio fuit apta; nec satis recte declinat impetum, nisi etiam in cedendo, quid deceat, intelligit. Itaque, qualis <sup>229</sup> eorum motus, quos ἀπαλάισσις Græci vocant, talis horum mihi videtur oratio, qui non claudunt numeris sententias: tantumque abest, ut, quod ii, qui hoc aut magistrorum inopia, aut ingenii tarditate, aut laboris fuga non sunt affecuti, solent dicere, enervetur oratio compositione verborum, ut aliter in ea nec impetus ullus, nec vis esse possit. Sed magnam exercitationem res flagitat, ne <sup>69</sup> quid eorum, qui genus hoc secuti non tenuerunt, simile faciamus; ne aut verba trajiciamus aperte, quo melius aut cadat, aut volvatur oratio: quod se L. Cœlius Antipater, <sup>230</sup> in procœmio belli Punici, nisi necessario, facturum negat. O virum simplicem, qui nos nihil celet; sapientem, qui serviendum necessitati putet! Sed hic omnino rudis. Nobis autem in scribendo, atque in dicendo necessitatis excusatio non probatur; nihil est enim necesse; & si quid esset, id necesse tamen non erat confiteri. Et hic quidem, qui hanc a Lælio, ad quem scripsit, cui se purgat,



veniam petit, & utitur ea traiectione verborum, & nihilo tamen aptius explet, concluditque sententias. Apud alios autem, & Asiaticos maxime, numero servientes, incalcata reperias inania quædam verba, quasi complementa numerorum. Sunt etiam, qui illo vitio, quod ab Hegesia maxime fluxit, infringendis, concidendisque numeris in quoddam genus abjectum incidant, Siculorum <sup>231</sup> millimum. Tertium est, in quo fuerunt fratres illi, Asiaticorum rhetorum principes, Hierocles, & Meneclis, minime mea sententia contemnendi. Etsi enim a forma veritatis & ab Atticorum regula absunt, tamen hoc vitium compensant vel facultate, vel copia. Sed apud eos varietas non erat, quod omnia fere concludebantur uno modo. Quæ vitia qui fugerit, ut neque verbum ita trajiciat, ut id de industria factum intelligatur, neque inferciens verba, quasi rimas expleat, nec minutos numeros sequens, concidat delumbetque sententias, nec sine ulla commutatione in eodem semper versetur genere numerorum; is omnia fere vitia vitaverit. Nam de laudibus multa diximus, quibus sunt alia perspicua vitia <sup>70</sup> contraria. Quantum autem sit apte dicere, <sup>232</sup> experiri licet, si aut compositi oratoris bene structam



structam collocationem dissolvas permutatione verborum: (corrumpatur enim tota res, ut & hæc nostra in Corneliana, & deinceps omnia: *Neque me divitiæ movent, quibus omnes Africanos & Laelios multi venalitiæ, mercatoresque superarunt. Immuta paulum, ut sit, multi superarunt mercatores venalitiæque; perierit tota res. Et quæ sequuntur: Neque vestis, aut caelatum aurum & argentum, quo nostros veteres Marcellos Maximosque multi eunuchi e Syria Aegyptoque vicerunt. Verba permuta sic, ut sit, Vicerunt eunuchi e Syria Aegyptoque. Adde tertium: Neque vero ornamenta ista villarum, quibus L. Paullum & L. Mummius, qui rebus his urbem Italiamque omnem referferunt, ab aliquo video perfacile Deliaci aut Syro potuisse superari. Fac ita, potuisse superari ab aliquo Syro aut Deliaci. Videtne, ut ordine ver-* 233

borum paulum commutato, iisdem verbis, stante sententia, ad nihilum omnia recidant, cum sint ex aptis dissoluta?) aut si alicujus inconditi arripias dissipatam aliquam sententiam, eamque, ordine verborum paulum commutato, in quadrum redigas, efficiatur aptum illud, quod fuerint antea diffuens ac solutum. Age, sume de Gracchi apud cen:



sores illud, *Abesse non potest, quin ejusdem hominis sit, probos improbare, qui improbos probet.* Quanto aptius, si ita dixisset, *quin ejusdem hominis sit, qui improbos probet, probos improbare?* Hoc modo dicere nemo unquam noluit; nemoque potuit, quin dixerit. Qui autem aliter dixerunt, hoc assequi non potuerunt. Ita facti sunt repente Attici. Quasi vero Trallianus fuerit Demosthenes: cujus non tam vibrarent fulmina illa, nisi

71 numeris contorta ferrentur. Sed si quos magis delectant soluta, sequantur ea sane, modo sic, ut quis Phidiæ clypeum dissolverit, collocationis universam speciem sustulerit, non singulorum operum venustatem: ut in Thucydide, orbem modo orationis desidero, ornamenta comparent.

235 Isti autem cum dissolvunt orationem, in qua nec res, nec verbum ullum est, nisi abjectum; non clypeum, sed, ut in proverbio est (etsi humiliter dictum est, tamen consimile est) scopas [ut ita dicam] mihi videntur dissolvere. Atque, ut plane genus hoc, quod ego laudo, contempsisse videantur, aut scribant aliquid vel Isocrateo more, vel quo Aeschines, aut Demosthenes utitur; tum illos existimabo non desperatione reformidavisse genus hoc, sed iudicio re-



fugisse; aut reperiant, ipsa eadem conditio-  
 ne qui uti velit, ut aut dicat, aut scribat,  
 utra volet lingua, eo genere, quo illi volunt.  
 Facilius est enim apta dissolvere, quam diffi-  
 pata connectere. Res autem se sic habet, 236  
 (ut brevissime dicam quod sentio,) compositæ,  
 & apte, sine sententiis dicere, insania est;  
 sententiose autem sine verborum & ordine &  
 modo, infantia; sed ejusmodi tamen infan-  
 tia, ut ea qui utantur, non stulti homines  
 haberi possint, etiam plerumque prudentes;  
 quo qui est contentus, utatur. Eloquentes  
 vero, qui non approbationes solum, sed ad-  
 mirationes, clamores, plausus, si liceat, mo-  
 vere debet, omnibus oportet ita rebus excel-  
 lat, ut ei turpe sit, quidquam aut spectari,  
 aut audiri libentius.

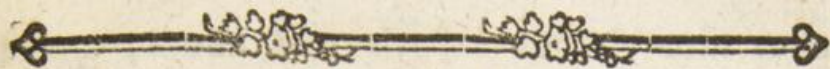
Habes meum de oratore, Brute, judi- 237  
 cium: quod aut sequere, si probaveris; aut  
 tuo stabis, si aliud quoddam est tuum. in  
 quo neque pugnabo tecum, neque hoc  
 meum, de quo tantopere hoc libro asseve-  
 ravi, umquam affirmabo esse verius, quam  
 tuum. Potest enim non solum aliud mihi,  
 ac tibi, sed mihi ipsi aliud alias videri; nec  
 in hac modo re, quæ ad vulgi assensum spe-  
 ctat, & ad aurium voluptatem; quæ duo



sunt ad judicandum novissima: sed ne in maximis quidem rebus quidquam adhuc inveniri firmiter, quod tenerem, aut quo judicium meum dirigerem, quam id, quodcumque mihi quam simillimum veri videretur, cum  
238 ipsum illud verum in occulto lateret. Tu autem velim, si tibi ea, quæ disputata sunt, minus probabuntur, ut aut majus opus institutum putes, quam effici potuerit, aut, dum tibi roganti voluerim obsequi, verecundia negandi, scribendi me impudentiam suscepisse.







M. TVLLII CICERONIS

AD

C. TREBATIVM,  
TOPICA.

---

**M**AIORES nos res scribere ingressos, C. I. Trebati, & iis libris, quos brevi tempore<sup>L</sup> fatis multos edidimus, digniores, e cursu ipso revocavit voluntas tua. Cum enim mecum in Tusculano effes, & in bibliotheca separatim uterque nostrum ad suum studium libellos, quos vellet, evolveret, incidisti in Aristotelis Topica quædam, quæ sunt ab illo pluribus libris explicata. Qua inscriptione commotus, continuo a me eorum librorum sententiam requisisti. Quam tibi cum expo-<sup>2</sup> fuisset, disciplinam inveniendorum argumentorum, ut sine ullo errore, ad eam rationem, via perveniremus ab Aristotele inventa, libris illis contineri: verècunde tu quidem, ut omnia, sed tamen ut facile cer-nerem te ardere studio, mecum, ut tibi illam traderem, egisti. Cum autem ego te,



non tam vitandi laboris mei causa, quam  
 quod id tua interesse arbitrarer, vel ut eos  
 per te ipse legeres, vel ut totam rationem a  
 doctissimo quodam rhetore acciperes, horta-  
 tus essem: utrumque, ut ex te audiebam,  
 3 es expertus. Sed a libris te obscuritas reje-  
 cit. Rhetor autem ille magnus, hæc, ut  
 opinor, Aristotelica se ignorare respondit.  
 Quod quidem minime sum admiratus, eum  
 philosophum rhetori non esse cognitum, qui  
 ab ipsis philosophis, præter admodum pau-  
 cos, ignoraretur. Quibus eo minus ignos-  
 cendum est, quod non modo rebus iis, quæ  
 ab illo dictæ & inventæ sunt, allici debue-  
 runt, sed dicendi quoque incredibili quadam  
 4 cum copia, tum etiam suavitate. Non potui  
 igitur tibi, sæpius hoc roganti, & tamen ve-  
 renti, ne mihi gravis esses, (facile enim id  
 cernebam,) debere diutius, ne ipsi juris in-  
 terpreti fieri videretur injuria. Etenim cum  
 tu mihi meisque multa sæpe scripsisses, veri-  
 tus sum, ne, si ego gravarer, aut ingratum  
 5 id, aut superbum videretur. Sed, dum fui-  
 mus una, tu optimus es testis, quam fuerim  
 occupatus: ut autem a te discessi, in Græ-  
 ciam proficiscens, cum opera mea nec res-  
 publica, nec amici uterentur, nec honeste



inter arma versari possem, ne si tuto id quidem mihi liceret: ut veni Veliam, tuaque & tuos vidi, admonitus hujus æris alieni, nolui deesse ne tacitæ quidem flagitationi tuæ. Itaque hæc, cum mecum libros non haberem, memoria repetita, in ipsa navigatione conscripsi, tibi que ex itinere misi: ut mea diligentia mandatorum tuorum, te quoque, etsi admonitore non eges, ad memoriam nostrarum rerum excitarem. Sed jam tempus est ad id, quod instituimus, accedere.

Cum omnis ratio diligens differendi duas<sup>2</sup> habeat partes; unam inveniendi, alteram judicandi: utriusque princeps, ut mihi quidem videtur, Aristoteles fuit. Stoici autem in altera elaboraverunt. Judicandi enim vias diligenter persecuti sunt, ea scientia, quam *Dialecticam* appellant. Inveniendi vero artem, quæ *Topice* dicitur, quæque ad usum potior erat, & ordine naturæ certe prior, totam reliquerunt. Nos autem, quoniam in<sup>7</sup> utraque summa utilitas est, & utramque, si erit otium, persequi cogitamus, ab ea, quæ prior est, ordiemur. Ut igitur earum rerum, quæ absconditæ sunt, demonstrato & notato loco, facilis inventio est: sic, cum



perveſtigare argumentum aliquod volumus, locos noſſe debemus: ſic enim appellatæ ab Ariſtotele ſunt hæ quaſi ſedes, e quibus argumenta promuntur. Itaque licet definire, *Locum* eſſe argumenti ſedem: *Argumentum* autem, rationem, quæ rei dubiæ faciat ſidem. Sed ex his locis, in quibus argumenta incluſa ſunt, alii in eo ipſo, de quo agitur, hærent: alii aſſumuntur extrinſecus. In ipſo, tum ex toto, tum ex partibus ejus, tum ex nota, tum ex his rebus, quæ quodammodo affectæ ſunt ad id, de quo quæritur. Extrinſecus autem ea dicuntur, quæ abſunt, & longeque diſjuncta ſunt. Sed ad id totum, de quo diſſeritur, tum definitio adhibetur, quæ quaſi involutum evolvit id, de quo quæritur. ejus argumenti talis eſt formula: Jus civile eſt, æquitas conſtituta iis, qui ejuſdem civitatis ſunt, ad res ſuas obtinendas: ejus autem æquitatis utilis eſt cognitio; utilis eſt ergo juris civilis ſcientia. tum partium enumeratio, quæ tractatur hoc modo: Si neque cenſu, neque vindicta, nec teſtamento liber factus eſt, non eſt liber. neque eſt ulla earum rerum: non eſt igitur liber. tum notatio, cum ex vi verbi argumentum aliquod elicitur, hoc modo: Cum lex Aelia Sentia



affiduo vindicem assiduum esse jubeat, locupletem jubet locupleti: locuples enim est affiduus, ut ait Aelius, appellatus ab affe dando. Ducuntur etiam argumenta ex iis rebus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, de quo quæritur. Sed hoc genus in plures partes distributum est. Nam alia conjugata appellamus, alia ex genere, alia ex formula, alia ex similitudine, alia ex antecedentibus, alia ex consequentibus, alia ex repugnantibus, alia ex causis, alia ex effectis, alia ex comparatione majorum, aut parium, aut minorum. Conjugata dicuntur, quæ sunt ex verbis generis ejusdem. Ejusdem autem generis verba sunt, quæ orta ab uno varie commutantur, ut sapiens, sapienter, sapientia. Hæc verborum conjugatio, *συζυγία* dicitur, ex qua hujusmodi est argumentum: Si compascuus ager est, jus est compascere. A genere sic ducitur: Quoniam argentum omne mulieri legatum est, non potest ea pecunia, quæ numerata domi relicta est, non esse legata; forma enim a genere, quoad suum nomen retinet, numquam sejungitur: numerata autem pecunia nomen argenti retinet: legata igitur videtur. A forma generis, quam interdum, quo planius accipiatur, partem



licet nominare, hoc modo: Si ita Fabiæ pecunia legata est a viro, si ea uxor materfamilias esset; si ea in manum non convenerat, nihil debetur. Genus enim est, uxor: ejus duæ formæ; una matrumfamilias, earum, quæ in manum convenerunt; altera, earum, quæ tantummodo uxores habentur. qua in parte cum fuerit Fabia, legatum ei non videtur. A similitudine, hoc modo: Si ædēs eæ corruerunt, vitiumve fecerunt, quarum ususfructus legatus est, heres restituere non debet, nec reficere, non magis, quam servum restituere, si is, cujus ususfructus legatus est, deperisset. A differentia: Non, si uxori vir legavit omne argentum, quod suum esset, idcirco, quæ in nominibus fuerunt, legata sunt. multum enim differt, in arcane positum sit argentum, an in tabulis debeat. Ex contrario autem, sic: Non debet ea mulier, cui vir bonorum suorum usumfructum legavit, cellis vinariis & oleariis plenis relictis, putare id ad se pertinere. usus enim, non abusus, legatus est. ea sunt inter se contraria. Ab adjunctis: Si ea mulier testamentum fecit, quæ se capite numquam diminuit, non videtur ex edicto prætoris secundum eas tabulas possessio dari. adjungi-



tur enim, ut secundum fervorum, secundum exulum, secundum puerulorum tabulas possessio videatur ex edicto dari. Ab antecedentibus autem, & consequentibus, & repugnantibus, hoc modo: ab antecedentibus, Si viri culpa factum est divortium, etsi mulier nuntium remisit, tamen pro liberis manere nihil oportet: a consequentibus, Si mulier, cum fuisset nupta cum eo, quicum connubium non esset, nuntium remisit; quoniam qui nati sunt, patrem non sequuntur, pro liberis manere nihil oportet: a repugnantibus, Si paterfamilias uxori ancillarum usumfructum legavit a filio, neque a secundo herede legavit, mortuo filio mulier usumfructum non amittet. quod enim semel testamento alicui datum est, id ab eo invito, cui datum est, auferri non potest. repugnat enim recte accipere, & invitum reddere. Ab efficientibus causis, hoc modo: Omnibus est jus parietem directum ad parietem communem adjungere, vel solidum, vel fornicatum. at si quis in pariete communi demoliendo damni infecti promiserit, non debet præstare, quod fornicis vitii fecerit. non enim ejus vitio, qui demolitus est, damnum factum est, sed ejus operis vitio, quod ita ædificatum est, ut



23 suspendi non posset. Ab effectis rebus, hoc modo: Cum mulier viro in manum venit, omnia, quæ mulieris fuerunt, viri fiunt dotis nomine. Ex comparatione autem omnia valent, quæ sunt ejusmodi: Quod in re majore valet, valeat in minore; ut, si in urbe fines non reguntur, nec aqua in urbe arceatur. Item contra: Quod in minore valet, valeat in majore. licet idem exemplum convertere. Item: Quod in re pari valet, valeat in hac, quæ par est: ut, Quoniam usus auctoritas fundi biennium est, fit etiam ædium. at in lege ædes non appellantur, & sunt ceterarum rerum omnium, quarum annuus est usus. valeat æquitas, quæ paribus

24 in causis paria jura desiderat. Quæ autem extrinsecus assumuntur, ea maxime ex auctoritate ducuntur. itaque Græci tales argumentationes, ἀρέχυσς vocant, id est, artis expertes; ut, si ita respondeas: Quoniam P. Scævola id solum esse ambitus ædium dixerit, quod, parietis communis tegendi causa, tectum projiceretur, ex quo in tectum ejus, ædes qui protexisset, aqua deflueret, id tibi jus videri.

25 His igitur locis, qui sunt expositi, ad omne argumentum reperiendum, tanquam



elementis quibusdam, significatio & demonstratio datur. Utrum igitur hactenus satis est? tibi quidem, tam acuto, & tam occupato, puto. Sed, quoniam avidum hominem ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, ut reliquiarum sit potius aliquid, quam te hinc patiar non satiatum discedere. Quando ergo unusquisque eorum locorum, quos exposui, sua quædam membra habet, ea quam subtilissime persequamur: & primum de ipsa definitione dicatur. Definitio est oratio, quæ id, quod definitur, explicat, quid sit. Definitionum autem duo sunt genera prima: unum earum rerum, quæ sunt; alterum earum, quæ intelliguntur. Esse ea dico, quæ cerni tangive possunt, ut fundum, ædes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus, cetera; quo ex genere quædam interdum nobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico, quæ tangi demonstrarive non possunt, cerni tamen animo, atque intelligi possunt: ut, si usucapionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias: quarum rerum nullum subest quasi corpus: est tamen quædam conformatio insignita, & impressa intelligentia; quam notionem voco. ea sæpe in argumentando defini-



28 tione explicanda sunt. Atque etiam defini-  
 tiones aliæ sunt partitionum, aliæ divisi-  
 onum: partitionum, cum res ea, quæ propo-  
 sita est, quasi in membra discerpitur; ut, si  
 quis jus civile dicat id esse, quod in legibus,  
 senatusconsultis, rebus judicatis, jurisperito-  
 rum auctoritate, edictis magistratum, more,  
 æquitate consistat: divisionum autem defini-  
 tio formas omnes complectitur, quæ sub eo  
 genere sunt, quod definitur, hoc modo: Ab-  
 alienatio est ejus rei, quæ mancipi est, aut  
 traditio alteri nexu, aut in jure cessio, inter  
 6 quos ea jure civili fieri possunt. Sunt & alia  
 genera definitionum: sed ad hujus libri in-  
 stitutum illa nihil pertinent: tantum est di-  
 29 cendum, qui sit definitionis modus. Sic igitur  
 veteres præcipiunt: cum sumseris ea,  
 quæ sint ei rei, quam definire velis, cum  
 aliis communia, usque eo persequi, dum pro-  
 prium efficiatur, quod nullam in aliam rem  
 transferri possit. Ut hoc, *Hereditas est pe-*  
*cunia.* Commune adhuc: multa enim ge-  
 nera sunt pecuniæ. Adde quod sequitur:  
*quæ morte alicujus ad quempiam pervenit.*  
 nondum est definitio. multis enim modis  
 sine hereditate teneri mortuorum pecuniæ  
 possunt. Unum adde verbum, *jure,* jam a



communitate res disjuncta videbitur, ut fit explicata definitio sic: Hereditas est pecunia, quæ morte alicujus ad quempiam pervenit jure. Nondum est satis: adde, nec ea aut legata testamento, aut possessione retenta. confectum est. Itemque, ut illud, *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt.* Non est satis. *Qui ab ingenuis oriundi sunt.* Ne id quidem satis est. *Quorum majorum nemo servitutem servivit.* Abest etiam nunc. *Qui capite non sunt deminuti.* Hoc fortasse satis est. Nihil enim video Scævola, pontificem, ad hanc definitionem addidisse. Atque hæc ratio valet in utroque genere definitionum, five id, quod est, five id, quod intelligitur, definiendum est. Partitionum autem & 3<sup>o</sup> divisionum genus quale esset, ostendimus, sed quid inter se differant, planius dicendum est. In partitione quasi membra sunt: ut corporis, caput, humeri, manus, latera, crura, pedes, & cetera: in divisione, formæ sunt, 7<sup>o</sup> quas Græci *ιδέαι* vocant: nostri, si qui hæc forte tractant, *species* appellant; non pessime id quidem, sed inutiliter ad mutandos casus in dicendo. Nolim enim, ne si Latine quidem dici possit, *specierum, & speciebus* dicere: & sæpe his casibus utendum est: at



*formis*, & *formarum* velim. Cum autem  
 utroque verbo idem significetur, commodi-  
 31 tatem in dicendo non arbitror negligendam.  
 Genus & formam definiunt hoc modo: Ge-  
 nus est notio ad plures differentias pertinens.  
 Forma est notio, cujus differentia ad caput  
 generis & quasi fontem referri potest. No-  
 tionem appello, quam Græci tum *έννοιαν*,  
 tum *πρόληψιν* dicunt. Ea est insita & ante  
 percepta cujusque formæ cognitio, enodatio-  
 nis indigens. Formæ igitur sunt hæ, in quas  
 genus, sine ullius prætermissione, dividitur;  
 ut si quis jus in legem, morem, æquitatem  
 dividat. Formas qui putat idem esse, quod  
 32 partes, confundit artem, & similitudine qua-  
 dam conturbatus, non satis acute, quæ sunt  
 fecernenda, distinguit. Sæpe etiam definiunt  
 & oratores & poëtæ per translationem verbi,  
 ex similitudine, cum quadam suavitate. Sed  
 ego a vestris exemplis, nisi necessario, non  
 recedam. Solebat igitur Aquillius, collega  
 & familiaris meus, cum de litoribus agere-  
 tur, quæ omnia publica esse vultis, quæ-  
 rentibus iis, ad quos id pertinebat, quid esset  
 litus, ita definire, *qua fluctus eluderet*: hoc  
 est, quasi qui adolescentiam, florem ætatis;  
 senectutem, occasum vitæ, velit definire:  
 trans-



translatione utens discedebat a verbis propriis rerum ac suis. Quod ad definitiones 8 attinet, hætenus: reliqua videamus.

Partitione autem sic utendum est, nullam 33 ut partem relinquant, ut si partiri velis tutelæ, inscianter facias, si ullam prætermittas. At si stipulationum aut judiciorum formulas partiare, non est vitiosum, in re infinita prætermittere aliquid. Quod idem in divisione vitiosum est. Formarum enim certus est numerus, quæ cuique generi subjiciantur; partium distributio sæpe est infinitior, tamquam rivorum a fonte deductio. Itaque in 34 oratoriis artibus, quæstionis genere proposito, quot ejus formæ sint, subjungitur absolute. at cum de ornamentis verborum sententiarumque præcipitur, quæ vocantur σχήματα, non fit idem. Res enim est infinitior; ut ex hoc quoque intelligatur, quid velimus inter partitionem & divisionem interesse. Quamquam enim vocabula prope idem valere videantur; tamen quia res differebant, nomina rerum distare voluerunt.

Multa etiam ex notatione sumuntur. Ea 35 est autem, cum ex vi nominis argumentum elicitur; quam Græci ἐτυμολογίαν vocant, id est, verbum ex verbo, veriloquium: nos



autem novitatem verbi non satis apti fugientes, genus hoc notationem appellamus, quia sunt verba rerum notæ. Itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat, quod Latine est nota. Sed cum intelligitur, quid significetur, minus laborandum est de nomine. Multa igitur in disputando notatione eliciuntur ex verbo: ut, cum quæritur, *Postliminium* quid sit: (non dico, quæ sint postliminiæ. nam id caderet in divisionem, quæ talis est: postliminio redeunt hæc, homo, navis, mulus clientellarius, equus, equa, quæ frena recipere solet) sed cum ipsius postliminiæ vis quæritur, & verbum ipsum notatur. In quo Servius noster (ut opinor) nihil putat esse notandum, nisi *post*; & *liminium* illud productionem esse verbi vult, ut in *finitimo*, *legitimo*, *aeditimo*, non plus esse *timum*, quam  
 37 in *meditullio tullium*: Scævola autem, P. F. junctum putat esse verbum, ut sit in eo & *post* & *limen*; ut quæ a nobis alienata sunt, cum ad hostem pervenerint, & ex suo tamquam limine exierint, dein cum redierint post ad idem limen, postliminio videantur rediisse. Quo in genere etiam Mancini causa defendi potest, postliminio rediisse: deditum non esse, quoniam non fit receptus. Nam



neque deditioem, neque donationem sine  
 acceptione intelligi posse.

Sequitur is locus, qui constat ex iis re- 9  
 bus, quæ quodammodo affectæ sunt ad id, 38  
 de quo ambigitur: quem modo dixi in plu-  
 res partes distributum. Cujus primus est lo-  
 cus ex conjugatione, quam Græci συζυγίαν  
 vocant, finitimus notationi, de qua modo  
 dictum est: ut, si aquam pluviam eam modo  
 intelligeremus, quam imbri collectam vide-  
 remus; veniret Mucius, qui, quia conjugata  
 verba essent pluvia & pluendo, diceret,  
 omnem aquam oportere arceri, quæ pluendo  
 crevisset. Cum autem a genere ducetur ar- 39  
 gumentum, non erit necesse id usque a ca-  
 pite arcessere: sæpe etiam citra licet, dum-  
 modo supra sit, quod sumitur, quam id, ad  
 quod sumitur: ut, aqua pluvia ultimo ge-  
 nere ea est, quæ de cælo veniens crescit im-  
 bri: sed propiore loco, in quo quasi jus ar-  
 cendi continetur, genus est, aqua pluvia no-  
 cens: ejus generis formæ, loci vitio, & manu  
 nocens: quarum altera jubetur ab arbitro  
 coërceri; altera non jubetur. Commode 40  
 etiam tractatur hæc argumentatio, quæ ex  
 genere sumitur, cum ex toto persequere par-  
 tes, hoc modo: Si dolus malus est, cum



aliud agitur, aliud simulatur; enumerare licet, quibus id modis fiat: deinde in eorum aliquem id, quod arguas dolo malo factum, includere: quod genus argumenti in primis firmum videri solet.

- IO Similitudo sequitur, quæ late patet; sed  
 41 oratoribus & philosophis magis, quam vobis. Etsi enim omnes loci sunt omnium disputationum, ad argumenta suppeditanda, tamen aliis disputationibus abundantius occurrunt, aliis angustius. Itaque genera tibi nota sint: ubi autem his utare, quæstiones ipsæ te ad  
 42 monebunt. Sunt enim similitudines, quæ ex pluribus collationibus perveniunt quo volunt, hoc modo: Si tutor fidem præstare debet, si socius, si, cui mandaris, si qui fiduciam acceperit: debet etiam procurator. Hæc ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio: quæ Græce ἐπαγωγὴ nominatur; qua plurimum est usus in sermonibus Socrates. Alterum similitudinis genus collatione sumitur, cum una res uni, par pari comparatur, hoc modo: Quemadmodum, si in urbe de finibus controversia est, quia fines magis agrorum videntur esse, quam urbis, finibus regundis adigere arbitrum non possis; sic, si aqua pluvia in urbe nocet,



quoniam res tota magis agrorum est, aquæ  
pluviæ arcendæ adigere non possis arbitrum.  
Ex eodem similitudinis loco etiam exempla 44  
sumuntur, ut Crassus in Curiana causa exem-  
plis plurimis usus est, agens de eo, qui testa-  
mento sic heredem instituisset, ut, si filius  
natus esset in decem mensibus, isque mor-  
tuus prius, quam in suam tutelam venisset;  
secundus heres hereditatem obtineret. Quæ  
commemoratio exemplorum valuit; eaque  
vos in respondendo uti multum soletis. Ficta 45  
etiam exempla similitudinis habent vim: sed  
ea oratoria magis sunt, quam vestra: quam-  
quam uti etiam vos soletis, sed hoc modo:  
Finge mancipio aliquem dedisse id, quod  
mancipio dari non potest. num idcirco id  
ejus factum est, qui accepit? aut num is,  
qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re  
obligavit? In hoc genere oratoribus & phi-  
losophis concessum est, ut muta etiam lo-  
quantur, ut mortui ab inferis excitentur,  
aut aliquid, quod fieri nullo modo possit,  
augendæ rei gratia, dicatur, aut minuendæ,  
quæ hyperbole dicitur, & multa mirabilia  
alia. Sed latior est campus illorum. eisdem  
tamen ex locis (ut ante dixi) & in maximis,  
& in minimis quæstionibus argumenta du-  
cuntur.



II Sequitur similitudinem differentia rei,  
 46 maxime contraria superiori: sed est ejusdem,  
 dissimile & simile invenire. Ejus generis hæc  
 sunt: Non, quemadmodum quod mulieri  
 debeas, recte ipsi mulieri, sine tutore au-  
 ctore solvas; ita quod aut pupillæ, aut pu-  
 47 pillo debeas, recte possis eodem modo sol-  
 vere. Deinceps locus est, qui a contrario  
 dicitur. Contrariorum autem genera sunt  
 plura: unum eorum, quæ in eodem genere  
 plurimum differunt, ut sapientia & stultitia.  
 Eodem autem genere dicuntur, quibus pro-  
 positis occurrunt, tamquam e regione, quæ-  
 dam contraria, ut celeritati tarditas, non de-  
 48 bilitas. ex quibus [contrariis] argumenta ta-  
 lia existunt: Si stultitiam fugimus, sapien-  
 tiam sequamur: & bonitatem, si malitiam.  
 Hæc, quæ ex eodem genere contraria sunt,  
 49 appellantur adversa. Sunt enim alia contra-  
 ria, quæ privantia licet appellemus Latine,  
 Græci appellant *σεντιμόδ*. Præpositio enim  
 I N, privat verbum ea vi, quam haberet, si  
 I N præpositum non fuisset: ut *dignitas*, *in-*  
*dignitas*, *humanitas*, *Inhumanitas*, & cetera  
 generis ejusdem: quorum tractatio est ea-  
 dem, quæ superiorum, quæ adversa dixi.  
 49 Nam alia quoque sunt contrariorum genera,



velut ea, quæ cum aliquo conferuntur: ut duplum, simplum: multa, pauca: longum, breve: majus, minus. Sunt etiam illa valde contraria, quæ appellantur negantia. ea ἀποφατικὰ Græci, contraria agentibus: ut, Si hoc est, illud non est. Quid enim opus exemplo est? tantum intelligatur, argumento quærendo, contrariis omnibus contraria non convenire.

Ab adjunctis autem posui equidem exemplum paulo ante, multa scilicet adjungi, quæ fuscipienda essent, si statuissemus, ex edicto secundum eas tabulas possessionem dari, quas is instituisset, cui testamenti factio nulla esset. Sed locus hic magis ad conjecturales causas, quæ versantur in judiciis, valet: cum quæritur, quid aut sit, aut evenerit, aut futurum sit, aut, quid omnino fieri possit. At loci quidem ipsius forma talis est. Admonet autem hic locus, ut quæeratur, quid ante rem, quid cum re, quid post rem evenerit. Nihil hoc ad jus; ad Ciceronem, inquit Gallus noster, si quis ad eum tale quid retulerat, ut de facto quæreretur. tu tamen pati, nulum a me artis institutæ locum præteriri; ne, si nihil, nisi quod ad te pertineat, scribendum putaris, nimium te amare videare.



Est igitur magna ex parte locus hic oratorius, non modo non jurisconsultorum, sed **32** ne philosophorum quidem. Ante rem enim quærentur, quæ talia sunt, apparatus, colloquia, locus, constitutum, convivium. Cum re autem, pedum crepitus, strepitus hominum, corporum umbræ, & si quid ejusmodi. At post rem, rubor, pallor, titubatio, & si qua alia signa conturbationis & conscientiæ: præterea restinctus ignis, gladius cruentus, ceteraque, quæ suspicionem facti possunt movere.

**33** Deinceps est locus dialecticorum proprius ex consequentibus, & antecedentibus, & repugnantibus, qui etiam ab adjunctis longe diversus est. nam adjuncta, de quibus paulo ante dictum est, non semper eveniunt: consequentia autem semper. Ea enim dico consequentia, quæ rem necessario consequuntur. itemque & antecedentia & repugnantia. quidquid enim antecedit quamque rem, id cohæret cum re necessario: & quidquid repugnat, id ejusmodi est, ut cohærere nunquam possit. **33** Cum tripartito igitur distribuat<sup>r</sup> locus hic, in consecutionem, antecessionem, repugnantiam; reperiendi argumenti locus simplex est, tractandi triplex. nam



quid interest, cum hoc sumseris, pecuniam numeratam mulieri deberi, cui sit omne argentum legatum, utrum hoc modo concludas argumentum: Si pecunia signata argentum est; legata est mulieri. est autem pecunia signata argentum. legata igitur. An illo modo? Si numerata pecunia, non est legata; non est numerata pecunia argentum. est autem numerata pecunia argentum. legata igitur est. An illo modo? Non & legatum argentum est, & non est legata numerata pecunia. legatum autem argentum est. legata igitur numerata pecunia est. Appellant autem 54 dialectici eam conclusionem argumenti, in qua, cum primum assumseris, consequitur id, quod annexum est, primum conclusionis modum: cum id, quod annexum est, negaris, ut id quoque, cui fuerit annexum, negandum sit, secundus appellatur concludendi modus: cum autem aliqua conjuncta negaris, & his alia negatio rursus adjungitur, & ex his primum sumseris, ut, quod relinquitur, tollendum sit: is tertius appellatur conclusionis modus. Ex hoc illa rhetorum sunt 55 ex contrariis conclusa, quæ ipsi enthymemata appellant: non quod non omnis sententia proprio nomine enthymema dicatur: sed;



ut Homerus propter excellentiam commune  
 poëtarum nomen efficit apud Græcos suum;  
 sic, cum omnis sententia enthymema dica-  
 tur, quia videtur ea, quæ ex contrariis con-  
 ficiatur acutissima, sola proprie nomen com-  
 mune possidet. Ejus generis hæc sunt. *Hunc  
 metuere, alterum in metu non ponere? Eam,  
 quam nihil accusas, damnas: bene quam me-  
 ritam esse autumas, dicis male mereri? Id,  
 quod scis, prodest nihil: id, quod nescis, ob-*  
 14 *est?* Hoc differendi genus attingit omnino  
 56 *vestras quoque in respondendo disputationes:*  
 sed philosophorum magis; quibus est cum  
 oratoribus illa ex repugnantibus sententiis  
 communis conclusio, quæ a dialecticis ter-  
 tius modus, a rhetoribus enthymema nuncu-  
 patur. Reliqui dialecticorum modi plures  
 sunt, qui ex disjunctionibus constant: aut  
 hoc, aut illud: hoc autem: non igitur illud.  
 • Itemque, Aut hoc, aut illud: non autem hoc:  
 illud igitur. Quæ conclusiones idcirco ratae  
 sunt, quod in disjunctione plus uno verum  
 57 esse non potest. Atque ex iis conclusionibus,  
 quas supra scripsi, prior, quartus; posterior,  
 quintus a dialecticis modus appellatur. De-  
 inde addunt conjunctionum negantiam, sic:  
 Non & hoc est, & illud; hoc autem: non



igitur illud. Hic modus est sextus. Septimus autem, Non & hoc, & illud; non autem hoc: illud igitur. Ex his modis conclusiones innumerabiles nascuntur, in quo est fere tota dialectica. Sed ne eæ quidem, quas exposui, ad hanc institutionem sunt necessariæ.

Proximus est locus rerum efficientium, 58  
quæ causæ appellantur: deinde rerum effectarum ab efficientibus causis. Harum exempla, ut reliquorum locorum, paulo ante posui, & quidem ex jure civili; sed hæc patent latius. Causarum igitur genera, duo sunt: 15  
unum, quod vi sua id, quod sub ea subjectum est, certo efficit, ut ignis accendit: alterum, quod naturam efficiendi non habet, sed sine quo effici non possit; ut, si quis æs causam statuæ velit dicere, quod sine eo non possit effici. Hujus generis causarum, sine quo 59  
non efficitur, alia sunt quieta, nihil agentia, stolidam quodammodo; ut locus, tempus, materiæ, ferramenta, & cetera generis ejusdem: alia autem præcurfionem quandam adhibent ad efficiendum, & quædam afferunt per se adjuvantia, etsi non necessaria, ut amor congressio causam attulerit, amor flagitio. Ex hoc genere causarum, ex æterni-



tate pendentium, fatum a Stoicis nectitur. Atque ut earum causarum, sine quibus effici non potest, genera divisi; sic etiam efficientium dividi possunt. Sunt enim aliæ causæ, quæ plane efficiant, nulla re adjuvante: aliæ, quæ adjuvari velint; ut sapientia efficit sapientes sola per se: beatos efficiat, nec ne, 60 sola per se, quæstio est. Quare cum in disputationem inciderit causa efficiens aliquid necessario, sine dubitatione licebit, quod effici-

61 **16** tur ab ea causa, concludere. Cum autem erit talis causa, ut in ea non sit efficiendi necessitas; necessaria conclusio non sequitur. Atque illud quidem genus causarum, quod habet vim efficiendi necessariam, errorem afferre non fere solet: hoc autem, sine quo non efficitur, sæpe conturbat. Non enim, si sine parentibus filii esse non possunt, propterea causa fuit in parentibus gignendi necessaria. Hoc igitur, sine quo non fit, ab eo, a quo certo fit, diligenter est separandum. Illud enim est tamquam,

*Utinam ne in nemore Pelio securibus*

*Caesa cecidisset abiogna ad terram trabes!*

Nisi enim cecidisset abiogna ad terram trabes, Argo illa facta non esset. nec tamen fuit in his trabibus efficiendi vis necessaria. At



cum in Ajacis navim *crispifulcans igneum fulmen* injectum est, inflammatur navis necessario. Atque etiam est causarum dissimilitudo, quod aliæ sunt, ut sine ulla appetitione animi, sine voluntate, sine opinione, suum quasi opus efficiant, velut, ut omne intereat, quod ortum est: aliæ autem aut voluntate efficiuntur, aut perturbatione animi, aut habitu, aut natura, aut arte, aut casu: voluntate, ut tu, cum hunc libellum legis; perturbatione, ut si quis eventum horum temporum timeat; habitu, ut facile & cito irascatur; natura, ut vitium in dies crescat; arte, ut bene pingat; casu, ut prospere naviget. Nihil horum sine causa, nec quidquam omnino; sed hujusmodi causæ non necessariæ. Omnium autem causarum in aliis inest constantia, in aliis non inest. In natura, & in arte constantia est, in ceteris nulla. Sed tamen earum causarum, quæ non sunt constantes, aliæ sunt perspicuæ, aliæ latent. Perspicuæ sunt, quæ appetitionem animi iudiciumque tangunt: latent, quæ subjectæ sunt fortunæ. Cum enim nihil sine causa fiat; hoc ipsum est fortunæ eventus, obscura causa, quæ latenter efficitur. Etiam ea, quæ fiunt, partim sunt ignorata, partim



voluntaria: ignorata, quæ necessitate effecta  
 64 sunt; voluntaria, quæ consilio. Quæ autem  
 fortuna, vel ignorata, vel voluntaria. Nam  
 jacere telum, voluntatis est; ferire, quem  
 nolueris, fortunæ. Ex quo aries ille subji-  
 citur in vestris actionibus: Si telum manu  
 fugit magis, quam jecit. Cadunt etiam in  
 ignorationem atque in imprudentiam pertur-  
 bationes animi: quæ, quamquam sunt vo-  
 luntariæ, (objurgatione enim, & admonitio-  
 ne dejiciuntur,) tamen habent tantos motus,  
 65 ut ea, quæ voluntaria sunt, aut necessaria  
 interdum, aut certe ignorata videantur. Toto  
 igitur loco causarum explicato, ex earum  
 differentia in magnis quidem causis vel ora-  
 torum, vel philosophorum, magna argumen-  
 torum suppetit copia; in vestris autem, si  
 non uberior, at fortasse subtilior. Privata  
 enim judicia maximarum quidem rerum in  
 jurisconsultorum mihi videntur esse pruden-  
 tia. Nam & adsunt multum, & adhibentur  
 in consilio: & patronis diligentibus, ad eo-  
 rum prudentiam confugientibus, hastas mi-  
 66 nistrant. In omnibus igitur iis judiciis, in  
 quibus, EX FIDE BONA, est additum:  
 ubi vero etiam, VT INTER BONOS BE-  
 NE AGIER: inprimisque in arbitrio rei



uxoriæ, in quo est; QUID AEQVIVS, MELIVS, parati esse debent. Illi enim dolum malum, illi fidem bonam, illi æquum, bonum, illi, quid socium socio, quid eum, qui negotia aliena curasset, ei, cujus ea negotia fuissent; quid eum, qui mandasset, eumve, cui mandatum esset, alterum alteri præstare oporteret; quid virum uxori, quid uxorem viro, tradiderunt. Licebit igitur, diligenter cognitis argumentorum locis, non modo oratoribus & philosophis, sed juris etiam peritis copiose de consultationibus suis disputare. Conjunctus huic causarum loco 18 locus ille est, qui efficitur ex causis. Ut enim <sup>67</sup> causa effectum indicat, sic, quod effectum est, quæ fuerit causa, demonstrat. Hic locus suppeditare solet oratoribus & poëtis, sæpe etiam philosophis, sed iis, qui ornate & copiose loqui possunt, mirabilem copiam dicendi, cum denuntiant, quid ex quaque re sit futurum. Causarum enim cognitio, cognitionem eventorum facit.

Reliquus est comparationis locus, cujus <sup>68</sup> genus & exemplum supra positum est, ut ceterorum: nunc explicanda tractatio est. Comparantur igitur ea, quæ aut majora, aut minora, aut paria dicuntur: in quibus spe-



Etantur hæc, numerus, species, vis, quæ  
69 dam etiam ad res aliquas affectio. Numero  
sic comparabuntur, plura bona ut pauciori-  
bus bonis anteponantur, pauciora mala malis  
pluribus, diuturniora bona brevioribus, lon-  
ge & late pervagata angustis; ex quibus plura  
bona propagentur, quæque plures imitentur  
& faciant. Specie autem comparantur, ut  
anteponantur, quæ propter se expetenda  
sunt, iis, quæ propter aliud, & ut innata  
atque insita, assumtis & adventiciis, integra  
contaminatis, jucunda minus jucundis, ho-  
nesta ipsis etiam utilibus, proclivia laboriosis,  
necessaria non necessariis, sua alienis, rara  
vulgaribus, desiderabilia iis, quibus facile  
carere possis, perfecta inchoatis, tota parti-  
bus, ratione utentia rationis expertibus, vo-  
luntaria necessariis, animata inanimatis, na-  
70 turalia non naturalibus, artificiosa non arti-  
ficiosis. Vis autem in comparatione sic cer-  
nitur, efficiens causa gravior, quam non effi-  
ciens: quæ seipsis contenta sunt, meliora,  
quam quæ egent aliis: quæ in nostra, quam  
quæ in aliorum potestate sunt: stabilia incer-  
tis: quæ eripi non possunt, iis, quæ possunt.  
Affectio autem ad res aliquas, est hujusmo-  
di: principum commoda majora, quam reli-  
quorum;



quorum ; itemque , quæ jucundiora , quæ pluribus probata , quæ ab optimo quoque laudata. Atque , ut hæc in comparatione meliora , sic deteriora , quæ iis sunt contraria. Parium autem comparatio nec elationem ha- 7E bet , nec submissionem. est enim æqualis. Multa autem sunt , quæ æqualitate ipsa comparentur ; quæ ita fere concluduntur. Si consilio juvare cives & auxilio , æqua in laude ponendum est : pari gloria debent esse ii , qui consulunt , & ii , qui defendunt. at , quod primum , est : quod sequitur , igitur. Perfecta est omnis argumentorum invenientorum præceptio , ut , cum profectus sis a definitione , a partitione , a notatione , a conjugatis , a genere , a forma , a similitudine , a differentia , a contrariis , ab adjunctis , a consequentibus , ab antecedentibus , a repugnantibus , a causis , ab effectis , a comparatione majorum , minorum , parium , nulla præterea sedes argumenti quærenda sit.

Sed quoniam ita a principio divisimus , ut 19 alios locos diceremus in eo ipso , de quo <sup>72</sup> ambigitur , hæcere , de quibus satis est dictum , alios assumi extrinsecus ; de iis pauca dicamus : etsi ea nihil omnino ad vestras disputationes pertinent ; sed tamen totam rem



perficiamus, quandoquidem cœpimus. Ne-  
 que enim tu is es, quem nihil, nisi jus ci-  
 vile, delectet: & quoniam ad te hæc ita scri-  
 buntur, ut etiam in aliorum manus sint ven-  
 tura, detur opera, ut quamplurimum iis,  
 quos recta studia delectant, prodesse possi-  
 73 mus. Hæc ergo argumentatio, quæ dicitur  
 artis expertis, in testimonio posita est. Testi-  
 monium autem nunc dicimus omne, quod  
 ab aliqua re externa sumitur ad faciendam  
 fidem. Persona autem non qualiscumque  
 testimonii pondus habet: ad faciendam enim  
 fidem auctoritas quæritur: sed auctoritatem  
 aut natura aut tempus affert. Naturæ aucto-  
 ritas in virtute inest maxime: in tempore  
 autem multa sunt, quæ afferant auctorida-  
 tem, ingenium, opes, ætas, fortuna, ars,  
 usus, necessitas, concursio etiam nonnum-  
 quam rerum fortuitarum. Nam & ingenio-  
 sos, & opulentos, & ætatis spatio probatos,  
 dignos, quibus credatur, putant: non recte  
 fortasse, sed vulgi opinio mutari vix potest,  
 ad eamque omnia dirigunt & qui judicant,  
 & qui existimant. Qui enim his rebus, quas  
 dixi, excellunt, ipsa virtute videntur excel-  
 74 lere. Sed reliquis quoque rebus, quas modo  
 enumeravi, quamquam in iis nulla species



virtutis est: tamen interdum confirmatur fides, si aut ars quædam adhibetur; (magna enim est vis ad persuadendum, scientiæ;) aut usus: plerumque enim creditur iis, qui experti sunt. Facit etiam necessitas fidem, 20 quæ cum a corporibus, tum ab animis nascitur. Nam & verberibus, tormentis, igni fatigati quæ dicunt, ea videtur veritas ipsa dicere, &, quæ a perturbationibus animi sunt, dolore, cupiditate, iracundia, metu, quia necessitatis vim habent, afferunt auctoritatem & fidem. Cujus generis etiam illa 75 sunt, ex quibus nonnumquam verum invenitur, pueritia, somnus, imprudentia, violentia, insania. Nam & pueri sæpe indicaverunt aliquid, ad quod pertineret, ignari: & per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt. Multi etiam in res odiosas imprudentes inciderunt, ut Staleno nuper accidit: qui ea locutus est, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est. Huic simile quiddam de Lacedæmonio Pausania accepimus. Concurtio autem fortuitorum talis est, 76 ut, si interventum est casu, cum aut ageretur aliquid, quod proferendum non esset, aut



diceretur. In hoc genere etiam illa est in Palamedem conjecta suspicionum proditiōis multitudo: quod genus refutare interdum veritas vix potest. Hujus etiam generis est fama vulgi, quoddam multitudinis testimonium. Quæ autem virtute fidem faciunt, ea bipertita sunt: ex quibus alterum natura valet, alterum industria. Deorum enim virtus natura excellit: hominum autem industria.

77 Divina hæc fere sunt testimonia; primum orationis; (oracula enim ex eo ipso appellata sunt, quod inest in his deorum oratio;) deinde rerum, in quibus insunt quasi opera divina quædam: primum ipse mundus, ejusque omnis ordo & ornatus; deinceps aërei volatus avium atque cantus; deinde ejusdem aëris sonitus & ardores, multarumque rerum in terra portenta; atque etiam per exta inventa præsentio. A dormientibus quoque multa significata visis, quibus ex locis sumi interdum solent ad fidem faciendam testimonia deorum.

78 In homine virtutis opinio valet plurimum. Opinio autem est, non modo eos virtutem habere, qui habeant, sed eos etiam, qui habere videantur. Itaque, quos ingenio, quos studio, quos doctrina præditos vident, quorumque vitam constantem, & pro-



batam, ut Catonis, Lælii, Scipionis, aliorumque plurium, rentur eos esse, quales se ipsi velint. Nec solum eos censent tales esse, qui in honoribus populi, reque publica versantur, sed & oratores, & philosophos, & poëtas, & historicos: ex quorum & dictis & scriptis sæpe auctoritas petitur ad faciendam fidem.

Expositis omnibus argumentandi locis, 2I  
illud primum intelligendum est, nec ullam <sup>79</sup>  
esse disputationem, in quam non aliquis locus incurrat, nec fere omnes locos incidere in omnem quæstionem, sed quibusdam quæstionibus alios esse aptiores locos. Quæstionum duo sunt genera: alterum infinitum, alterum definitum. Definitum est, quod *ὑπόθεσις* Græci, nos *causam*: infinitum, quod *ῥέσις* illi appellant, nos *propositum* possumus nominare. Causa certis personis, locis, temporibus, actionibus, negotiis cernitur, aut in omnibus, aut in plerisque eorum: propositum autem, in aliquo eorum, aut in pluribus, nec tamen in maximis. Itaque propositum pars causæ est. Sed omnis quæstio, earum aliqua de re est, quibus causæ continentur, aut una, aut pluribus, aut nonnum-



81 quam omnibus. Quæstionem autem, quacun-  
 que de re sint, duo sunt genera: unum  
 82 cognitionis: alterum actionis. Cognitionis  
 sunt hæ, quarum finis est scientia: ut, si  
 quæretur, a naturane jus profectum sit, an  
 ab aliqua quasi conditione hominum & pa-  
 ctione. Actionis autem hujusmodi exempla  
 sunt: Sitne sapientis ad rempublicam acce-  
 dere. Cognitionis quæstiones tripartitæ sunt,  
 cum, an sit, aut quid sit, aut quale sit, quæ-  
 ritur. Horum primum conjectura, secun-  
 dum definitione, tertium juris & injuriæ dis-  
 tinctione explicatur. Conjecturæ ratio in  
 quatuor partes distributa est: quarum una  
 est, cum quæritur, sitne aliquid; altera,  
 unde ortum sit; tertia, quæ id causa effece-  
 rit; quarta, in qua de mutatione rei quæri-  
 tur: Sit, necne sit: ecquidnam honestum sit:  
 ecquid æquum re vera; an hæc tantum in  
 opinione sint. Unde autem sit ortum, ut,  
 cum quæritur, natura, an doctrina possit  
 effici virtus, Causa autem efficiens sic, ut,  
 cum quæritur, quibus rebus eloquentia effi-  
 ciatur. De commutatione, sic: Possitne elo-  
 quentia commutatione aliqua converti in in-  
 22 fantiam. Cum autem, quid sit, quæritur;



notio explicanda est, & proprietas, & divi- 83  
 sio, & partitio. Hæc enim sunt definitioni  
 attributa: additur etiam descriptio, quam  
 Græci *χαρακτηῖρα* vocant. Notio sic quæritur:  
 Sitne id æquum, quod ei, qui plus potest,  
 utile est. Proprietas sic: In hominemne so-  
 lum cadat, an etiam in belluas ægritudo. Di-  
 visio, & eodem pacto partitio, sic: Triane  
 genera bonorum sint. Descriptio, Qualis sit  
 avarus, qualis assentator, ceteraque ejusdem  
 generis, in quibus natura & vita describitur.  
 Cum autem quæritur, quale quid sit; aut 84  
 simpliciter quæritur, aut comparate: sim-  
 pliciter, Expetendane sit gloria? comparate,  
 Præponendane sit divitiis, gloria? Simpli-  
 cium tria genera sunt: de expetendo fugien-  
 doque: de æquo & iniquo: de honesto &  
 turpi. Comparationum autem duo, unum  
 de eodem & alio: alterum de majore & mi-  
 nore. De expetendo & fugiendo, hujusmo-  
 di: Si expetendæ divitiæ, si fugienda pau-  
 pertas? De æquo & iniquo: Aequumne sit  
 ulcisci, a quocumque injuriam acceperis? De  
 honesto & turpi: Honestumne sit, pro patria  
 mori? Ex altero autem genere, quod erat 85  
 bipartitum, unum est de eodem & alio: ut,



si quærat, quid intersit inter amicum & assentatorem? regem & tyrannum? Alterum de majore & minore: ut, si quærat, eloquentiane pluris sit, an juris civilis scientia. De cognitionis quæstionibus hæctenus.

86 Actionis reliquæ sunt: quarum duo sunt genera: unum ad officium, alterum ad motum animi vel gignendum, vel sedandum, planeve tollendum. Ad officium sic; ut, cum quæritur, suscipiendine sint liberi. Ad movendos animos, cum fiunt cohortationes ad defendendam rempublicam, ad gloriam, & ad laudem: quo ex genere sunt querelæ, incitationes, miserationesque flebiles, rursusque oratio cum iracundiam restringens, tum metum eripiens, tum exultantem lætitiã comprimens, tum ægritudinem abstergens. Hæc cum in propositis quæstionibus genera sint, eadem in causas transferuntur.

23<sup>87</sup> Loci autem qui ad quasque quæstiones accommodati sunt, deinceps est videndum. Omnes quidem illi, quos supra diximus, ad plerasque sunt; sed alii ad alias, ut dixi, aptiores. Ad conjecturam igitur maxime apta, quæ ex causis, quæ ex effectis, quæ ex conjunctis sumi possunt. Ad definitionem



autem pertinet ratio, & scientia definiendi. Atque huic generi finitimum est illud, quod appellari de eodem & altero diximus: quod genus forma quædam definitionis est. Si enim quærat, idemne sit pertinacia & perseverantia, definitionibus judicandum est. Loci autem convenient in ejus generis quæ- 88  
stionem consequentes, antecedentes, repugnantes, adjunctis etiam duobus iis, qui sumuntur ex causis & effectis. Nam si hanc rem illa sequitur, hanc autem non sequitur: aut si huic rei illa antecedit, huic non antecedit: aut si huic rei repugnat, illi non repugnat: aut, si hujus rei hæc, illius alia causa est: aut si ex alio hoc, ex alio illud effectum est: ex quovis horum id, de quo quæritur, idemne, an aliud sit, inveniri potest. Ad tertium genus quæstionis, in quo, quale 89  
sit, quæritur, in comparationem ea cadunt, quæ paulo ante in comparationis loco enumerata sunt. In illud autem genus, in quo de expetendo fugiendoque quæritur, adhibentur ea, quæ sunt aut animi, aut corporis, aut externa vel commoda, vel incommoda. Itemque cum de honesto turpique quæritur, ad animi bona, vel mala, omnis



90 dirigenda oratio est. Cum autem de æquo & iniquo differitur, æquitatis loci colliguntur. hi cernuntur bipartito: & natura, & instituto. Natura partes habet duas, tuitionem sui, & ulciscendi jus. Institutio autem æquitatis, tripartita est. una pars, legitima est, altera conveniens, tertia moris vetustate confirmata. Atque etiam rursus æquitas, tripartita dicitur esse: una ad superos deos, altera ad manes, tertia ad homines pertinere. Prima pietas, secunda sanctitas, tertia justitia aut æquitas nominatur. De proposito factis multa: deinceps de causa pauciora dicenda sunt. Pleraque enim sunt ei cum proposito communia.

91 Tria sunt igitur genera causarum; iudicii, deliberationis, laudationis. Quarum fines ipsi declarant, quibus utendum locis sit. Nam iudicii finis est jus: ex quo etiam nomen. Juris autem partes tum expositæ, tum æquitatis. Deliberandi finis, utilitas: cujus hæ partes, quæ modo expositæ, rerum expetendarum. Laudationis finis, honestas: de qua item est ante dictum. Sed definitæ quæstiones a suis quæque locis, quasi propriis, instituuntur, in accusationem defensionem-



que partitæ. In quibus existunt hæc genera, ut accusator personam arguat facti: defensor aliquid opponat de tribus: aut non esse factum, aut, si sit factum, aliud ejus facti nomen esse, aut jure esse factum. Itaque aut infitialis, aut conjecturalis prima appelletur: definitiva, altera: tertia, quamvis molestum nomen hoc sit, juridicialis vocetur. Harum 25 causarum propria argumenta, ex iis sumta locis, quos exposuimus, in præceptis oratorii explicata sunt. Refutatio autem accusa- 93 tionis, in qua est depulsio criminis, quæ Græce *σέσις* dicitur, Latine appelletur *status*: in quo primum insistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Atque etiam in deliberationibus & laudationibus iidem existunt status. Nam & negantur sæpe ea futura, quæ ab aliquo in sententia dicta sunt fore, si aut omnino fieri non possunt, aut sine summa difficultate non possunt. In qua argumentatione status conjecturalis existit. At, 94 cum aliquid de utilitate, honestate, æquitate differitur, deque iis rebus, quæ iis sunt contrariæ: incurrunt status, aut juris, aut nominis; quod idem contingit in laudationibus. Nam aut negari potest, id factum esse, quod



laudetur; aut non eo nomine afficiendum, quo laudator affecerit; aut omnino non esse laudabile, quod non recte, non jure factum sit. Quibus omnibus generibus usus est nimis impudenter Cæsar contra Catonem meum. Sed quæ ex statu contentio efficitur, eam Græci κριόμενον vocant. mihi placet id, quoniam quidem ad te scribo, qua de re agitur, vocari. Quibus autem hoc, qua de re agitur, continetur, ex *continentia* vocentur, quasi firmamenta defensionis: quibus sublatis defensio nulla sit. Sed, quoniam lege firmissime in controversiis disceptandis esse nihil debet, danda est opera, ut legem adjutricem & testem adhibeamus. In qua re alii quasi status existunt novi, qui appelluntur legitimæ disceptationes. Tum enim defenditur, non id legem dicere, quod adversarius velit, sed aliud. Id autem contingit, cum scriptum ambiguum est, ut duæ differentes sententiæ accipi possint. Tum opponitur scripto voluntas scriptoris, ut quæ-ratur, verbane plus, aut sententia valere debeat. Tum legi lex contraria affertur. Ita sunt tria genera, quæ controversiam in omni scripto facere possunt, ambiguum, discrepantia scripti & voluntatis, & scripta contraria.



Jam hoc perspicuum est, non magis in legi- 26  
 bus, quam in testamentis, in stipulationibus,  
 in reliquis rebus, quæ ex scripto aguntur,  
 posse controversias easdem existere. Horum  
 tractationes in aliis libris explicantur. Nec 97  
 solum perpetuæ actiones, sed etiam partes  
 orationis iisdem locis adjuvantur, partim  
 propriis, partim communibus: ut in princi-  
 piis, quibus ut benivoli, ut dociles, ut at-  
 tenti sint, qui audiant, efficiendum est pro-  
 priis locis. Itemque narrationes, ut ad suos  
 fines spectent, id est, ut planæ sint, ut bre-  
 ves, ut evidentes, ut credibiles, ut mode-  
 ratæ, ut cum dignitate. quæ quamquam in  
 tota oratione esse debent, magis tamen sunt  
 propria narranti. Quæ autem consequitur 98  
 narrationem fides, ea persuadendo quoniam  
 efficitur, qui ad persuadendum loci maxime  
 valeant, dictum est in iis, in quibus de omni  
 ratione dicendi. Peroratio autem & alia  
 quædam habet, & maxime amplificationem:  
 cujus effectus is debet esse, ut aut pertur-  
 bentur animi, aut tranquillentur: &, si ita  
 jam affecti ante sunt, ut augeat eorum mo-  
 tus, aut sedet oratio. Huic generi, in quo 99  
 & misericordia, & iracundia, & odium, &



invidia, & ceteræ animi affectiones perturbantur, præcepta suppeditantur aliis in libris, quos poteris mecum legere, cum voles. Ad id autem, quod te velle fenseram, cumulate  
 100 satisfactum esse debet voluntati tuæ. Nam, ne præterirem aliquid, quod ad argumentum in omni ratione reperiendum pertineret, plura quam a te desiderata erant, sum complexus, fecique quod sæpe liberales venditores solent, ut, cum ædes fundumve vendiderint, rutis cæsis receptis, concedant tamen aliquid emtori, quod ornandi causa apte & loco positum esse videatur. Sic tibi nos ad id, quod quasi mancipio dare debuimus, ornamenta quædam voluimus non debita accedere.







M. TVLLII CICERONIS

DE

PARTITIONE ORATORIA  
DIALOGVS.

---

CICERO FILIVS, ET CICERO PATER, LOQVENTES  
INDVCVNTVR.



CICERO FILIVS.

**S**TVDEO, mi pater, Latine ex te audire I  
ea, quæ mihi tu de ratione dicendi Græce I  
tradidisti; si modo tibi est otium, & si vis.  
CICERO PATER. An est, mi Cicero, quod  
ego malim, quam te quam doctissimum esse?  
Otium autem primum summum est, quo-  
niam aliquando Roma exeundi potestas data  
est: deinde ista tua studia vel maximis occu-  
pationibus meis anteferrem libenter. C. F. 2  
Visne igitur, ut tu me Græce soles ordine  
interrogare, sic ego te vicissim eisdem de re-  
bus Latine interrogem? C. P. Sane, si pla-  
cet. sic enim & ego te meminisse intelli-



gam, quæ accepisti : & tu ordine audies,  
 3 quæ requireres. C. F. Quot in partes distri-  
 buenda est omnis doctrina dicendi? C. P. In  
 tres. C. F. Cedo quas? C. P. Primum in  
 ipsam vim oratoris, deinde in orationem,  
 tum in quæstionem. C. F. In quo est ipsa  
 vis? C. P. In rebus, & verbis. Sed & res,  
 & verba, inveniendæ sunt, & collocandæ.  
 Proprie autem in rebus invenire, in verbis  
 eloqui dicitur. Collocare autem, etsi est com-  
 mune, tamen ad inveniendum refertur. Vox,  
 motus, vultus, atque omnis actio, eloquendi  
 comes est, earumque rerum omnium custos  
 4 est memoria. C. F. Quid? orationis quot  
 sunt partes? C. P. Quatuor. earum duæ  
 valent ad rem docendam, narratio & confir-  
 matio. ad impellendos animos duæ, princi-  
 pium & peroratio. C. F. Quid? Quæstio  
 quasnam habet partes? C. P. Infinitam,  
 quam consultationem appello: & definitam,  
 2 quam causam nomino. C. F. Quoniam igi-  
 5 tur invenire primum est oratoris, quid quæ-  
 ret? C. P. Ut inveniat, quemadmodum fi-  
 dem faciat eis, quibus volet persuadere, &  
 quemadmodum motum eorum animis afferat.  
 C. F. Quibus rebus fides fit? C. P. Argu-  
 mentis, quæ ducuntur ex locis, aut in re  
 ipsa



ipsa infitis, aut assumtis. C. F. Quos vocas  
 locos? C. P. Eos, in quibus latent argu-  
 menta. C. F. Quid est argumentum? C. P.  
 Probabile inventum ad faciendam fidem.  
 C. F. Quomodo igitur duo genera ista divi-  
 dis? C. P. Quæ sine arte putantur, ea re-  
 mota appello, ut testimonia. C. F. Quid in-  
 fita? C. P. Quæ inhærent in ipsa re. C. F.  
 Testimoniorum quæ sunt genera? C. P. Di-  
 vinum, & humanum: divinum, ut oracula,  
 ut auspicia, ut vaticinationes, ut responsa  
 sacerdotum, haruspicum, conjectorum: hu-  
 manum, quod spectatur ex auctoritate, &  
 ex voluntate, & ex oratione, aut libera, aut  
 expressa: in quo insunt scripta, pacta, pro-  
 missa, jurata, quæ sita. C. F. Quæ sunt quæ  
 dicis infita? C. P. Quæ infixæ sunt rebus  
 ipsis, ut definitio, ut contrarium, ut ea,  
 quæ sunt ipsi contrariove ejus aut similia, aut  
 dissimilia, aut consentanea, aut dissentanea:  
 ut ea, quæ sunt quasi cunjuncta, aut ea,  
 quæ sunt quasi pugnancia inter se: aut ea-  
 rum rerum, de quibus agitur, causæ: aut  
 causarum eventus, id est, quæ sunt effecta  
 de causis, ut distributiones, ut genera par-  
 tium, generumve partes, ut primordia re-  
 rum & quasi præcurrentia, in quibus inest



aliquid argumenti: ut rerum contentiones, quid majus, quid par, quid minus sit, in quibus aut naturæ rerum, aut facultates  
 3 comparantur. C. F. Omnibusne igitur ex  
 8 his locis argumenta sumemus? C. P. Immo vero scrutabimur & quæremus ex omnibus: sed adhibebimus iudicium, ut levia semper rejiciamus, nonnumquam etiam communia prætermittamus & non necessaria. C. F. Quoniam de fide respondisti, volo audire de motu. C. P. Loco quidem quæris, sed planius quod vis explicabitur, cum ad orationis ipsius quæstionumque rationem venero.

9 C. F. Quid sequitur igitur? C. P. Cum inveneris, collocare: cujus in infinita quæstione, ordo est idem fere, quem exposui, locorum: in definitâ autem adhibenda sunt illa etiam, quæ ad motum animorum pertinent. C. F. Quomodo igitur ista explicas? C. P. Habeo communia præcepta fidem faciendi & commovendi. Quoniam fides est firma opinio: motus autem, animi incitatio aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem: (tot enim sunt motus genera, partes plures generum singulorum:) omnem collocationem ad finem accommodo quæstionis. Nam est in propo-



sito finis, fides: in causa & fides, & motus. Quare cum de causa dixero, in qua est propositum, de utroque dixero. C. F. Quid habes igitur de causa dicere? C. P. Auditorum eam genere distingui. Nam aut auscultator est modo qui audit, aut disceptator, id est, rei sententiæque moderator: ita, ut aut delectetur, aut statuat aliquid. Statuit autem aut de præteritis, ut iudex, aut de futuris, ut senatus. Sic tria sunt genera, iudicii, deliberationis, exornationis: quæ, quia in laudationes maxime confertur, proprium habet jam ex eo nomen. C. F. Quas res sibi proponet in istis tribus generibus orator? C. P. Delectationem in exornatione: in iudicio, aut sævitiam, aut clementiam iudicis: in suasionem autem, aut spem, aut reformidationem deliberantis. C. F. Cur igitur exponis hoc loco genera controversiarum? C. P. Ut rationem collocandi ad finem cuiusque accommodem. C. F. Quonam tandem modo? C. P. Quia, quibus in orationibus delectatio finis est, varii sunt ordines collocandi. Nam aut temporum servantur gradus, aut generum distributiones: aut a minoribus ad majora adscendimus, aut a majoribus ad minora delabimur: aut hæc inæquali varietate



distinguiamus, cum parva magnis, simplicia  
 conjunctis, obscura dilucidis, læta tristibus,  
 incredibilia probabilibus inteximus, quæ in  
 13 exornationem cadunt omnia. C. F. Quid?  
 in deliberatione quid spectas? C. P. Princi-  
 pia, vel non longa, vel sæpe nulla. Sunt  
 enim ad audiendum, qui deliberant, sua  
 causa parati. Nec multum sane sæpe nar-  
 randum est. Est enim narratio aut præteri-  
 tarum rerum, aut præsentium: suasio autem,  
 futurarum. Quare ad fidem & ad motum  
 14 adhibenda est omnis oratio. C. F. Quid? in  
 judiciis quæ est collocatio? C. P. Non ea-  
 dem accusatoris & rei: quod accusator re-  
 rum ordinem prosequitur, & singula argu-  
 menta, quasi hasta in manu collocata, vehe-  
 menter proponit, concludit acriter, confir-  
 mat tabulis, decretis, testimoniis, accura-  
 tiusque in singulis commoratur: perorationis-  
 que præceptis, quæ ad incitandos animos va-  
 lent, & in reliqua oratione paululum digre-  
 diens de cursu dicendi, utitur, & vehemen-  
 tius in perorando. Est enim propositum, ut  
 5 iratum efficiat judicem. C. F. Quid facien-  
 15 dum est contra reo? C. P. Omnia longe se-  
 cus. Sumenda principia ad benivolentiam  
 conciliandam. Narrationes aut amputandæ,



quæ lædunt: aut relinquendæ, si totæ sunt molestæ. Firmamenta ad fidem posita, aut per se diluenda, aut obscuranda, aut digressionibus obruenda. Perorationes autem ad misericordiam conferendæ. C. F. Semperne igitur ordinem collocandi, quem volumus, tenere possumus? C. P. Non sane. Nam auditorum aures moderantur oratori prudenti & provide; & quod respuunt, immutandum est.

C. F. Expone deinceps, quæ ipsius orationis verborumque præcepta sint. C. P. Unum igitur genus est eloquendi sua sponte fufum: alterum versum, atque mutatum. Prima vis est in simplicibus verbis: in conjunctis secunda. Simplicia inveniendâ sunt: conjuncta collocanda sunt. Et simplicia verba partim nativa sunt, partim reperta. Nativa ea, quæ significata sunt sensu: reperta, quæ ex his facta sunt, & novata aut similitudine, aut imitatione, aut inflexione, aut adjunctione verborum. Atque etiam est hæc distinctio in verbis: altera, natura: tractatione, altera: natura, ut sint alia sonantiora, graviora, leviora & quodammodo nitidiora: alia contra. tractatione autem, cum aut propria sumuntur rerum vocabula, aut addita



ad nomen, aut nova, aut prisca, aut ab oratore modificata & inflexa quodammodo: qualia sunt ea, quæ transferuntur, aut immutantur, aut ea, quibus tamquam abutimur, aut ea, quæ obscuramus, quæ incredibiliter tollimus, quæque mirabilius, quam sermonis consuetudo patitur, ornamus. C. F. Habeo

<sup>18</sup> de simplicibus verbis: nunc de conjunctione quæro. C. P. Numeri quidam sunt in conjunctione servandi, consecutioque verborum. Numeros aures ipsæ metiuntur, ne aut non compleas verbis, quod proposueris, aut redundes. Consecutio autem, ne generibus, numeris, temporibus, personis, casibus perturbetur oratio. Nam, ut in simplicibus verbis, quod non est Latinum: sic in conjunctis, quod non est consequens, vituperandum est.

<sup>19</sup> Communia autem simplicium conjunctorumque sunt hæc quinque quasi lumina, dilucidum, breve, probabile, illustre, suave. Dilucidum fit usitatis verbis, propriis, dispositis, aut circumscriptione conclusa, aut intermissione, aut concisione verborum. Obscurum autem, aut longitudine, aut contractione orationis, aut ambiguitate, aut inflexione atque immutatione verborum. Brevitas autem conficitur simplicibus verbis: semel unaqua-



que re dicenda: nulli rei, nisi, ut dilucide dicas, serviendo. Probabile autem genus est orationis, si non nimis est comtum atque expoliturum, si est auctoritas & pondus in verbis, si sententiæ vel graves, vel aptæ opinionibus hominum & moribus. Illustris autem 20 oratio est, si & verba gravitate delecta ponuntur, & translata, & superlata, & ad nomen adjuncta, & duplicata, & idem significantia, atque ab ipsa actione atque imitatione rerum non abhorrentia. Est enim hæc pars orationis, quæ rem constituat pæne ante oculos. is enim maxime sensus attingitur: sed ceteri tamen, & maxime mens ipsa moveri potest. Sed quæ dicta sunt de oratione dilucida, cadunt in hanc illustrem omnia. Est enim plus aliquanto illustre, quam illud dilucidum. altero fit, ut intelligamus, altero vero, ut videre videamur. Suave autem 21 genus erit dicendi, primum elegantia & jucunditate verborum sonantium & lenium: deinde conjunctione, quæ neque asperos habeat concursus, neque disjunctos atque hiantes: & sit circumscripta non longo anfractu, sed ad spiritum vocis apto, habeatque similitudinem æqualitatemque verborum, tum ex contrariis sumpta verbis: crebra crebris, paria



paribus respondeant, relataque ad idem verbum: & geminata, atque duplicata, vel etiam sæpius iterata ponantur: constructioque verborum tum conjunctionibus copuletur, tum  
 22 dissolutionibus relaxetur. Fit etiam suavis oratio, cum aliquid aut invisum, aut inauditum, aut novum dicas. Delectat enim, quidquid est admirabile, maximeque movet ea, quæ motum aliquem animi miscet, oratio: quæque significat oratoris ipsius amabiles mores: qui exprimuntur, aut significando iudicio ipsius ex animo humano ac liberali, aut inflexione sermonis, cum aut augendi alterius, aut minuendi sui causa, alia dici ab oratore, alia existimari videntur, idque comitate fieri magis, quam vanitate. Sed multa sunt suavitatis præcepta, quæ orationem aut magis obscuram, aut minus probabilem faciant. Itaque etiam hoc loco nobis est ipsis, quid causa postulet, iudicandum.

7 C. F. Reliquum est igitur, ut dicas de con-  
 23 versa oratione atque mutata. C. P. Est itaque id genus totum situm in commutatione verborum: quæ simplicibus in verbis ita tractatur, ut aut ex verbo dilatetur, aut in verbum contrahatur oratio: ex verbo, cum aut proprium, aut idem significans, aut factum



verbum in plura verba diducitur: ex oratione, cum aut definitio ad unum verbum revocatur, aut assumpta verba removentur, aut in circuitus diriguntur, aut in conjunctione fit unum verbum ex duobus. In conjunctis autem verbis triplex adhiberi potest commutatio, non verborum, sed ordinis tantummodo: ut, cum semel dictum sit directe, sicut natura ipsa tulerit, invertatur ordo, & idem quasi sursum versus retroque dicatur; deinde idem intercise atque permiste. Eloquendi autem exercitatio maxime in hoc toto convertendi genere versatur.

C. F. Actio igitur sequitur, ut opinor. 25

C. P. Est ita: quæ quidem oratori & cum rerum & cum verborum momentis commutanda maxime est. Facit enim & dilucidam orationem, & illustrem, & probabilem, & suavem, non verbis, sed varietate vocum, motu corporis, vultu, quæ plurimum valent, si cum orationis genere consentient, ejusque vim ac varietatem subsequenter. C. F. 26  
 Num quidnam de oratore ipso restat? C. P.  
 Nihil sane, præter memoriam, quæ est gemina litteraturæ quodammodo, & in dissimili genere per similes. Nam ut illa constat ex notis litterarum, & ex eo, in quo imprimun-



tur illæ notæ: sic confectio memoriæ, tamquam cera, locis utitur, & in his imagines, ut litteras, collocat.

8 C. F. Quoniam igitur vis oratoris omnis  
 27 <sup>27</sup> exposita est, quid habes de orationis præceptis dicere? C. P. Quatuor esse ejus partes: quarum prima & postrema ad motum animi valet. is enim initiis est & perorationibus concitandus. Secunda, narratio: & tertia, confirmatio, fidem facit orationi. Sed amplificatio quamquam habet proprium locum, sæpe etiam primum, postremum quidem fere semper, tamen reliquo in cursu orationis adhibenda est, maximeque cum aliquid aut confirmatum est, aut reprehensum. Itaque ad fidem quoque vel plurimum valet. Est enim amplificatio vehemens quædam argumentatio; ut illa docendi causa sit, hæc com-  
 28 <sup>28</sup> movendi. C. F. Perge igitur ordine quatuor mihi istas partes explicare. C. P. Faciam, & a principiis primum ordiar. quæ quidem ducuntur aut ex personis, aut ex rebus ipsis. Sumuntur autem trium rerum gratia: ut amice, ut intelligenter, ut attente audiamur. Quorum primus locus est in personis nostris, disceptatorum, adversariorum: e quibus initia benivolentiæ conciliandæ comparantur,



aut meritis nostris, aut dignitate, aut aliquo genere virtutis, & maxime liberalitatis, officii, justitiæ, fidei; contrariisque rebus in adversarios conferendis, & cum iis, qui disceptant, aliqua conjunctionis aut causa aut spe significanda: &, si in nos aliquod odium offensivæ collocata sit, tollenda ea minuendæ, aut diluendo, aut extenuando, aut compensando, aut deprecando. Intelligenter<sup>29</sup> autem ut audiamur, & attente, a rebus ipsis ordiendum est. Sed facillime auditor discit, &, quid agatur, intelligit, si complectare a principio genus naturamque causæ, si definias, si divides, si neque prudentiam ejus impediās confusione partium, nec memoriam multitudine: quæque mox de narratione dilucida dicentur, eadem etiam huc poterunt recte referri. Ut attente autem audiamur,<sup>30</sup> trium rerum aliqua consequemur. Nam aut magna quædam proponemus, aut necessaria, aut conjuncta cum ipsis, apud quos res agitur. Sit autem hoc etiam in præceptis, ut, si quando tempus ipsum, aut res, aut locus, aut interventus alicujus, aut interpellatio, aut ab adversario dictum aliquod, & maxime in perorando, dederit occasionem nobis aliquam, ut dicamus aliquid ad tempus apte,



ne derelinquamus: &, quæ suo loco de amplificatione dicemus, multa ex his poterunt ad principiorum præcepta transferri.

9 C. F. Quid? in narratione quæ tandem  
 31 conservanda sunt? C. P. Quoniam narratio est rerum explicatio, & quædam quasi sedes ac fundamentum constituendæ fidei, ea sunt in ea servanda maxime, quæ etiam in reliquis fere dicendi partibus: quæ partim sunt necessaria, partim assumta ad ornandum. Nam ut dilucide probabiliterque narremus, necessarium est: sed assumimus etiam suavi-  
 32 tatem. Ergo ad dilucide narrandum eadem illa superiora explicandi & illustrandi præcepta repetemus, in quibus est brevitatis: eaque sæpissime in narratione laudatur, de qua supra dictum est. Probabilis autem erit, si personis, si temporibus, si locis ea, quæ narrabuntur, consentient: si cujusque facti & eventus causa ponetur: si testata dici videbuntur, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta: si probitas narrantis significabitur, si antiquitas, si memoria, si orationis veritas, & vitæ fides. Suavis autem narratio est, quæ habet admirationes, expectationes, exitus inopinatos, interpositos



motus animorum, colloquia personarum, dolores, iracundias, metus, lætities, cupiditates. Sed jam ad reliqua pergamus.

C. F. Nempe ea sequuntur, quæ ad faciendam fidem pertinent. C. P. Ita est: quæ quidem in confirmationem & reprehensionem dividuntur. Nam in confirmando, nostra probare volumus: in reprehendendo, redarguere contraria. Quoniam igitur omne, quod in controversiam venit, id aut sit, nec ne sit, aut quid sit, aut quale sit, quæritur: in primo conjectura valet, in altero definitio, in tertio ratio. C. F. Teneo istam distributionem. Nunc conjecturæ locos quæro. C. P. <sup>34</sup>  
 In verisimilibus, & in propriis rerum notis posita est tota. Sed appellemus docendi gratia verisimile, quod plerumque ita fiat: ut, adolescentiam procliviorē esse ad libidinem. Propriæ autem notæ argumentum, quod numquam aliter fit, certumque declarat, ut fumus ignem. Verisimilia reperiuntur ex partibus & quasi membris narrationis. ea sunt in personis, in locis, in temporibus, in factis, in eventis, in rerum ipsarum negotiorumque naturis. In personis naturæ primum spectantur, valitudinis, figuræ, virium, ætatis, marium, sceminarum: atque hæc



quidem in corpore: animi autem, aut quemadmodum affecti sint, virtutibus, vitiis, artibus, inertis; aut quemadmodum commoti, cupiditate, metu, voluptate, molestia. Atque hæc quidem in natura spectantur. In fortuna, genus, amicitiae, liberi, propinqui, affines, opes, honores, potestates, divitiae, libertas, & ea, quæ sunt iis contraria. In locis autem & illa naturalia, maritimi an remoti a mari: plani an montuosi: læves an asperi: salubres an pestilentes: opaci an aprici: & illa fortuita, culti an inculti: celebres an deserti: coëdicati an vasti: obscuro an rerum gestarum vestigiis nobilitati: **II** consecrati an profani. In temporibus autem, præsentia & præterita & futura cernuntur. in his ipsis, vetusta, recentia, instantia, paulo post, aut aliquando futura. In sunt etiam in temporibus illa, quæ temporis quasi naturam notant, ut hiems, ver, æstas, autumnus: aut anni tempora, ut mensis, ut dies, ut nox, hora, tempestas; quæ sunt naturalia: fortuita autem, sacrificia, festi dies, nuptiæ. Jam facta & eventus aut consilii sunt, aut imprudentiæ; quæ est aut in casu, aut in quadam animi permotione: casu, cum aliter cecidit, ac putatum sit: permo-



tione, cum aut oblivio, aut error, aut metus, aut aliqua cupiditatis causa permovet. Est etiam in imprudentia necessitas ponenda. Rerum autem bonarum & malarum tria sunt genera. nam aut in animis, aut in corporibus, aut extra esse possunt. Hujus igitur materiæ, ad argumentum subjectæ, perlustrandæ animo partes erunt omnes, & ad id, quod agetur, ex singulis conjectura capienda. Est etiam genus argumentorum aliud, 39 quod ex facti vestigiis sumitur, ut telum, cruor, clamor editus, titubatio, permutatio coloris, oratio inconstans, tremor, & eorum aliquid, quod sensu percipi possit: etiam si præparatum aliquid, si communicatum cum aliquo, si postea visum, auditum, indicatum. Verisimilia autem partim singula movent suo 40 pondere, partim, etiam si videntur esse exigua per se, multum tamen, cum sunt coæcervata, proficiunt. atque in his verisimilibus insunt nonnumquam etiam certæ rerum & propriæ notæ. Maximam autem facit fidem ad similitudinem veri, primum exemplum; deinde introducta rei similitudo: fabula etiam nonnumquam, etsi est incredibilis, tamen homines commovet.



12 C. F. Quid? definitionis quæ ratio est &  
 41 quæ via? C. P. Non dubium est id quidem,  
 quin definitio genere declaretur, & proprie-  
 tate quadam, aut etiam communium fre-  
 quentia, ex quibus, proprium quid sit, elu-  
 ceat. Sed quoniam de propriis oritur ple-  
 rumque magna dissensio, definiendum est  
 sæpe ex contrariis, sæpe etiam ex dissimili-  
 bus, sæpe ex paribus. Quamobrem descri-  
 ptiones quoque sunt in hoc genere sæpe aptæ,  
 & enumeratio consequentium, inprimisque  
 commovet explicatio vocabuli ac nominis.

42 C. F. Sunt exposita jam fere ea, quæ de  
 facto, quæque de facti appellatione quærun-  
 tur. Nempe igitur ea restant, quæ, cum  
 factum constet, & nomen, qualia sint, vo-  
 catur in dubium. C. P. Est ita, ut dicis.  
 C. F. Quæ sunt igitur in eo genere partes?  
 C. P. Aut jure factum, depellendi aut ulcif-  
 cendi doloris gratia, aut pietatis, aut pudic-  
 itæ, aut religionis, aut patriæ nomine,  
 43 aut denique necessitate, incitiam, casu. Nam  
 quæ motu animi & perturbatione facta sine  
 ratione sunt, ea defensionem contra crimen,  
 in legitimis judiciis, non habent, in liberis  
 disceptationibus habere possunt. Hoc in ge-  
 nere, in quo, quale sit, quæritur, ex con-  
 trover-



troverfia, jure, & rectene actum fit, quæri  
 folet: quorum disputatio ex locorum descri-  
 ptione fumenda est. C. F. Agefis ergo, quo- 44  
 niam in confirmationem & reprehensionem  
 diviferas orationis fidem, & dictum de altero  
 est: expone nunc de reprehendendo. C. P.  
 Aut totum est negandum, quod in argumen-  
 tatione adversarius sumferit, si fictum aut  
 falsum esse possis docere; aut redarguenda  
 ea, quæ pro verifimilibus sumta sint: primum  
 dubia sumta esse pro certis: deinde etiam in  
 perspicue falsis eadem posse dici: tum ex iis,  
 quæ sumferit, non effici, quod velit. Acce-  
 dere autem oportet ad singula: sic universa  
 frangentur. Commemoranda sunt etiam exem-  
 pla, quibus simili in disputatione creditum  
 non fit: conquerenda conditio communis pe-  
 riculi, si ingeniis hominum criminoforum sit  
 exposita vita innocentium.

C. F. Quoniam unde inveniuntur, quæ 13  
 ad fidem pertinent, habeo, quemadmodum 45  
 in dicendo singula tractentur, exspecto. C. P.  
 [Argumentationem] quærere videris, quæ est  
 argumenti explicatio: [quæ sumta ex iis lo-  
 cis, qui sunt expositi, conficienda & distin-  
 guenda dilucide est.] C. F. Plane istuc ipsum 46  
 desidero. C. P. Est ergo (ut supra dictum



est) explicatio argumenti, argumentatio: sed ea conficitur, cum sumseris aut non dubia, aut probabilia, ex quibus id efficias, quod aut dubium, aut minus probabile per se videtur. Argumentandi autem duo sunt genera, quorum alterum ad fidem directo spectat; alterum se inflectit ad motum. Dirigitur, cum proposuit aliquid, quod probaret, sumsitque ea, quibus niteretur: atque his confirmatis, ad propositum retulit, atque concludit. Illa autem altera argumentatio, quasi retro & contra, prius sumit, quæ vult, eaque confirmat: deinde id, quod proponendum fuit, permotis animis jactat ad extremum. Est autem illa varietas in argumentando, & non injucunda distinctio: ut, cum interrogamus nosmet ipsi, aut percunctamur, aut imperamus, aut optamus, quæ sunt cum aliis compluribus sententiarum ornamenta. Vitare autem similitudinem poterimus, non semper a proposito ordientes: & si non omnia disputando confirmabimus, breviterque interdum, quæ erunt fatis aperta, ponemus: quodque ex his efficietur, si id apertum sit, non habebimus necesse semper concludere.



C. F. Quid? illa, quæ sine arte appel- 14  
lantur, quæ jamdudum assumta dixisti, ec- 48  
quonam modo, ecquonam loco artis indi-  
gent? C. P. Illa vero indigent: nec eo di-  
cuntur sine arte, quod ita sunt, sed quod ea  
non parit oratoris ars, sed foris ad se delata,  
tamen arte tractat, & maxime in testibus.  
Nam & de toto genere testium, quam id fit 49  
infirmum, sæpe dicendum est: & argumen-  
ta, rerum esse propria: testimonia, volun-  
tatum: utendumque est exemplis, quibus  
testibus creditum non sit: & de singulis te-  
stibus, si natura vani, si leves, si cum igno-  
minia, si spe, si metu, si iracundia, si mi-  
sericordia impulsæ, si præmio, si gratia ad-  
ducti: comparandique superiore cum aucto-  
ritate testium, quibus tamen creditum non  
sit. Sæpe etiam quæstionibus resistendum 50  
est, quod & dolorem fugientes multi in tor-  
mentis ementiti persæpe sunt, morique ma-  
luerunt falsum fatendo, quam verum infi-  
tiando dolere. Multi etiam suam vitam ne-  
glexerunt, ut eos, qui his cariores, quam  
ipsi sibi essent, liberarent: alii autem aut  
natura corporis, aut consuetudine dolendi,  
aut metu supplicii, ac mortis, vim tormen-  
torum pertulerunt: alii ementiti sunt in eos,



quos oderant. [Atque hæc exemplis firmanda  
 31 sunt. Neque est obscurum, quin (quoniam  
 in utramque partem sunt exempla, & item  
 ad conjecturam faciendam loci) in contrariis  
 contraria sint sumenda. Atque etiam incur-  
 rit alia quædam in testibus & in quæstioni-  
 bus ratio. Sæpe enim ea, quæ dicta sunt,  
 si aut ambigue, aut inconstanter, aut incre-  
 dibiliter dicta sunt, aut etiam aliter ab alio  
 dicta, subtiliter reprehenduntur.

15 C. F. Extrema tibi pars restat orationis,  
 52 quæ posita in perorando est, de qua sane ve-  
 lim audire. C. P. Facilius est explicatio per-  
 orationis. nam est divisa in duas partes,  
 amplificationem, & enumerationem. Au-  
 gendi autem & hic est proprius locus in per-  
 orando: & in cursu ipso orationis declina-  
 tiones ad amplificandum dantur, confirmata  
 33 re aliqua, aut reprehensa. Est igitur am-  
 plificatio, gravior quædam affirmatio, quæ  
 motu animorum conciliet in dicendo fidem.  
 Ea & verborum genere conficitur, & rerum.  
 Verba ponenda sunt, quæ vim habeant illu-  
 strandi, nec ab usu sint abhorrentia, gravia,  
 plena, sonantia, juncta, facta, cognominata,  
 non vulgata, superlata, imprimisque trans-  
 lata, nec in singulis verbis, sed in continen-



tibus soluta, quæ dicuntur sine conjunctione, ut plura videantur. Augent etiam relata 54 verba, iterata, duplicata, & ea, quæ ascendunt gradatim ab humilioribus verbis ad superiora, omninoque semper quasi naturalis & non explanata oratio, sed gravibus referta verbis, ad augendum accommodatior. Hæc igitur in verbis; quibus actio vocis, vultus, & gestus congruens, & apta ad animos permovendos, accommodanda est. Sed & in verbis, & in actione causa erit tenenda, & pro re agenda. nam hæc, quia videntur perabsurda, cum graviora sunt, quam causa fert; diligenter, quid quemque deceat, judicandum est. Rerum amplificatio sumitur eisdem ex 16 locis omnibus, quibus illa, quæ dicta sunt 55 ad fidem: maximeque definitiones valent conglobatæ, & consequentium frequentatio, & contrariarum, & dissimilium, & inter se pugnantium rerum conflictio: & causæ, & ea, quæ sunt de causis orta, maximeque similitudines & exempla: fictæ etiam personæ: muta denique loquantur, omninoque ea sunt adhibenda, si causa patitur, quæ magna habentur: quorum est duplex genus. Alia enim 56 naturâ magna videntur, alia usu: natura, ut cœlestia, ut divina, ut ea, quorum obscuræ



causæ, ut, in terris mundoque admirabilia, quæ sunt: ex quibus similibusque, si attendas, ad augendum permulta suppetunt: usu, quæ videntur hominibus aut prodesse aut obesse vehementius: quorum sunt genera ad amplificandum tria. Nam aut caritate moventur homines, ut deorum, ut patriæ, ut parentum: aut amore, ut fratrum, ut conjugum, ut liberorum, ut familiarium: aut honestate, ut virtutum, maximeque earum, quæ ad communionem hominum & liberalitatem valent. Ex iis & cohortationes sumuntur ad ea retinenda: & in eos, a quibus ea violata sunt, odia incitantur, & miseratio nascitur. Proprius locus est augendi, in his rebus aut amissis, aut amittendi periculo. Nihil est enim tam miserabile, quam ex beato miser. Et hoc totum quidem moveat, si bona ex fortuna quis cadat: &, a quorum caritate divellatur: quæ amittat, aut amiserit: in quibus malis sit, futurusve sit, exprimat breviter. Cito enim arefcit lacryma, præsertim in alienis malis. nec quidquam in amplificatione nimis enucleandum est. minuta est enim omnis diligentia. hic autem locus grandia requirit. Illud jam est iudicii, quo quaque in causa genere utamur augendi.



In illis enim causis, quæ ad delectationem exornantur, ii loci tractandi sunt, qui movere possunt expectationem, admirationem, voluptatem: in cohortationibus autem, bonorum ac malorum enumerationes & exempla valent plurimum. In judiciis accusatori fere, quæ ad iracundiam; reo plerumque, quæ ad misericordiam pertinent. Nonnumquam tamen accusator misericordiam movere debet, & defensor iracundiam. Enumeratio <sup>59</sup> reliqua est, nonnumquam laudatori, suafori non sæpe, accusatori sæpius quam reo, necessaria. Hujus tempora duo sunt, si aut memoriæ diffidas eorum, apud quos agas, vel intervallo temporis, vel longitudine orationis: aut frequentatis firmamentis orationis, & breviter expositis, vim est habitura causa majorem. Et reo rarius utendum est, <sup>60</sup> quod ponenda sunt contraria; quorum dissolutio in brevitate lucebit, aculei pungent. Sed erit in enumeratione vitandum, ne ostentatio memoriæ suscepta videatur esse puerilis. id effugiet, qui non omnia minima repetet, sed brevia singula attingens, pondera rerum ipsa comprehendet.

C. F. Quoniam & de ipso oratore & de <sup>18</sup> oratione dixisti, expone eum mihi nunc, <sup>61</sup>



quem ex tribus extremum proposuisti, quæ-  
stionis locum. C. P. Duo sunt, ut initio  
dixi, quæstionum genera; quorum alterum,  
finitum temporibus & personis, causam ap-  
pello: alterum infinitum, nullis neque per-  
sonis, neque temporibus notatum, propofi-  
tum voco. Sed est consultatio quasi pars cau-  
sæ quædam & controversiæ. inest enim infi-  
nitum in definito, & ad illud tamen referun-  
62 tur omnia. Quamobrem prius de proposito  
dicamus: cujus genera sunt duo, cognitionis  
alterum; ejus scientia est finis, ut, verine  
sint sensus: alterum actionis; quod refertur  
ad efficiendum quid, ut, si quæretur, quibus  
officiis amicitia colenda sit. Rursus superio-  
ris genera sunt tria: sit, necne: quid sit:  
quale sit. Sit, necne, ut, jus in natura sit,  
an in more: quid autem sit; sitne jus id, quod  
63 majori parti sit utile: quale autem sit; juste  
vivere, sit, necne, utile. Actionis autem  
duo sunt genera: unum, ad persequendum  
aliquid, aut declinandum; ut, quibus rebus  
adipisci gloriam possis, aut quomodo invidia  
vitetur: alterum, quod ad aliquod commo-  
dum usumque refertur; ut, quemadmodum  
sit respublica administranda, aut, quemad-  
64 modum in paupertate vivendum. Rursus



autem ex cognitionis consultatione, ubi, sit, necne sit, aut fuerit, futurumve sit, quæritur, unum genus est quæstionis, possitne aliquid effici? ut, cum quæritur, ecquisnam perfecte sapiens esse possit? alterum, quemadmodum quidque fiat; ut, quonam pacto virtus pariatur, naturane, an ratione, an usu? Cujus generis sunt omnes, in quibus, ut in obscuris naturalibusque quæstionibus, causæ, rationesque rerum explicantur. Illius <sup>19</sup> autem generis, in quo, quid sit id, de quo <sup>65</sup> agitur, quæritur, duo sunt genera: quorum in altero disputandum est, aliud an idem sit, ut pertinacia & perseverantia: in altero autem, descriptio generis alicujus, & quasi imago exprimenda est, ut, qualis sit avarus, aut quid sit superbia. Tertio autem in genere, <sup>66</sup> in quo, quale sit, quæritur, aut de honestate, aut de utilitate, aut de æquitate dicendum est. De honestate sic: ut, Honestumne sit pro amico periculum aut invidiam subire. De utilitate autem sic: ut, Sitne utile, in republica administranda versari. De æquitate vero sic: ut, Sitne æquum, amicos cognatis anteferre. Atque in hoc eodem genere, in quo, quale sit, quæritur, exoritur aliud quoddam disputandi genus. Non enim



simpliciter solum quæritur, quid honestum sit, quid utile, quid æquum, sed etiam ex comparatione, quid honestius, quid utilius, quid æquius: atque etiam, quid honestissimum, quid utilissimum, quid æquissimum: cujus generis illa sunt, quæ præstantissima sit dignitas vitæ. Atque ea quidem, quæ dixi, <sup>67</sup> cognitionis sunt omnia. Restant actionis: cujus alterum est præcipiendi genus, quod ad rationem officii pertinet: ut, quemadmodum colendi sint parentes: alterum autem ad sedandos animos, & oratione sanandos, ut in consolandis mœroribus, ut in iracundia comprimenda, aut in timore tollendo, aut in cupiditate minuenda. Cui quidem generi contrarium est disputandi genus ad eosdem illos animi motus, quod in amplificanda oratione sæpe faciendum est, vel gignendos, vel concitandos. Atque hæc fere est partitio <sup>20</sup> cōsultationum. C. F. Cognovi: sed quæ ratio <sup>68</sup> fit in his inveniendi & disponendi, requiro. C. P. Quid? tu aliamne censes, & non eandem, quæ est exposita, ut ex eisdem locis ad fidem & ad inveniendum ducantur omnia? Collocandi autem quæ est exposita in aliis ratio, eadem huc transfertur.

Cognita igitur omni distributione propofi-



tarum consultationum, causarum genera restant admodum. Et earum quidem forma 69 duplex est: quarum altera delectationem festatur aurium: alterius, ut obtineat, probet & efficiat quod agit, omnis est suscepta contentio. Itaque illud superius, exornatio dicitur: quod cum latum genus esse potest, saneque varium, unum ex eo delegimus, quod ad laudandos claros viros suscipimus, & ad improbos vituperandos. Genus enim nullum est orationis, quod aut uberius ad dicendum, aut utilius civitatibus esse possit, aut in quo magis orator in cognitione virtutum vitiorumque versetur. Reliquum autem genus causarum, aut in provisione posteritatis temporis, aut in præteriti disceptatione versatur: quorum alterum deliberationis est, alterum iudicii. Ex qua partitione tria genera 70 causarum exstiterunt: unum, quod a meliori parte, laudationis est appellatum: deliberationis alterum; tertium iudiciorum. Quamobrem de primo primum, si placet, disputemus. C. F. Mihi vero placet.

C. P. Ac laudandi vituperandique rationes, quæ non ad bene dicendum solum, sed etiam ad honeste vivendum valent, exponam breviter, atque a principiis exordiar & lau-



- 71 dandi & vituperandi. Omnia enim sunt profecto laudanda, quæ conjuncta cum virtute sunt: & quæ cum vitiis, vituperanda. Quamobrem finis alterius est honestas, alterius turpitudine. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmanur, sed ea, quæ certa, aut pro certis posita sunt, augentur. Quamobrem ex iis, quæ ante dicta sunt, & narrandi, & augendi præcepta repetentur.
- 72 Et, quoniam in his causis omnis ratio fere ad voluptatem auditoris & ad delectationem refertur, utendum erit iis in oratione singulorum verborum insignibus, quæ habent plurimum suavitatis: id est, ut factis verbis, aut vetustis, aut translatis frequenter utamur, & in ipsa constructione verborum, ut paria paribus, & similia similibus sæpe referantur: ut contraria, ut geminata, ut circumscripta numerose, non ad similitudinem versuum, sed ad explendum aurium sensum,
- 73 apto quodam quasi verborum modo. Adhibendaque frequentius etiam illa ornamenta rerum sunt, siue quæ admirabilia & nec opi-



nata, five significata monstris, prodigiis, & oraculis: five quæ videbuntur ei, de quo agimus, accidisse divina atque fatalia. Omnis enim expectatio ejus, qui audit, & admiratio, & improvifi exitus, habent aliquam in audiendo voluptatem. Sed quoniam in tribus generibus bona malave versantur, externis, corporis, & animi; prima sunt externa, quæ ducuntur a genere: quo breviter modiceque laudato, aut, si erit infame, prætermisso; si humile, vel præterito, vel ad augendam ejus, quem laudes, gloriam, tracto; deinceps, si res patietur, de fortunis erit & facultatibus dicendum. postea de corporis bonis; in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur. Deinde est ad facta veniendum, quorum locato triplex est. aut enim temporum servandus est ordo, aut in primis recentissimum quodque dicendum, aut multa & varia facta in propria virtutum genera sunt digerenda. Sed hic locus virtutum atque vitiorum latissime patens, ex multis & variis disputationibus nunc in quandam angustam & brevem concludetur. Est igitur vis virtutis duplex. aut enim scientia cernitur virtus, aut actione. Nam, quæ prudentia, quæ calliditas, quæ-



que gravissimo nomine sapientia appellatur, hæc scientia pollet una. Quæ vero moderandis cupiditatibus, regendisque animi motibus laudatur, ejus est munus in agendo: cui temperantiæ nomen est. Atque illa prudentia in suis rebus, domestica; in publicis, 77 civilis appellari solet. Temperantia autem in suas itidem res & in communes distributa est, duobusque modis in rebus commodis discernitur; & ea, quæ absunt, non expetendo, & ab iis, quæ in potestate sunt, abstinendo. In rebus autem incommodis est itidem duplex. nam quæ venientibus malis obstat, fortitudo; quæ, quod jam adest, tolerat & perfert, patientia nominatur. Quæ autem hæc uno genere complectitur, magnitudo animi dicitur: cujus est liberalitas, in usu pecuniæ: simulque altitudo animi, in capiendis incommodis & maxime injuriis: & omne, quod est ejus generis, grave, sedatum, non turbulentum. In communione autem quæ posita pars est, justitia dicitur, eaque erga deos, religio, erga parentes, pietas, vulgo autem bonitas: creditis in rebus fides, in moderatione animadvertendi lenitas, amicitia in benevolentia nominatur. Atque hæc quidem virtutes cernuntur in agendo. Sunt autem aliæ



quasi ministræ comitesque sapientiæ: quarum altera, quæ sint in disputando vera atque falsa, quibusque positis quid sequatur, distinguit & judicat: quæ virtus omnis in ratione scientiaque disputandi sita est: altera autem oratoria. Nihil enim est aliud elo-79 quentia, nisi copiose loquens sapientia: quæ ex eodem hausta genere, quo illa, quæ in disputando est, uberior est atque latior, & ad motus animorum vulgique sensus accommodatior. Custos vero virtutum omnium, dedecus fugiens, laudemque maxime consequens, verecundia est. Atque hi sunt fere quasi quidam habitus animi, sic affecti & constituti, ut sint singuli inter se proprio virtutis genere distincti: a quibus ut quæque res gesta est, ita sit honesta necesse est, summeque laudabilis. Sunt autem alii quidam 80 perfecti animi habitus, ad virtutem quasi præculti, & præparati rectis studiis & artibus: ut, in suis rebus, studia litterarum, ut numerorum ac sonorum, ut mensuræ, ut fiderum, ut equorum, ut venandi, ut armorum; in communibus, propensiora studia in aliquo genere virtutis præcipue colendo, aut divinis rebus deserviendo, aut parentibus, amicis, hospitibus, præcipue atque insigniter dili-



gendis. Atque hæc quidem virtutum. Viti-  
 81 rum autem sunt genera contraria. Cernenda  
 autem sunt diligenter, ne fallant ea nos vitia,  
 quæ virtutem videntur imitari. nam & pru-  
 dentiam malitia, & temperantiam immanitas  
 in voluptatibus aspernandis, & magnitudinem  
 animi superbia in animis extollendis, & de-  
 spicientia in contemnendis honoribus, & li-  
 beralitatem effusio, & fortitudinem audacia  
 imitatur, & patientiam duritia immanis, &  
 justitiam acerbitas, & religionem superstitio,  
 & lenitatem mollitia animi, & verecundiam  
 timiditas, & illam disputandi prudentiam  
 concertatio captatioque verborum, & hanc  
 oratoriam vim inanis quædam profluentia lo-  
 quendi. Studiis autem bonis similia viden-  
 tur ea, quæ sunt in eodem genere nimia.  
 82 Quamobrem omnis vis laudandi vituperan-  
 dique ex his sumetur virtutum vitiorumque  
 partibus: sed in toto quasi contextu orationis  
 hæc erunt illustranda maxime, quemadmo-  
 dum quisque generatus, quemadmodum edu-  
 catus, quemadmodum institutus moratusque  
 fuerit: & si quid cui magnum aut incredi-  
 bile acciderit, maximeque si id divinitus ac-  
 cidisse potuerit videri: tum quod quisque sen-  
 serit, dixerit, gesserit, ad ea, quæ proposita  
 sunt,



sunt, virtutum genera accommodabuntur, ex illisque iisdem inveniendi locis causæ rerum, & eventus, & consequentia requirentur. Neque vero mors eorum, quorum vita laudabitur, silentio præteriri debet, si modo quid erit animadvertendum, aut in ipso genere mortis, aut in iis rebus, quæ post mortem erunt consecutæ.

C. F. Accepi ista, didicique breviter, non 24 solum quemadmodum laudarem alterum, sed 83 etiam quemadmodum eniterer, ut possem ipse jure laudari. Videamus igitur deinceps, in sententia dicenda quam viam & quæ præcepta teneamus. C. P. Est igitur in deliberando finis utilitas, ad quem omnia ita referuntur in consilio dando, sententiaque dicenda, ut illa prima sint suasori, aut dissuasori videnda, quid aut possit fieri, aut non possit, & quid aut necesse sit, aut non necesse. Nam &, si quid effici non potest, deliberatio tollitur, quamvis utile sit: &, si quid necesse est, (necesse autem id est, sine quo salvi liberive esse non possumus,) id est reliquis, & honestatibus in civili ratione, & commodis anteponendum. Cum autem quæ- 84 ritur, quid fieri possit, videndum etiam est, quam facile possit. nam quæ perdifficilia



funt, perinde habenda sæpe sunt, ac si effici non possint. Et cum de necessitate attendemus, etsi aliquid non necessarium videbitur, videndum tamen erit, quam sit magnum. Quod enim permagni interest, pro necessario sæpe  
85 habetur. Itaque cum constet hoc genus causarum ex suasionem & dissuasionem; suasori proponitur simplex ratio: si & utile est, & fieri potest, fiat. Dissuasori duplex: una, si non utile est, ne fiat; altera, si fieri non potest, ne suscipiatur. Sic suasori utrumque docendum  
86 est, dissuasori alterum infirmare sat est. Quare quoniam in his versatur omne consilium duobus, de utilitate ante dicamus, quæ in discernendis bonis malisque versatur. Bonorum autem partim necessaria sunt, ut vita, pudicitia, libertas, ut liberi, conjuges, germani, parentes: partim non necessaria; quorum alia sunt per se expetenda, ut ea, quæ sita sunt in officiis atque virtutibus: alia, quod aliquid commodi efficiunt, ut opes & copiæ.  
87 Eorum autem, quæ propter se expetuntur, partim honestate ipsa, partim commoditate aliqua expetuntur: honestate, ea, quæ proficiuntur ab iis virtutibus, de quibus paulo ante est dictum; quæ sunt laudabilia ipsa per se: commoditate autem aliqua, quæ sunt



in corporis aut in fortunæ bonis expetenda, quorum alia sunt quasi cum honestate conjuncta, ut honos, ut gloria: alia diversa, ut vires, forma, valetudo, nobilitas, divitiæ, clientelæ. Est etiam quædam quasi materies <sup>25</sup> subjecta honestati: quæ maxime spectatur in <sup>88</sup> amicitiiis. amicitia autem caritate & amore cernuntur. nam cum deorum, tum parentum, patriæque cultus, eorumque hominum, qui aut sapientia, aut opibus excellunt, ad caritatem referri solet. Conjuges autem, & liberi, & fratres, & alii, quos usus familiaritasque conjunxit, quamquam etiam caritate ipsa, tamen amore maxime continentur. In his igitur rebus cum bona sint, facile est intellectu, quæ sint contraria. Quodsi semper <sup>89</sup> optima tenere possemus, haud sane, quoniam quidem ea perspicua sunt, consilio multum egeremus. Sed quia temporibus, quæ vim habent maximam, persæpe evenit, ut utilitas cum honestate certet, earumque rerum contentio plerumque deliberationes efficit, ne aut opportuna propter dignitatem, aut honesta propter utilitatem relinquuntur, ad hanc difficultatem explicandam præcepta referamus. Et quoniam non ad veritatem so- <sup>90</sup> lum, sed etiam ad opiniones eorum, qui



audiunt, accommodanda est oratio: hoc primum intelligamus, hominum duo esse genera; alterum indoctum & agreste, quod anteferat semper utilitatem honestati; alterum humanum & politum, quod rebus omnibus dignitatem anteponat. Itaque huic generi laus, honor, gloria, fides, iustitia, omnisque virtus: illi autem alteri, quæstus, emolumentum, fructusque proponitur. Atque etiam voluptas, quæ maxime est inimica virtuti, bonique naturam fallaciter imitando adulterat, quam immanissimus quisque acerrime sequitur, neque solum honestis rebus, sed etiam necessariis anteponit, in suadendo, cum ei generi hominum consilium des, sæpe fane laudanda est. Et illud videndum, <sup>91</sup> quanto magis homines mala fugiant, quam sequantur bona. nam neque honesta tam expetunt, quam devitant turpia. Quis enim honorem, quis gloriam, quis laudem, quis ullum decus tam umquam expetat, quam ignominiam, infamiam, contumeliam, dedecus fugiat? quarum rerum dolor gravis est. Est genus hominum ad honestatem natum, malo cultu pravisque opinionibus corruptum. quare in cohortando atque suadendo propositum quidem nobis erit illud, ut doceamus,



qua vi bona consequi, malaque vitare possimus: sed apud homines bene institutos plurimum de laude & de honestate dicemus: maximeque ea virtutum genera tractabimus, quæ in communi hominum utilitate tuenda augendaque versantur. Sin apud indoctos imperitosque dicemus; fructus, emolumenta, voluptates, vitationesque dolorum proferantur: addantur etiam contumeliæ atque ignominia. Nemo enim est tam agrestis, quem non, si ipsa minus honestas, contumelia tamen & dedecus magnopere moveat. Quare, quod ad utilitatem spectet, ex iis, quæ dicta sunt, reperietur: quid autem possit effici, necne, in quo etiam, quam facile possit, quamque expediat, quæri solet, maxime ex causis iis, quæ quamque rem efficiant, est videndum. Causarum autem genera sunt plura. Nam sunt aliæ, quæ ipsæ conficiunt; aliæ, quæ vim aliquam ad conficiendum afferunt. Itaque illæ superiores, conficientes vocentur: hæ reliquæ ponantur in eo genere, ut sine his confici non possit. Conficiens autem causa alia est absoluta & perfecta per se; alia aliquid adjuvans, & efficiendi socia quædam: cujus generis vis varia est, & sæpe aut major, aut minor, ut & illa, quæ ma-



ximam vim habet, sola sæpe causa dicatur. Sunt autem aliæ causæ, quæ aut propter principium, aut propter exitum, conficientes vocantur. Cum autem quæritur, quid sit optimum factu; aut utilitas, aut spes efficiendi ad assentiendum impellit animos. Et, <sup>27</sup> quoniam de utilitate jam diximus, de efficiendi ratione dicamus. Quo toto genere, quibuscum, & contra quos, quo tempore, aut quo loco, aut quibus facultatibus armorum, pecuniæ, sociorum, earumve rerum, quæ ad quamque rem efficiendam pertinent, possimus uti, requirendum est. Neque solum ea sunt, quæ nobis suppetant, sed etiam illa, quæ adversentur, videnda. Et, si ex contentione procliviora erunt nostra; non solum effici posse quæ suademus, erit persuadendum, sed curandum etiam, ut illa facilia, proclivia, jucunda videantur. Dissuadentibus autem, aut utilitas labefactanda est, aut efficiendi difficultates efferendæ, neque aliis ex præceptis, sed iisdem ex suasionis locis. <sup>96</sup> Uterque vero ad augendum habeat exemplorum aut recentium, quo notiora sint, aut veterum, quo plus auctoritatis habeant, copiam. Maximeque fit in hoc genere meditati-  
tatus, ut possit vel utilia ac necessaria sæpe



honestis, vel hæc illis anteferre. Ad com-  
 movendos autem animos maxime proficient,  
 si incitandi erunt, hujusmodi sententiæ, quæ  
 aut ad explendas cupiditates, aut ad odium  
 satiandum, aut ad ulciscendas injurias perti-  
 nebunt. Sin autem reprimendi; de incerto  
 statu fortunæ, dubiisque eventis rerum futu-  
 rarum, & retinendis suis fortunis, si erunt  
 secundæ: sin autem adversæ, de periculo  
 commonendi. Atque hi quidem sunt perora- 97  
 tionis loci. Principia autem in sententiis di-  
 cendis brevia esse debent. non enim supplex,  
 ut ad judicem, venit orator, sed hortator,  
 atque auctor. Quare proponere, qua mente  
 dicat, quid velit, quibus de rebus dicturus  
 sit, debet, hortarique ad se breviter dicen-  
 tem audiendum. Tota autem oratio, sim-  
 plex, & gravis, & sententiis debet ornatior  
 esse, quam verbis.

C. F. Cognovi jam laudationis & suasio- 28  
 nis locos. nunc, quæ judiciis accommodata 98  
 sint, expecto; idque nobis genus restare  
 unum puto. C. P. Recte intelligis. Atque  
 ejus quidem generis finis est æquitas; quæ  
 non simpliciter spectatur, sed ex comparatio-  
 ne nonnumquam: ut, cum de verissimo ac-  
 cusatore disputatur, aut cum hereditatis, sine



lege, aut sine testamento, petitur possessio: in quibus causis quid æquius, æquissimumve sit, quæritur: quas ad causas facultas petitur argumentationum ex iis, de quibus mox 99 dicetur, æquitatis locis. Atque etiam ante iudicium, de constituendo ipso iudicio solet esse contentio, cum aut, sitne actio illi, qui agit, aut jamne sit, aut num jam esse desierit, aut illane lege, hisne verbis sit actio, quæritur. Quæ etiam si ante, quam res in iudicium venit, aut concertata, aut dijudicata, aut confecta [non] sunt; tamen in ipsis iudiciis permagnum sæpe habent pondus, cum ita dicitur: Plus petisti: sero petisti: non fuit tua petitio: non a me, non hac lege, 100 non his verbis, non hoc iudicio. Quarum causarum genus est positum in jure civili: quod est in privatarum ac publicarum rerum lege, aut more positum; cujus scientia, neglecta ab oratoribus plerisque, nobis ad dicendum necessaria videtur. Quare de constituendis actionibus, accipiendis subeundisque iudiciis, de excipienda iniquitate actionis, de comparanda æquitate, quod ea fere generis ejus sunt, ut, quamquam in ipsum iudicium sæpe delabantur, tamen ante iudicium tractanda videantur, paululum ea separo a ju-



diciis, tempore magis agendi, quam dissimi-  
 litudine generis. Nam omnia, quæ de jure  
 civili, aut de æquo & bono disceptantur, ca-  
 dunt in eam formam, in qua, quale quid sit,  
 ambigitur, de qua dicturi sumus: quæ in  
 æquitate & jure maxime consistit. In omni-<sup>29</sup>  
 bus igitur causis tres sunt gradus, ex quibus<sup>101</sup>  
 unus aliquis capiendus est, si plures non  
 queas, ad resistendum. Nam aut ita confi-  
 stendum est, ut id, quod objicitur, factum  
 neges; aut illud, quod factum fateare, ne-  
 ges eam vim habere, atque id esse, quod ad-  
 versarius criminetur; aut, si neque de facto,  
 neque de facti appellatione ambigi potest, id,  
 quod arguere, neges tale esse, quale ille di-  
 cat, & rectum esse, quod feceris, conceden-  
 dumve, defendas. Ita primus ille status, &<sup>102</sup>  
 quasi conflictio cum adversario, conjectura  
 quadam, secundus autem definitione atque  
 descriptione, aut informatione verbi, tertius  
 æqui, & veri, & recti, & humani ad ignos-  
 cendum disputatione tractandus est. Et quo-  
 niam semper is, qui defendit, non solum re-  
 sistat oportet, aliquo statu, aut infitiando,  
 aut definiendo, aut æquitate opponenda, sed  
 etiam rationem subjiciat recusationis suæ:  
 primus ille status rationem habet iniqui cri-



minis, ipsam negationem infitiationemque facti; secundus, quod non sit in re, quod ab adversario ponitur in verbo; tertius, quod id recte factum esse defendat, quod sine ulla nominis controversia factum fatetur.

103 Deinde unicuique rationi opponendum est ab accusatore id, quod si non esset in accusatione, causa omnino esse non posset. Itaque ea, quæ sic referuntur, continentia causarum vocentur: quamquam non ea magis, quæ contra rationem defensionis afferuntur, quam ipsæ defensionis rationes, continent causas. Sed distinguendi gratia rationem appellamus eam, quæ affertur ab reo ad recusandum, depellendi criminis causa: quæ nisi esset, quid defenderet, non haberet: firmamentum autem, quod contra ad labefactandam rationem refertur, sine quo accusatio  
 30 stare non potest. Ex rationis autem, & ex  
 104 firmamenti consilitione, & quasi concursu, quæstio exoritur quædam, quam disceptationem voco: in qua, quid veniat in iudicium, & de quo disceptetur, quæri solet. nam prima adversariorum contentio diffusam habet quæstionem: ut in conjectura, Ceperitne pecunias Decius; in definitione, Minueritne majestatem Norbanus; in æquitate, Jurene



occiderit Opimius Gracchum. Hæc, quæ primam contentionem habent ex arguendo & resistendo, lata, ut dixi, & confusa sunt. Rationum & firmamentorum contentio adducit in angustum disceptationem. ea in conjectura nulla est. Nemo enim ejus, quod negat factum, rationem aut potest, aut debet, aut solet reddere. Itaque in his causis eadem & prima quæstio, & disceptatio est extrema. In illis autem, ubi ita dicitur, Non <sup>105</sup> minuit majestatem, quod egit de Cæpione turbulentius: populi enim Romani dolor justus vim illam excitavit, non tribuni actio: majestas autem, quoniam est magnitudo quædam populi Romani, in ejus potestate ac jure retinendo, aucta est potius, quam diminuta: & ubi ita refertur, Majestas est in imperii atque in nominis populi Romani dignitate, quam minuit is, qui per vim multitudinis rem ad seditionem vocavit: existit illa disceptatio, Minueritne majestatem, qui voluntate populi Romani rem gratam, & æquam per vim egerit. In his autem causis, ubi <sup>106</sup> aliquid recte factum, aut concedendum esse factum defenditur, cum est facti subjecta ratio, sicut ab Opimio, Jure feci, salutis omnium, & conservandæ reipublicæ causa:



relatumque est ab Decio, Ne sceleratissimum quidem civem, sine iudicio, jure ullo necare potuisti: oritur illa disceptatio, Potueritne recte, salutis reipublicæ causa, civem, everforem civitatis, indemnatum necare? Ita disceptationes eæ, quæ in his controversiis oriuntur, quæ sunt certis personis & temporibus notatæ, fiunt rursus infinitæ, detractisque temporibus & personis, rursus ad consultationis formam rationemque revocantur. Sed in gravissimis firmamentis etiam <sup>107</sup> illa ponenda sunt, si qua ex scripto legis, aut testamenti, aut verborum ipsius iudicii, aut alicujus stipulationis, aut cautionis opponuntur defensioni contraria. Ac ne hoc quidem genus in eas causas incurrit, quæ conjectura continentur. quod enim factum negatur, id argui non potest scripto. Ne in definitionem quidem venit, genere scripti ipsius. Nam etiamsi verbum aliquod de scripto definiendum est, quam vim habeat: ut, cum ex testamenti, quid sit penus, aut cum ex lege prædii quæritur, quæ sint ruta cæsa: non scripti genus, sed verbi interpretatio controversiam parit. Cum autem plura significantur scripto, propter verbi aut verborum ambiguitatem, ut liceat ei, qui contra dicat,



eo trahere significationem scripti, quo expediat, aut velit: aut, si ambigue scriptum non sit, vel a verbis voluntatem & sententiam scriptoris abducere, vel alio se, eadem de re, contrarie scripto defendere: tum disceptatio ex scripti contentione existit, ut in ambiguis disceptetur, quid maxime significetur: in scripti sententiæque contentione, utrum potius sequatur iudex: in contrariis scriptis, utrum magis sit comprobandum.

Disceptatio autem cum est constituta, <sup>109</sup>propositum esse debet oratori, quo omnes argumentationes, repetitæ ex inveniendi locis, conjiciantur. Quod quamquam satis est ei, qui videt, quid in quoque loco lateat, quique illos locos, tamquam thesauros aliquos argumentorum, notatos habet: tamen ea, quæ sunt certarum causarum propria, tangemus. In conjectura igitur, cum est in <sup>32</sup>infitiando reus, accusatori hæc duo prima <sup>110</sup>sunt; (sed accusatorem pro omni actore & petitore appello: possunt enim etiam sine accusatore in causis hæc eadem controversiarum genera versari;) sed hæc duo sunt ei prima, causa & eventus. Causam appello, rationem efficiendi; eventum, id, quod est effectum. Atque ipsa quidem partitio cau-



farum paulo ante in suasionis locis distributa  
111 est. Quæ enim in consilio capiendo futuri  
temporis præcipiebantur, quamobrem aut  
utilitatem viderentur habitura, aut efficiendi  
facultatem, eadem, qui de facto argumenta-  
bitur, colligere debebit, quamobrem & uti-  
lia illi, quem arguet, fuisse, & ab eo effici  
potuisse demonstrat. Utilitatis conjectura  
moveretur, si illud, quod arguitur, aut spe  
bonorum, aut malorum metu fecisse dicitur:  
quod fit acrius, quo illa in utroque genere  
112 majora ponuntur. Spectantur etiam ad cau-  
sam facti, motus animorum, si ira recens,  
si odium vetus, si ulciscendi studium, si in-  
juriam dolor: si honoris, si gloriæ, si imperii,  
si pecuniæ cupiditas: si periculi timor, si æs  
alienum, si angustiam rei familiaris: si audax,  
si levis, si crudelis, si impotens, si incautus,  
si insipiens, si amans, si commota mente, si  
vinolentus, si cum spe efficiendi, si cum opi-  
nionem celandi: aut, si patefactum esset, de-  
pellendi criminis, vel perrumpendi periculi,  
vel in longinquum tempus differendi: aut si  
judicii poena levior, quam facti præmium:  
113 aut si facinoris voluptas major, quam damna-  
tionis dolor. His fere rebus facti suspicio  
confirmatur, cum & voluntatis in reo causæ



nus primum quæstionum erit: dicendum de  
 vi doloris, de opinione majorum, qui eam  
 rem totam, nisi probassent, certe repudias-  
 sent; de institutis Atheniensium, Rhodiorum, <sup>118</sup>  
 doctissimorum hominum, apud quos etiam  
 (id quod acerbissimum est) liberi civesque  
 torquentur; de nostrorum etiam prudentissi-  
 morum hominum institutis, qui cum de ser-  
 vis in dominos quæri nolissent, de incestu  
 tamen & conjuratione, quæ facta me consule  
 est, quærendum putaverunt. Irridenda etiam  
 disputatio est, qua solent uti ad infirmandas  
 quæstiones, & meditata puerilisque dicenda.  
 Tum facienda fides, diligenter esse & sine  
 cupiditate quæsitum: dictaque quæstionis ar-  
 gumentis & conjectura ponderanda. Atque <sup>35</sup>  
 hæc accusationis fere membra sunt. Defen- <sup>119</sup>  
 sionis autem primum infirmatio causarum;  
 aut non fuisse, aut non tantas, aut non sibi  
 soli, aut commodius potuisse idem consequi;  
 aut non iis se esse moribus, non ea vita; aut  
 nullos animi motus, aut non tam impoten-  
 tes fuisse. Facultatum autem infirmatione  
 utetur, si aut vires, aut animum, aut copias,  
 aut opes abfuisse demonstrabit: aut alienum  
 tempus, aut locum non idoneum, aut mul-  
 tos arbitros, quorum crederet nemini: aut



erunt, tamen causis ipsis, & efficiendi facultatibus niti oportebit, adjuncta illa disputatione communi, non fuisse illum tam amentem, ut indicia facti aut effugere aut occultare non posset: ut ita apertus esset, ut locum crimini relinqueret. Communis ille contra locus, audaciam temeritati, non prudentiæ esse conjunctam. Sequitur autem ille locus ad augendum, non esse expectandum, dum fateatur: argumentis peccata convinci: & hic etiam exempla ponentur. Atque hæc quidem de argumentis. Sin autem erit etiam testium facultas: primum genus erit ipsum laudandum, dicendumque, ne argumentis teneretur reus, ipsum sua cautione effecisse, testes effugere non potuisse: deinde singuli laudentur: (quæ autem essent laudabilia, dictum est:) deinde etiam argumento firmo; (quia tamen sæpe falsum est, posse recte non credi:) viro bono & firmo, sine vitio judicis, non posse non credi. Atque etiam, si obscuri testes erunt, aut tenuous, dicendum erit, non esse ex fortuna fidem ponderandam, aut eos esse cujusque locupletissimos testes, qui id, de quo agatur, facillime scire possint. Sin quæstiones habitæ, aut postulatio ut habeantur, causam adjuvabunt: confirmandum ge-



reperiuntur, & facultas. In voluntate autem utilitas ex adeptione alicujus commodi, vitiationeque alicujus incommodi quæritur, ut aut spes, aut metus impulisse videatur, aut alius repentinus animi motus, qui etiam citius in fraudem, quam ratio utilitatis, impellit. Quamobrem sint hæc dicta de causis.

C. F. Teneo, & quæro, qui sint illi eventus, 114  
 quos ex causis effici dixisti. C. P. Consequen- 33  
 tia quædam signa præteriti, & quasi impressa facti vestigia: quæ quidem vel maxime suspicionem movent, & quasi tacita sunt criminum testimonia, atque hoc quidem graviora, quod causæ communiter videntur infirmulare & arguere omnes posse, quorum modo interfuerit aliquid: hæc proprie attingunt eos ipsos, qui arguuntur, ut telum, ut vestigium, ut cruor, ut deprehensum aliquid, quod ablatum ereptumve videatur, ut responsum inconstanter, ut hæsitatum, ut titubatum, ut cum aliquo visus, ex quo suspicio oriatur, ut eo ipso in loco visus, in quo facinus, ut pallor, ut tremor, ut scriptum, aut obsignatum, aut depositum quippiam. Hæc enim & talia sunt, quæ aut in re ipsa, aut etiam ante quam factum est, aut postea, suspiciosum crimen efficiant. Quæ si non 115



non se tam ineptum, ut id susciperet, quod occultare non posset, neque tam amentem, 120 ut pœnas ac judicia contemneret. Consequentia autem diluet, exponendo, non esse illa certa indicia facti, quæ etiam nullo admisso consequi possent: consistetque in singulis: & ea, aut eorum, quæ ipse facta esse dicit, propria esse defendet potius, quam criminis: aut si sibi cum accusatore communia essent, pro periculo potius, quam contra salutem valere debere: testiumque & quæstionum genus universum, & quod poterit, in singulis, ex reprehensionis locis, de qui- 121 bus ante dictum est, refellet. Harum causarum principia, suspiciosa ad acerbitatem, ab accusatore ponentur; denunciabiturque insidiarum commune periculum, excitabunturque animi, ut attendant. Ab reo autem, querela conflati criminis collectarumque suspicionum, & accusatoris insidiæ, & item commune periculum proferetur, animique ad misericordiam allicientur, & modice benivolentia judicum colligetur. Narratio autem accusatoris, erit quasi membratim gesti negotii suspiciosa explicatio, sparsis omnibus argumentis, obscuratis defensionibus. Defensori, aut præteritis, aut obscuratis suspi-



cionum argumentis, rerum ipsarum eventus erunt casusque narrandi. In confirmandis <sup>122</sup> autem nostris argumentationibus, infirmandisque contrariis, sæpe erunt accusatori motus animorum incitandi, reo mitigandi. Atque hæc quidem utrique maxime in peroratione facienda: alteri frequentatione argumentorum, & coacervatione universa; alteri, si plane causam redarguendo explicarit, enumeratione, ut quidque diluerit, & miseratione ad extremum.

C. F. Scire mihi jam videor, quemadmo- <sup>36</sup>  
 dum conjectura tractanda sit. Nunc de defi- <sup>123</sup>  
 nitione audiamus. C. P. Communia dantur in isto genere accusatori defensorique præcepta. Uter enim definiendo describendoque verbo magis ad sensum judicis opinionemque penetrarit, & uter ad communem verbi vim, & ad eam præceptionem, quam inchoatam habebunt in animis illi, qui audient, magis & propius accesserit, is vincat necesse est. Non <sup>124</sup>  
 enim argumentando hoc genus tractatur, sed tamquam explicando excutiendoque verbo: ut, si in reo, pecunia absoluto, rursusque revocato, prævaricationem accusator esse definiat, omnem judicii corruptelam ab reo; defensor autem, non omnem, sed tantum-



modo accusatoris corruptelam ab reo : fit  
ergo hæc contentio prima verborum , in qua,  
etiamfi propius accedat ad consuetudinem  
mentemque sermonis defensoris definitio, ta-  
125 men accusator sententia legis nititur : negat  
enim probari oportere, eos, qui leges scri-  
pserint, ratum habere iudicium, si totum cor-  
ruptum sit; si unus accusator corruptus sit,  
rescindere : nititur æquitate : ut illa quasi  
scribenda lex sic esset, quæque tamen com-  
plecteretur in iudiciis corruptis, ea verbo  
uno prævaricationis comprehendisse dicitur :  
126 defensor autem testabitur consuetudinem ser-  
monis, verbique vim ex contrario reperiet,  
quasi ex vero accusatore, cui contrarium est  
nomen prævaricatoris; ex consequentibus,  
quod ea littera de accusatore solet dari ju-  
dici; ex nomine ipso, quod significat eum,  
qui in contrariis causis, quasi varie esse po-  
situs videatur. Sed huic tamen ipsi confu-  
giendum est ad æquitatis locos, ad rerum ju-  
dicatarum auctoritatem, ad finem aliquem  
periculi: communeque sit hoc præceptum,  
ut, cum uterque definierit, quam maxime  
potuerit ad communem sensum vimque ver-  
bi, tum similibus, exemplisque eorum, qui  
ita locuti sunt, suam definitionem sententiam-



que confirmet. Atque accusatori in hoc ge- 127  
 nere causarum locus ille communis, minime  
 esse concedendum, ut is, qui de re confitea-  
 tur, verbi se interpretatione defendat: de-  
 fensor autem & ea, quam proposui, æqui-  
 tate nitatur, &, ea cum secum faciat, non  
 re, sed depravatione verbi se urgeri quera-  
 tur. Quo in genere percensere poterit ple-  
 rosque inveniendi locos. nam & similibus  
 utetur, & contrariis, & consequentibus;  
 quamquam uterque, tamen reus, nisi plane  
 erit absurda causa, frequentius. Amplifi- 128  
 candi autem causa, quæ, aut cum digredien-  
 tur a causa, dici solent, aut cum perorabunt,  
 hæc vel ad odium, vel ad misericordiam, vel  
 omnino ad animos judicum movendos ex iis,  
 quæ sunt ante posita, sumentur, si modo re-  
 rum magnitudo, hominumve aut invidia,  
 aut dignitas postulabit.

C. F. Habeo ista: nunc ea, quæ quum, 37  
 quale fit quippiam, disceptatur, quæri ex 129  
 utraque parte deceat, velim audire. C. P.  
 Confitentur in isto genere, qui arguuntur,  
 se id fecisse ipsum, in quo reprehendantur:  
 sed, quoniam jure se fecisse dicunt, juris est  
 omnis ratio nobis explicanda. quod dividi-  
 tur in duas partes primas, naturam atque



legem: & utriusque generis vis in divinum  
& humanum jus est distributa: quorum æqui-  
130 tatis est unum, alterum religionis. Aequi-  
tatis autem vis est duplex: cujus altera di-  
recti, & veri, & justi, &, ut dicitur, æqui  
& boni ratione defenditur; altera ad vicissi-  
tudinem referendæ gratiæ pertinet: quod in  
beneficio, gratia; in injuriâ, ultio nomina-  
tur. Atque hæc communia sunt naturæ at-  
que legis: sed propria legis & ea, quæ scri-  
pta sunt, & ea, quæ sine litteris, aut gen-  
tium jure, aut majorum more, retinentur,  
Scriptorum autem privatum aliud est, publi-  
cum aliud: publicum, lex, senatusconsultum,  
foedus; privatum, tabulæ, pactum conven-  
tum, stipulatio. Quæ autem scripta non sunt,  
ea aut consuetudine, aut conventis homi-  
num, & quasi consensu obtinentur. Atque  
etiam hoc in primis, ut nostros mores leges-  
que tueamur, quodammodo naturali jure  
131 præscriptum est. Et quoniam breviter aperti  
fontes sunt quasi quidam æquitatis, meditata  
nobis ad hoc causarum genus esse debebunt  
ea, quæ dicenda erunt in orationibus, de na-  
tura, de legibus, de more majorum, de pro-  
pulsanda injuria, de ulciscenda, de omni parte  
juris. Si imprudenter, aut necessitate, aut



casu quippiam fecerit, quod non concederetur iis, qui sua sponte & voluntate fecissent: ad ejus facti deprecationem, ignoscendi petenda venia est: quæ sumetur ex plerisque locis æquitatis. Expositum est, ut potui brevissime, de omni controversiarum genere: nisi præterea tu quid requiris.

C. F. Illud equidem, quod jam unum restare video, quale sit, cum disceptatio versatur in scriptis. C. P. Recte intelligis: eo enim exposito, munus promissi omne confecero. Sunt igitur ambigui duobus adversariis præcepta communia. Uterque enim hanc significationem, qua utetur ipse, dignam scriptoris prudentia esse defendet: uterque id, quod adversarius ex ambigue scripto intelligendum esse dicet, aut absurdum, aut utile, aut iniquum, aut turpe esse defendet, aut etiam discrepare cum ceteris scriptis, vel aliorum, vel maxime, si poterit, ejusdem; quamque defendet ipse, eam rem & sententiam quemvis prudentem, & justum hominem, si integrum daretur, scripturum fuisse, sed planius: eamque sententiam, quam significari posse dicet, nihil habere aut captionis, aut vitii; contrariam autem si probarit, fore, ut multa vitia, stulta, iniqua, contraria con-



sequantur. Cum autem aliud scriptor sensisse videtur, & aliud scripsisse: qui scripto niteatur, eum, re exposita, recitatione uti oportebit; deinde instare adversario, iterare, renovare, interrogare, num aut scriptum neg<sup>34</sup> get, aut contra factum infitietur. Post, judicem, ad vim scripti vocet. Hac confirmatione usus, amplificet rem lege laudanda, audaciamque confutet ejus, qui cum palam contra fecerit, idque fateatur, adfit tamen, factumque defendat. Deinde infirmet defensionem, cum adversarius aliud voluisse, aliud sensisse scriptorem, aliud scripsisse dicat, non esse ferendum, a quoquam potius latoris sensum, quam a lege, explicari. Cur ita scripserit, si ita non senserit? Cur, cum ea, quæ plane scripta sint, neglexerit, quæ nusquam scripta sint, proferat? Cur prudentissimos in scribendo viros, summæ stultitiæ putet esse damnandos? Quid impedierit scriptorem, quo minus exciperet illud, quod adversarius, tamquam si exceptum esset, ita<sup>35</sup> dicit se fecutum? Utetur exemplis iis, quibus idem scriptor: aut, si id non poterit, quibus alii, quod excipiendum putarint, exceperint. Quærenda etiam ratio est, si qua poterit inveniri, quare non fit exceptum:



aut iniqua lex, aut inutilis futura dicetur, aut alia causa obtemperandi, alia abrogandi: dissentire adversarii vocem atque legis. Deinde amplificandi causa, de conservandis legibus, de periculo rerum publicarum atque privatarum, cum aliis locis, tum in perorando maxime graviter erit vehementerque dicendum. Ille autem, qui se sententia legis voluntateque defendet, in consilio atque in mente scriptoris, non in verbis ac litteris, vim legis positam esse defendet: quodque nihil exceperit in lege, laudabit, ne diverticula peccatis darentur, atque ut ex facto cujusque iudex legis mentem interpretaretur. Deinde erit utendum exemplis, in quibus omnis æquitas perturbetur, si verbis legum, ac non sententiis pareatur. Deinde genus ejusmodi calliditatis & calumniæ retrahatur in odium judicis, cum quadam invidiosa querela. Et si incidet imprudentiæ causa, quæ non ad delictum, sed ad casum necessitatemve pertineat, quod genus paulo ante attigimus: erit iisdem æquitatis sententiis contra acerbiter verborum deprecandum. Sin scripta inter se dissentient: tanta series artis est, & sic inter se sunt pleraque connexa & apta, ut, quæ paulo ante præcepta dedimus



ambigui, quæque proxime sententiæ & scripti, eadem ad hoc genus causæ tertium trans-  
 138 ferantur. Nam quibus locis in ambiguo de-  
 fendimus eam significationem, quæ nos ad-  
 juvat, eisdem in contrariis legibus nostra lex  
 defendenda est. Deinde est efficiendum, ut  
 alterius scripti sententiam, alterius verba  
 defendamus. Ita quæ modo de scripto sen-  
 tentiaque præcepta sunt, eadem huc omnia  
 transferemus.

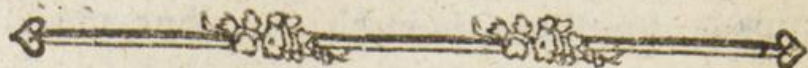
40 Expositæ sunt tibi omnes oratoriæ parti-  
 139 tiones, quæ quidem e media illa nostra Aca-  
 demia floruerunt: neque sine ea aut inve-  
 niri, aut intelligi, aut tractari possunt. nam  
 & partiri ipsum, & definire, & ambigui par-  
 titiones dividere, & argumentorum locos  
 nosse, & argumentationem ipsam concludere,  
 & videre, quæ sumenda in argumentando  
 sint, quidque ex iis, quæ sumta sunt, effi-  
 ciatur, & vera a falsis, verisimilia ab incre-  
 dibilibus dijudicare, & distinguere, aut male  
 sumta, aut male conclusa reprehendere, &  
 eadem vel anguste differere, ut dialectici qui  
 appellantur, vel, ut oratorem decet, late  
 exprimere: illius exercitationis & subtiliter  
 140 disputandi, & copiose dicendi [artis] est. De  
 bonis vero rebus & malis, æquis, iniquis,



utilibus, inutilibus, honestis, turpibus, quam  
potest habere orator, sine illis maximarum  
rerum artibus, facultatem, aut copiam?  
Quare hæc tibi sint, mi Cicero, quæ expo-  
sui, quasi indicia fontium illorum: ad quos  
si nobis eisdem ducibus aliisve perveneris,  
tum & hæc ipsa melius, & multo majora  
alia cognosces. C. F. Ego vero, ac magno  
quidem studio, mi pater: multisque ex tuis  
præclarissimis muneribus nullum majus ex-  
specto.







M. TVLLII CICERONIS

DE

OPTIMO GENERE  
ORATORVM.

**I** ORATORVM genera esse dicuntur, tamquam poëtarum. Id secus est. nam alterum est multiplex. Poëmatis enim tragici, comici, epici, melici etiam ac dithyrambici, quod magis est tractatum a Latinis, suum quodvis est diversum a reliquis. Itaque & in tragoedia comicum vitiosum est, & in comœdia turpe tragicum: & in ceteris suus est cuique sonus, & quædam intelligentibus nota vox. Oratorum autem si quis ita numerat plura genera, ut alios grandes, aut graves, aut copiosos; alios tenues, aut subtiles, aut breves; alios eis interjectos, & tamquam medios putet: de hominibus dicet aliquid, de re parum. In re enim, quod optimum sit, quæritur: in homine dicitur, quod est. Itaque licet dicere & Ennium, summum epicum poëtam, si cui ita videtur, & Pacuvium



tragicum; & Cæcilium fortasse comicum. Oratorem genere non divido. perfectum enim 3  
 quæro. Unum est autem genus perfecti, a quo qui absunt, non genere differunt, ut ab Attio Terentius; sed in eodem non sunt pares. Optimus est enim orator, qui dicendo animos audientium & docet, & delectat, & permovet. Docere, debitum est: delectare, honorarium: permovere, necessarium. Hæc 4  
 ut alius melius, quam alius, concedendum est: verum id fit non genere, sed gradu. Optimum quidem unum est; & proximum, quod ei simillimum. ex quo perspicuum est, quod optimo dissimillimum sit, id esse determinum. Nam quoniam eloquentia constat 2  
 ex verbis & sententiis, perficiendum est, ut pure & emendate loquentes, quod est Latine, verborum præterea, & propriorum, & translatorum, elegantiam persequamur: in propriis, ut aptissima eligamus; in translatis, ut similitudinem secuti, verecunde utamur alienis. Sententiarum autem totidem 5  
 genera sunt, quod diximus esse laudum. sunt enim docendi, acutæ; delectandi, quasi argutæ; commovendi, graves. Sed & verborum est structura quædam, duas res efficiens, numerum, & lenitatem: & sententiæ suam



compositionem habent, & ad probandam rem accommodatum ordinem. Sed earum omnium rerum, ut ædificiorum, memoria est quasi 6 fundamentum, lumen actio. Ea igitur omnia in quo summa, erit orator peritissimus; in quo media, mediocris; in quo minima, deterrimus. Et appellabuntur omnes oratores, ut pictores appellantur etiam mali: nec generibus inter sese, sed facultatibus different. Itaque nemo est orator, qui se Demosthenis similem esse nolit: at Menander, Homeri noluit: genus enim erat aliud. Id non est in oratoribus; aut si est, ut alius gravitatem sequens, subtilitatem fugiat; contra alius acutior se, quam ornatior, velit; etiam si est in genere tolerabili, certe non est in optimo. siquidem, quod omnes laudes habet, id est optimum.

3 Hæc dixi brevius equidem, quam res pe-  
7 tebat: sed ad id, quod agimus, non fuit dicendum pluribus. Unum enim cum sit genus, id quale sit, quærimus. Est autem tale, quale floruit Athenis; ex quo Atticorum oratorum ipsa vis ignota est, nota gloria. Nam alterum multi viderunt, vitiosi nihil apud eos: alterum pauci, laudabilia esse multa. Est enim vitiosum in sententia,



si quid absurdum, aut alienum, aut non acutum, aut subinsulsum est: in verbis, si inquinatum, si abjectum, si non aptum, si durum, si longe petitum. Hæc vitaverunt 8 fere omnes, qui aut Attici numerantur, aut dicunt Attice. sed quatenus valuerunt, sani duntaxat & ficci habeantur; sed ita, ut palæstrice spatari in xysto iis liceat, non ab Olympiis coronam petant. qui quamvis careant omni vitio, non sunt contenti quasi bona valetudine, sed vires, lacertos, sanguinem quærunt, quandam etiam suavitatem coloris. eos imitemur, si possumus: sin minus, illos potius, qui incorrupta sanitate sunt, (quod est proprium Atticorum,) quam eos, quorum vitiosa abundantia est, quales Asia multos tulit. Quod cum faciemus, (si modo 9 id ipsum assequemur: est enim permagnum,) imitemur, si poterimus, Lyfiam, & ejus quidem tenuitatem potissimum. est enim multis in locis grandior: sed quia & privatas ille plerasque, & eas ipsas aliis, & parvarum rerum causulas scripsit, videtur esse jejunior, quoniam se ipse consulto ad minutarum genera causarum limaverit. Quod qui ita fa- 4 ciet, ut, si cupiat uberius esse, non possit, habeatur sane orator, sed de minoribus:



magno autem oratori etiam illo modo sæpe  
 10 dicendum est in tali genere causarum. Ita  
 fit, ut Demosthenes certe possit summisse di-  
 cere: elate Lysias fortasse non possit. Sed si  
 eodem modo putant, exercitu in foro & in  
 omnibus templis, quæ circum forum sunt,  
 collocato, dici pro Milone decuisse, ut si de  
 re privata ad unum judicem diceremus; vim  
 eloquentiæ sua facultate, non rei natura, me-  
 11 tiuntur. Quare quoniam nonnullorum sermo  
 jam increbuit, partim seipsum Attice dicere,  
 partim neminem nostrum dicere: alteros ne-  
 gligamus. satis enim his res ipsa respondet,  
 cum aut non adhibeantur ad causas, aut ad-  
 hibiti derideantur. nam si arriderentur, esset  
 id ipsum Atticorum. Sed qui, dici a nobis  
 Attico more, nolunt, ipsi autem, se non ora-  
 tores esse, profitentur; si teretes aures ha-  
 bent, intelligensque iudicium; tamquam ad  
 picturam probandam, adhibentur etiam inscii  
 12 faciendi cum aliqua sollertia iudicandi: sin  
 autem intelligentiam ponunt in audiendi fa-  
 stidio, neque eos quidquam excelsum magni-  
 ficumque delectat; dicant, se subtile quid-  
 dam & politum velle, grave ornatumque con-  
 temnere. id vero desinant dicere, qui subti-  
 liter dicant, eos solos Attice dicere, id est,  
 quasi



quasi sicce & integre. At ample, & orname,  
 & copiose, cum eadem integritate, Attico-  
 rum est. Quid? dubium est, utrum oratio-  
 nem nostram tolerabilem tantum, an etiam  
 admirabilem esse cupiamus? non enim jam  
 quærimus, quid sit Attice, sed quid sit opti-  
 me dicere. Ex quo intelligitur, quoniam 13  
 Græcorum oratorum præstantissimi sunt ii,  
 qui fuerunt Athenis; eorum autem princeps  
 facile Demosthenes: hunc si quis imitetur,  
 eum & Attice dicturum, & optime; ut, quo-  
 niam Attici nobis propositi sunt ad imitan-  
 dum, bene dicere, id sit Attice dicere.

Sed cum in eo magnus error esset, quale 5  
 esset id dicendi genus; putavi mihi suscipien-  
 dum laborem, utilem studiosis, mihi quidem  
 ipsi non necessarium. Converti enim ex At- 14  
 ticus duorum eloquentissimorum nobilissimas  
 orationes inter se contrarias, Aeschinis De-  
 mosthenisque: nec converti, ut interpretes,  
 sed ut orator, sententiis iisdem, & earum  
 formis, tamquam figuris, verbis ad nostram  
 consuetudinem aptis: in quibus non verbum  
 pro verbo necesse habui reddere, sed genus  
 omnium verborum vimque servavi. non  
 enim ea me annumerare lectori putavi oport-  
 ere, sed tamquam appendere. Hic labor 15



meus hoc assequetur, ut nostri homines, quid ab illis exigant, qui se Atticos volunt, & ad quam eos quasi formulam dicendi revocent, intelligant. Sed exorietur Thucydides. ejus enim quidam eloquentiam admirantur. Id quidem recte; sed nihil ad eum oratorem, quem quærimus. Aliud est enim explicare res gestas narrando, aliud argumentando criminari, crimenve dissolvere: aliud narratione  
16 tenere auditorem, aliud concitare. At loquitur pulchre. Num melius, quam Plato? necesse tamen est oratori, quem quærimus, controversias explicare forenses dicendi genere apto ad docendum, ad delectandum,  
6 ad permovendum. Quare si quis erit, qui Thucydidio genere causas in foro dicturum se esse profiteatur, is abhorreat etiam a suspicione ejus, quæ versatur in re civili & forensi: qui Thucydidem laudabit, suæ nos-  
17 tram adscribat sententiam. Quin ipsum Iso-  
cratem, quem divinus auctor Plato, suum fere æqualem, admirabiliter in Phædro laudari fecit a Socrate, quemque omnes doctissimi summum oratorem esse dixerunt, tamen hunc in numero non repono. non enim in acie versatur, & ferro; quasi rudibus ejus eludit oratio. A me autem (ut cum maximis mi-



nima conferam) gladiatorum par nobilissimum inducitur. Aeschines, tanquam Aeserninus, ut ait Lucilius,

- - non spurcus homo, sed doctus & acer,  
Cum Pacidiano hic componitur, optimu' longe  
Post homines natos.

Nihil enim illo oratore arbitror cogitari posse divinius. Huic labori nostro duo genera reprehensorum opponuntur: unum hoc: *Verum melius Graeci*: quo quærat, ecquid possint ipsi melius Latine? alterum: *Quid istas potius legam, quam Graecas?* Iidem Andriam & Synephebos: nec minus Terentium & Cæcilium, quam Menandrum, legunt: nec Andromacham, aut Antiopam, aut Epigonos Latinos recipiant. sed tamen Ennium & Pacuvium & Accium potius, quam Euripidem & Sophoclem legunt. Quod igitur est eorum in orationibus e Græco conversis fastidium, nullum cum sit in versibus?

Sed aggrediamur jam, quod suscepimus, 7 si prius exposuerimus, quæ causa in iudicium 19 deducta sit. Cum esset lex Athenis, ne quis populi scitum faceret, ut quisquam corona donaretur in magistratu prius, quam rationes retulisset: & altera lex, Eos, qui a populo donarentur, in concione donari debere: qui a



senatu, in senatu: Demosthenes curator muris  
reficiendis fuit, eosque refecit pecunia sua. de  
hoc igitur Ctesiphon scitum fecit, nullis ab  
ipso rationibus relatis, ut corona aurea do-  
naretur, eaque donatio fieret in theatro, po-  
pulo convocato; qui locus non est concionis  
legitimæ: atque ita prædicaretur, EVM DO-  
NARI VIRTUTIS ERGO BENIVO-  
LENTIAEQVE, QVAM ERGA POPV-  
LVM ATHENIENSEM HABERET.

20 Hunc igitur Ctesiphontem in iudicium addu-  
xit Aeschines, quod contra leges scripisset,  
ut & rationibus non relatis corona donaretur,  
& ut in theatro, & quod de virtute ejus &  
benivolentia falsa scripisset; quoniam De-  
mosthenes nec vir bonus esset, nec bene me-  
ritus de civitate. Causa ipsa abhorret illa  
quidem a formula consuetudinis nostræ: sed  
est magna. Habet enim & legum interpreta-  
tionem satis acutam in utramque partem, &  
meritorum in rempublicam contentionem sa-  
21 ne gravem. Itaque causa Aeschini, quoniam  
ipse a Demosthene esset capitis accusatus,  
quod legationem ementitus esset, ut ulciscen-  
di inimici causa, nomine Ctesiphontis, judi-  
cium fieret de factis famaue Demosthenis.  
Non enim tam multa dixit de rationibus non



relatis, quam de eo, quod civis improbus, ut optimus, laudatus esset. Hanc multam<sup>22</sup> Aeschines a Ctesiphonte petiit quadriennio ante Philippi Macedonis mortem; sed iudicium factum est aliquot annis post, Alexandro jam Asiam tenente: ad quod iudicium concursus dicitur e tota Græcia factus esse. Quid enim aut tam visendum, aut audiendum fuit, quam summorum oratorum in gravissima causa, accurata & inimicitis incensa contentio? Quorum ego orationes si, ut spe-<sup>23</sup> ro, ita expressero, virtutibus utens illorum omnibus, id est, sententiis, & earum figuris, & rerum ordine, verba persequens eatenus, ut ea non abhorreant a more nostro, (quæ si e Græcis omnia conversa non erunt, tamen ut generis ejusdem sint, elaboravimus:) erit regula, ad quam eorum dirigantur orationes, qui Attice volent dicere. Sed de nobis satis. Aliquando enim Aeschinem ipsum Latine dicentem audiamus.







M. TVLLII CICERONIS  
P H A E N O M E N O N

EX

ARATO, FRAGMENTA.

---

**C**IC. 2. *leg.*) Ab Jove musarum primordia.  
**LACT.**) Malebant tenui contenti vivere cultu.  
**LACT.**) Et Jovis in regno, cœlique in parte  
 refedit.

**CIC.** 2. *Nat. Deor.*) Cetera labuntur celeri  
 cœlestia motu,  
 Cum cœloque simul noctesque diesque fe-  
 runtur.

Extremusque adeo duplici de cardine vertex  
 Dicitur esse Polus. \*

Ex his altera apud Grajos Cynosura vocatur,  
 Altera dicitur esse Helice. \*

Quas nostri Septem soliti vocitare triones.  
 Hac fidunt duce nocturna Phœnices in alto:  
 Sed prior illa magis stellis distincta refulget,  
 Et late prima confestim a nocte videtur:  
 Hæc vero parva est: sed nautis usus in hac est.  
 Nam cursu interiore brevi convertitur orbe.



Has inter, veluti rapido cum gurgite flumen,  
Torvu' Draco serpit subter, supraque revol-  
vens

Sese, conficiensque sinus e corpore flexos.

Huic non una modo caput ornans stella re-  
lucet:

Verum tempora sunt duplici fulgore notata,  
E trucibusque oculis duo fervida lumina fla-  
grant,

Atque uno mentum radianti fidere lucet:  
Obstipum caput & tereti cervice reflexum.  
Obtutum in cauda majoris figere dicas.

Quod caput hic paulum sese, subitoque re-  
condit,

Ortus ubi atque obitus partem admiscentur  
in unam.

*Id autem caput \**

Attingens defessa velut mœrentis imago  
Vertitur. \*

*quam quidem Graeci*

*Εγγόνασιν* vocitant, genibus quod nixa feratur.

Hic illa eximio posita est fulgore corona.  
propter, caput Anguitenentis,

Quem claro perhibent *ὀφίτηλον* nomine Graji.

Huic supra duplices humeros affixa videtur

Stella micans, tali specie, talique nitore.

Hic pressu duplici palmarum continet Anguem,







*auriga*

Sub læva Geminorum obductus parte feretur.  
 Adversum caput huic Helice truculenta tuetur.  
 At Capra lævum humerum clara obtinet. \*

Verum hæc est magno atque illustri præ-  
 dita signo :

Contra, Hædi exiguum jaciunt mortalibus  
 ignem.

*cujus sub pedibus*

Corniger est valido connixus corpore Taurus,  
 Has Græci stellas *ὄσδας* vocitare suerunt.

Namque ipsum ad tergum Cynosuræ vertitur  
 arcti.

\* *hunc antecedit*

Obscura specie stellarum Cassiopeia.

Hanc autem illustri versatur corpore  
 propter

Andromeda, aufugiens adspectum mœsta pa-  
 rentis.

Huic Equus ille jubam quatiens fulgore  
 micanti

Summa contingit caput alvo, stellaque jun-  
 gens

Una tenet duplices communi lumine formas,  
 Aeternum ex astris cupiens connectere no-  
 dum,

Exin contortis Aries cum cornibus hæret.



## ARATI PHAENOMENA,

A M. TVLLIO CICERONE

ADOLESCENTE LATINA FACTA.

*quae hinc incipiunt in ed. Aldi.*

**E** quibus hinc subter possis cognoscere  
fultum,

Jam coeli mediam partem terit, ut prius illæ  
Chelæ, quum pectus quod cernitur Orionis.  
Et prope conspicias parvum sub pectore claro  
Andromedæ signum, Deltoton dicere Graji 5  
Quod soliti, simili quia forma littera claret:  
Huic spatio ductum simili latus exstat utrum-  
que.

At non tertia pars lateris: namque est minor  
illis,

Sed stellis longe densis præclara relucet.  
Inferior paulo est Aries, & flamen ad Austri 10  
Inclinatior, atque etiam vehementius illo  
Pisces, quorum alter paulo prælabitur ante,  
Et magis horrifonis Aquilonis tangitur alis.  
Atque horum e caudis duplices velut esse  
catenæ

Dicuntur, sua diversæ per lumina serpunt: 15



Atque una tandem in stella communiter hæ-  
rent,

Quam veteres soliti cœlestem dicere Nodum.  
Andromedæ lævo ex humero si quærere  
perges,

Appositum poteris supra cognoscere Piscem.  
E pedibus vatum summo natus Jove Perseus,  
Quos humeris retinet defixo corpore Per-  
seus: 21

Quem summa ab regione Aquilonis flamina  
pulsant.

Hic dextram ad sedes intendit Cassiopeæ,  
Diversosque pedes vinctos talaribus aptis  
Pulverulentus uti de terra lapsu' repente 25  
In cœlum victor magnum sub culmine portat.  
At propter lævum genus omni ex parte locatas  
Parvas Vergilias tenui cum luce videbis.

Hæ septem vulgo perhibentur more vetusto  
Stellæ, cernuntur vero sex undique parvæ. 30

At non interiisse putari convenit unam:  
Sed frustra temere a vulgo ratione sine ulla  
Septem dicier, ut veteres statuere poëtæ,  
Aeterno cunctas ævo qui nomine dignant,  
Alcyone, Meropeque, Celæno, Taygeteque, 35  
Electra, Steropeque, simul sanctissima Maia.  
Hæ tenues parvo labentes lumine lucent:  
At magnum nomen signi, clarumque vocatur,



Propterea quod & æstatis primordia clarat,  
 Et post hiberni præpandens temporis ortus 40  
 Admonet, ut mandent mortales femina terris.  
 Inde Fides leviter posita & convexa videtur,  
 Mercurius parvus manibus quam dicitur olim  
 Infirmis fabricatus in alta sede locasse.

Quæ genus ad lævum Nixi delapsa refedit, 45  
 Atque inter flexum genus, & caput Alitis  
 hæsit.

Namque est Ales avis lato sub tegmine cœli  
 Quæ volat, & serpens geminis secat aëra  
 pennis.

Altera pars huic obscura est, & luminis  
 expers:

Altera nec parvis nec claris lucibus ardet, 50  
 Sed mediocre jacet quatiens e corpore lumen.  
 Hæc dextram Cephei dextro pede pellere pal-  
 mam

Gestit: jam vero clinata est ungula vehemens  
 Fortis equi propter pennati corporis alam. 54  
 Ipse autem labens multis equus ille tenetur  
 Piscibus: huic cervix dextra mulcetur Aquarî.  
 Serius hæc obitus terrai jussit equinis,  
 Quam gelidum valido de corpore frigus an-  
 helans 58

Corpore semifero magno Capricornus in orbe:  
 Quem quum perpetuo vestivit lumine Titan,



Brumali flectens contorquet tempore cursum.  
 Hoc cave te ponto studeas committere mense:  
 Nam non longinquum spatium labere diur-  
 num:

Non hiberna cito volvetur curriculo nox:  
 Humida non sese vestris aurora querelis 65  
 Ocius ostendet, clari prænuntia solis:  
 At validis æquor pulsabit viribus Auster:

Tum fixum tremulo quatietur frigore corpus,  
 Sed tamen anni jam labuntur tempore toto,  
 Nec cui signorum cedunt, neque flamina  
 vitant, 70

Nec metuunt canos minitanti murmure  
 fluctus.

Atque etiam supero navi pelagoque vagato  
 Mense, Sagittipotens solis cum sustinet orbem.  
 Nam jam cum minus exiguo lux tempore  
 præsto est,

Hoc signum veniens poterunt prænoscere  
 nautæ: 75

Jam prope præcipiti ante licebit visere nocti,  
 Ut sese ostendens emergit Scorpius alte,  
 Posteriore trahens flexum vi corporis arcum:  
 Jam supra cernes Arcti caput esse minoris,  
 Et magis erectum ad summum versarier or-  
 bem. 80

Tum sese Orion toto jam corpore condit



Extrema prope nocte, & Cepheus conditur  
ante,

Lumborum tenuis a prima depulsus ad undas.  
Hic missore vacans fulgens jacet una sagitta,  
Quam propter nitens penna convolvitur Ales:  
Et clinata magis paulo est Aquilonis ad  
auras. 86

At propter se Aquila ardenti cum corpore  
portat

Igniferum mulcens tremebundis æthera pen-  
nis,

Non nimis ingenti cum corpore, sed grave  
mœstis

Ostendit nautis perturbans æquora signum. 90

Tum magni curvus Capricorni corpora propter  
Delphinus jacet haud nimio lustratu' nitore,  
Præter quadruplices stellas in fronte locatas,  
Quas intervallum binas determinat unum.

Cetera pars læta tenui cum lumine serpit. 95

Illæ quæ fulgent luces ex ore corusco,  
Sunt inter partes gelidas Aquilonis locatæ,  
Atque inter spatium & læti vestigia solis.

At pars inferior Delphini fusca videtur

Inter solis iter, simul inter flamina venti, 100

Viribus erumpit qua summi spiritus Austri.

Exinde Orion obliquo corpore nitens

Inferiora tenet truculenti corpora Tauri:



Quem qui suspiciens in coelum nocte serena  
 Late dispersum non viderit, haud ita vero 105  
 Cetera se speret cognoscere signa potesse.  
 Namque pedes subter rutilo cum lumine claret  
 Fervidus ille Canis stellarum luce refulgens.  
 Hunc tegit obscurus subter præcordia venter:  
 Nec toto spirans rabido de corpore flammam  
 Aestiferos validis erumpit flatibus ignes: 111  
 Totus ab ore micans jacitur mortalibus ardor.  
 Hic ubi se pariter cum sole in culmina coeli  
 Extulit, haud patitur foliorum tegmine frustra  
 Suspensos animos arbuta ornata tenere. 115  
 Nam quorum stirpes tellus amplexaprehendit,  
 Hæc augens anima vitali flamine mulcet:  
 At quorum nequeunt radices findere terras,  
 Denudat foliis ramos & cortice truncos.  
 Hunc propter, subterque pedes quos diximus

ante, 120

Orioni jacet levipes Lepus. hic fugit ictus  
 Horrificos metuens rostri tremebundus acuti.  
 Nam Canis infesto sequitur vestigia cursu,  
 Præcipitantem agitans, oriens jam denique  
 paulo 124

Curriculum numquam defesso corpore sedans.  
 At Canis ad caudam serpens prælabitur Argo,  
 Conversam præ se portans cum lumine pup-  
 pim:



Non aliæ naves ut in alto pondere proras  
 Ante solent rostro Neptunia prata secantes,  
 Sed conversa retro cœli se per loca portat: 130  
 Sicut quum cœptant tutos contingere portus,  
 Obvertunt navem magno cum pondere nautæ,  
 Adversamque trahunt optata ad littora pup-  
 pim.

Sic conversa vetus super æthera vertitur Argo,  
 Atque usque a prora ad celsum sine lumine  
 malum,

A malo ad puppim cum lumine clara videtur,  
 Inde gubernaculum disperso lumine fulgens,  
 Clari posteriora Canis vestigia condit.

Exin semotam procul, in tutoque locatam  
 Andromedam tamen explorans fera quærere

Pisatrix 140

Pergit, & usque sitam validas Aquilonis ad  
 auras

Cœrula vestigat finita in partibus Austri.  
 Hanc Aries tegit, & squamoso corpore Pisces  
 Fluminis illustri tangentem corpore ripas.

Namque etiam Eridanum cernes in parte lo-  
 catum 145

Cœli, funestum magnis cum viribus amnem,  
 Quem lacrimis mœstæ Phaëthontis sæpe so-  
 rores

Sparserunt, letum mœerenti voce canentes.

Hunc



Hunc Orionis sub læva cernere planta 149  
 Serpentem poteris, proceraque vincla videbis,  
 Quæ retinent Pisces, caudarum parte locata,  
 Flumine mixta retro ad Piftricis terga re-  
 verti.

Hic una ftella neftuntur, quam jacit ex fe  
 Piftricis fpinæ valida cum luce refulgens.  
 Exinde exiguæ tenui cum lumine multæ 155  
 Inter Piftricem fufæ fparfæque videntur,  
 Ante gubernaculum ftellæ, quas contegit  
 omnis

Formidans acrem morfum Lepus: his neque  
 nomen,

Nec formam veteres certam ftatuiffe videntur.  
 Nam quæ fideribus claris natura polivit, 160  
 Et vario pinxit diftinguens lumine formas,  
 Hæc ille aſtrorum cuſtos ratione notavit,  
 Signaque fignavit cœleſtia nomine vero:  
 Has autem, quæ ſunt parvo ſub culmine fuſæ  
 Confimili ſpecie ftellas, parilique nitore, 165  
 Non potuit nobis nota clarare figura.

Exinde, australem ſoliti quem dicere Piſcem,  
 Volvitur inferior Capricorno verſus ad Au-  
 ſtrum,

Piftricem obſervans, procul illis Piſcibus  
 hærens. 169

At prope conſpicias expertes nominis omnes



Inter Piftricem & Pifcem quem diximus  
Auftri

Stellas sub pedibus ftratas radiantis Aquari.  
Propter Aquarius obfcurum dextra rigat  
amnem,

Exiguo qui ftellarum candore nitelcit. 174

E multis tamen his duo late lumina fulgent.

Unum sub magnis pedibus cernetur Aquari.

Quod fupereft gelido delapfum flumine fontis  
Spiniferam fubter caudam Piftrici adhæfit:

Et tenues ftellæ perhibentur nomine Aquari.

Hic aliæ volitant parvo cum lumine claræ, 180

Atque priora pedum fubeunt veftigia magni

Arcitenentis, & obfcuræ fine nomine cedunt.

Inde Nepæ cernes propter fulgentis acumen

Aram, quam flatu permulcet fpiritus Auftri,

Exiguo fuperum quæ lumina tempore tranat:

Nam procul Arcturo eft adverfa parte lo-  
cata. 186

Arcturo magnum fpatio fupra dedit orbem

Jupiter: hunc parvum inferiore in parte lo-  
cavit.

Hic tamen æterno invifens loca curriculo nox,

Signa dedit nautis, cuncti quæ nofcere pof-  
fent, 190

Commiferans hominum metuendos undique  
cafus.











Verum hæc, quæ semper certo volvuntur in  
 orbe 235

Fixa simul magnos edicam gentibus orbes.

Quattuor æterno lustrantes lumine mundum,

Orbes stelligeri portantes signa feruntur,

Amplexi terras cœli sub tegmine fulti. 239

E quibus annorum volitantia lumina nosces,

Quæ densis distincta licebit cernere signis.

Tum multos orbes magno cum lumine latos,

Vinctos inter se, & nodis cœlestibus aptos,

Atque pari spatio duo cernes esse duobus.

Nec sic nocturno cognoscens tempore cœ-  
 lum, 245

Quum neque caligans deterfit sidera nubes,

Nec pleno stellas superavit lumine Luna,

Vidisti magnum candentem serpere circum.

Lacteus hic nimio fulgens candore notatur:

Hic non perpetuum detexens conficit or-  
 bem, 250

Sed spatio multum superest: præstare duobus

Dicitur, & late cœli lustrare cavernas.

Quorum alter tangens Aquilonis vertitur  
 auras,

Ora petens Geminorum illustria: tum genus  
 ardens

In sese retinens Aurigæ portat utrumque. 255

Hunc fura læva Perseus, humeroque sinistro



Tangit: ad Andromedam hic dextra de parte  
tenetur,

Imponitque pedes duplices Equus: & simul  
Ales

Ponit avis caput, & clinato corpore tergum,  
Anguitenens humeris connititur: illa rece-  
dens 260

Austrum consequitur devitans corpore Virgo,  
At vero totum spatium convestit & orbis  
Magnu' Leo, & claro collucens lumine Cancer,  
In quo consistens convertit curriculum sol  
Aestivus, medio distinguens corpore cursus.

Hic totus medius circo disjungitur ipso: 266  
Pectoribus validis, atque alvo possidet orbem.  
Hunc octo in partes divisum noscere circum  
Si potes, invenies supero convertier orbe,  
Quinque pari spatio, partes tres esse relictas,  
Tempore nocturno quas vis inferna fre-  
quentet. 271

Alter ab infernis Austri convertitur auris:  
Distribuens medium subter secat hic Capri-  
cornum,

Atque pedes gelidum rivum fundentis Aquari,  
Cœruleæque feram caudam Pistricis, & illum  
Fulgentem Leporem, inde pedes Canis, &  
simul amplam 276

Argolicam retinet crebro cum lumine Navem:



Tergaque Centauri atque Nepai portat acu-  
men:

Inde Sagittari defixum possidet arcum.

Hunc a clarifonis auris Aquilonis ad Au-  
strum, 280

Condens postremum tangit rota fervida solis:

Exinde in superas brumali tempore flexu

Se recipit sedes; huic orbi quinque tributæ

Nocturnæ partes, supera tres luce dicantur.

Hasce inter mediam in partem retinere vi-  
detur 285

Tantus quantus erit collucens Lacteus orbis,

In quo autumnali, atque iterum sol lumine  
verno

Exæquat spatium lucis cum tempore noctis.

Hunc retinens Aries sublucet corpore totus,

Atque genu flexo Taurus connititur ingens:

Orion claro contingens corpore fertur: 291

Hydra tenet flexu Crateram, Corvus ad-  
hæret:

Et paucæ e Chelis stellæ; simul Anguitenentis

Sunt genua, & summi Jovis Ales nuntius  
instat:

Propter Equus capite & cervicum lumine  
tangit. 295

Hosce æquo spatio devinctos sustinet axis,

Per medios summo coeli de vertice tranans.



Ille autem claro quartus cum lumine circus,  
 Partibus extremis extremos continet orbes,  
 Et simul a medio media de parte secatur, 300  
 Atque obliquus in his nitens cum lumine  
 fertur:

Ut nemo, cui sancta manu doctissima Pallas  
 Sollertem ipsa dedit fabricæ rationibus artem,  
 Tam tornare cate contortos possidet orbes,  
 Quam sunt in cœlo divino numine flexi, 305  
 Terram cingentes, ornantes lumine mundum,  
 Culmine transverso retinentes sidera fulta.  
 Quattuor hi motu cuncti volvuntur eodem.  
 Sed tantum supra terras semper tenet ille  
 Curriculum, oblique inflexus tribus orbibus  
 unus. 310

Quanto est divisus Cancer spatio a Capricorno,  
 Ac subter terras spatium par esse necesse est:  
 Et quantos radios jacimus de lumine nostro,  
 Queis hunc convexum cœli contingimus or-  
 bem, 314

Sex tantæ poterunt sub eum succedere partes,  
 Bina pari spatio cœlestia signa tenentes.  
 Zodiacum hunc Græci vocitant, nostrique  
 Latini

Orbem signiferum perhibebunt nomine vero. ○  
 Nam gerit hic volvens bis sex ardentia signa.  
 Aestifer est pandens ferventia sidera Can-  
 cer. 320



Hunc subter fulgens cedit vis torva Leonis,  
 Quem rutilo sequitur collucens corpore Virgo.  
 Exin projectæ claro cum lumine Chelæ.  
 Ipsaque consequitur lucens vis magna Nepai:  
 Inde Sagittipotens dextra flexum tenet ar-  
 cum: 325

Post hunc ore fero Capricornus vadere pergit:  
 Humidus inde loci collucet Aquarius orbi.

Exin squamigeri serpentes ludere pisces:  
 Queis comes est Aries obscuro lumine labens,  
 Inflexoque genu projecto corpore Taurus, 330  
 Et Gemini clarum jactantes lucibus ignem.

Hæc sol æterno convestit lumine lustrans,  
 Annua conficiens vertentia tempora cursus.  
 Hic quantus terris connexus pellitur orbis,  
 Tantundem ille patens supera mortalibus edit.  
 Sex omni semper cedunt labentia nocte, 336  
 Tot cœlum rursus fugientia signa revisunt.  
 Hoc spatium tranans cæcis nox conficit um-  
 bris,

Quod supra terras prima de nocte relictum est  
 Signifero ex orbe & signorum ex ordine ful-  
 tum. 340

Quod si solis aves certos cognoscere cursus,  
 Ortus signorum nocturno tempore vives:  
 Nam semper signum exoriens Titan trahit  
 unum.



Sin autem efficiens signis mons obstruet altus,  
 Aut adiment lucem cæca caligine nubes: 345  
 Certas ipse notas cœli de tegmine fumens,  
 Ortus atque obitus omnes cognoscere possis.  
 Quæ simul existant cernes, quæ tempore  
 eodem

Præcipitent obitum nocturno tempore, nosces.  
 Jam simul ut supra se toto lumine Cancer 350  
 Extulit, extemplo cedit delapsa Corona,  
 Et loca convisit cauda tenus infera Piscis.  
 Dimidiam retinens stellis distincta Corona  
 Partem etiam supra, atque alia de parte re-  
 pulsa est:

Quam tamen insequitur Piscis, nec totus ad  
 umbras 355

Tractus, sed supero contactus corpore cedit.  
 Atque humeros usque a genibus, clarumque  
 recondit

Anguitenens validis magnum a cervicibus  
 Anguem.

Jam vero Arctophylax non æqua parte fe-  
 catur.

Nam brevior clara cœli de parte videtur, 360  
 Amplior infernas depulsus possidet umbras.  
 Quattuor hic obiens secum deducere signa  
 Signifero solet ex orbi: tum serius ille,  
 Quum supera sese satiavit luce, recedit,



Post mediam labens claro cum corpore no-  
 &tem. 365

Hæc obscura tenens convestit fidera tellus:  
 At parte ex alia claris cum lucibus errat  
 Orion, humeris & lato pectore fulgens,  
 Et dextra retinens non cassum luminis en-  
 fem. 369

Sed quum de terris vis est patefacta Leonis,  
 Omnia, quæ Cancer præclaro detulit ortu,  
 Cedunt obscurata, simul vis magna Aquilæ  
 Pellitur, ac flexo confidens corpore Nixus  
 Jam supero ferme depulsus lumine cedit:  
 Sed lævum genus atque illustrem linquit in  
 altum 375

Plantam. tum contra exoritur clarum caput  
 Hydræ,

Et Lepus, & Procyon, qui sese fervidus infert  
 Ante Canem: inde Canis vestigia prima vi-  
 dentur.

Non pauca e cælo depellens signa repente  
 Exoritur candens illustri lumine Virgo. 380  
 Cedit clara Fides Cyllenia, mergitur unda  
 Delphinus, simul obtegatur depulsa Sagitta,  
 Atque Avis ad summam caudam, primasque  
 recedit

Pinna, & magnus pariter delabatur Amnis.  
 Hic Equus a capite & longa cervice latefcit:



Longius exoritur jam claro corpore Ser-  
pens, 386

Crateraue tenus lucet mortalibus Hydra.  
Inde pedes Canis ostendit jam posteriores,  
Et post ipse trahit claro cum lumine Puppim:  
Insequitur labens per cœli lumina Navis, 390  
Et jamjam toto processit corpore Virgo:

Hæc medium ostendit radiato stipite Malum.  
At quum procedunt obscuro corpore Chelæ,  
Exsistit pariter larga cum luce Bootes,  
Cujus in adversum est Arcturus corpore fi-  
xus, 395

Totaque jam supra fulgens prolabitur Argo,  
Hydraque quod late cœlo dispersa tenetur,  
Nondum tota patet, non caudam contegit  
umbra.

Jam dextrum genus, & decoratam lumine  
suram

Erigit ille vagans vulgato nomine Nixus, 400  
Quem nocte extinctum, atque exortum vidi-  
mus una,

Persæpe ut parvum tranans geminaverit or-  
bem.

Hic genus & suram cum Chelis erigit alte:  
Ipse autem præceps obscura nocte tenetur,  
Dum Nepa & Arcitenens invisant lumina  
cœli: 405



Nam secum medium pandet Nepa, tollere  
vero

In caelum totum exoriens conabitur Arcus,  
Hic tribus elatum cum signis corpore toto  
Lucet; at exoritur media de parte Corona,  
Caudaque Centauri extremo candore refulget.  
Hic se jam totum caecas Equus abdit in um-  
bras, 411

Quem rutila fulgens pluma prætervolat Ales.  
Occidit Andromedæ clarum caput, & fera  
Pisatrix

Labitur, horribiles epulas funesta requirens.  
Hanc contra Cepheus non cessat tendere pal-  
mas. 415

Illa usque ad spinam mergens se coerulea  
condit.

At Cepheus caput atque humeros, palmas-  
que reclinat.

Quum vero vis est vehemens exorta Nepai,  
Late fusa volat. *in terras labitur unda,*  
*Orionque metu percussus conditur una.* 420  
*Pace hujus liceat causam explicuisse timoris,*  
*Virgo, tua: mihi, quaeso, veni placata Diana.*  
*Hæc fama est hominum, hæc per terras fama*  
vagatur;

Ut quondam Orion manibus violasse Dianam  
Dicitur, excelsis errans in collibus amens, 425



Quos tenet Aegæo defixa in gurgite Echineis,  
 Brachia quam viridi convestit tegmine vitis.  
 Ille feras vecors amenti corde necabat  
 Oenopionis avens epulas ornare nitentes.

At vero pedibus subito percussa Dianæ 430

Insula discessit, disjectaque saxa revellens  
 Perculit, & cæcas lustravit luce lacunas,  
 E quibus ingenti existit cum corpore præ se  
 Scorpius, infestus præportans flebile acumen.

Hic valido cupide venantem percudit ictu, 435

Mortiferum in venas figens per vulnera virus:  
 Ille gravi moriens constravit corpore terram.  
 Quare cum magnis sese Nepa lucibus effert,  
 Orion fugiens commendat corpora terris.

Tum vero fugit Andromeda, & Neptunia

Pistrix 440

Tota latet, cedit converso corpore Cepheus  
 Extremas medio contingens corpore terras.

Hic caput, & superas potis est demergere  
 partes:

Infera lumborum numquam convestiet um-  
 bra. 444

Nam retinent Arcti lustrantes lumine furas.

Labitur illa simul gnatam lacrimosa requirens

Cassiopea, neque ex cælo depulsa decore

Fertur; nam verso contingens vertice primum

Terras post humeros everfa sede refertur.



Hanc illi tribuunt pœnam Nereides almæ,  
 Cum<sup>o</sup> quibus (ut perhibent) ausa est conten-  
 dere forma. 451

Hæc obit inclinata: at pars exorta Coronæ est  
 Altera, cum caudaque omnis jam panditur  
 Hydra.

At caput, & totum sese Centaurus opacis  
 Eripit e teiebris, linquens vestigia parva 455  
 Antepedum contacta: simul cum lumine  
 pandit:

Ipse feram dextra retinet. prolabitur inde  
 Anguitenens capite & manibus. profert simul  
 Anguis

Jam caput, & summum flexo de corpore  
 lumen.

Hic ille exoritur converso corpore Nixus, 460  
 Alvum, crura, humeros, simul & præcordia  
 lustrans,

Et dextra radios læto cum lumine jactans.  
 Inde Sagittipotens superas convifere luces  
 Instittit, & mergit Nixi caput, & simul effert  
 Sese clara Fides, & promit corpore Ce-  
 pheus. 465

Fervidus ille Canis toto cum corpore cedit.  
 Abditur Orion, obit & Lepus abditus umbra,  
 Inferiora cadunt Aurigæ lumina lapsu.  
 Inde obiens Capricornus ab alto, lumine pellit



Aurigam, instantemque Capram, parvos fi-  
mul Hædos, 470

Et magnam antiquo depellit nomine Navem.

Obruitur Procyon. emergunt alite lapsu

E terris Volucres. existit clara Sagitta.

Crus, dextrumque pedem relinquens obit in-  
fera Perseus 474

In loca, tum cedens a puppi linquitur Argo:

PRISC. *lib.* 8.) Sub pedibus profert finita  
Booti.

PRISC. *lib.* 6.) Tertia sub caudam ad genus  
ipsum lumina pandit.

PRISC. *lib.* 10.) Quem neque tempestas  
perimet, neque longa vetustas

Interimet, stinguens præclara insignia cœli.

#### PROGNOSTICA.

PRISC. *lib.* 10.) Ut cum luna means Hy-  
perlonis officit orbi,

Stinguuntur radii cæca caligine tecti.

PRISC. *lib.* 16.) Ast autem tenui quæ can-  
dent lumine Phatnæ.

CIC. I. *Divin.*) Atque etiam ventos præ-  
monstrat sæpe futuros

Inflatum mare, cum subito penitusque tu-  
mescit,

Saxaque cana falis niveo spumata liquore,

Tristi-



Tristificas certant Neptuno reddere voces:  
 Aut densus stridor cum celso e vertice montis  
 Ortus, adaugescit scopulorum sæpe repulso.  
 Cana fulix itidem fugiens e gurgite ponti,  
 Nuntiat horribiles clamans instare procellas,  
 Haud modicos tremulo fundens e guttore  
 cantus.

Vos quoque signa videtis, aquai dulcis  
 alumnæ,

Cum clamore paratis inanes fundere voces,  
 Absurdoque sono fontes & stagna cietis.

*Quis est, qui, ranunculos hoc videre, suspicari  
 possit?*

Sæpe etiam pertriste canit de pectore carmen,  
 Et matutinis acredula vocibus instat,  
 Vocibus instat, & assiduas jactat ore querelas,  
 Cum primum gelidos rores aurora remittit.  
 Fuscaque nonnumquam cursans per littora  
 cornix,

Demersit caput, & fluctum cervice recepit.  
 Mollipedesque boves spectantes lumina cœli  
 Naribus humiferum duxere ex aëre succum.

Jam vero semper viridis semperque gra-  
 vata,

Lentiscus triplici solita grandescere foetu,  
 Ter fruges fundens, tria tempora monstrat  
 arandi.



PRISC. lib. 6.) Caprigeni pecoris custos de  
gurgite vasto.

*Cetera desiderantur.*

M. TVLLII CICERONIS ALCYONES.

NON.) Alcyonem genuit claris delapsus  
ab astris

Prævius Auroræ, Solis, Noctisque fatelles.

M. TVLLII CICERONIS LIMON.

CIC.) Tu quoque, qui solus lecto sermone,  
Terenti,

Conversum, expressumque Latina voce Me-  
nandrum

In medio populi sedatis vocibus effers,  
Quidquid come loquens, atque omnia dulcia  
linquens.

M. TVLLII CICERONIS MARIUS.

CIC.) Nuntia fulva Jovis, miranda visa  
figura.

CIC.) Hic Jovis altisoni subito pinnata  
fatelles,

Arboris e trunco serpentis faucia morfu,  
Ipsa feris subigit transfigens unguibus anguem  
Semianimum, & varia graviter cervice mi-  
cantem,



Quem se intorquentem lanians, rostroque  
cruentans,

Jam satiata animum, jam duros ulta dolores,  
Abjicit efflantem, & laceratum affligit in  
undas,

Seque obitu a solis nitidos convertit ad ortus.  
Hanc ubi præpetibus pennis, lapsuque vo-  
lantem

Conspexit Marius, divini numinis augur,  
Fausaque signa suæ laudis, reditusque no-  
tavit:

Partibus intonuit cœli pater ipse finistris.  
Sic aquilæ clarum firmavit Jupiter omen.

M. TULLII CICERONIS

DE SVO CONSVLATV,

LIB. II.

CIC. I. *Divin.*) Principio ætherio flamma-  
tus Jupiter igni

Vertitur, & totum collustrat lumine mundum,  
Menteque divina cœlum, terrasque petiit:  
Quæ penitus sensus hominum, vitasque re-  
tentat,

Ætheris æterni septa, atque inclusa cavernis.  
Et si stellarum motus cursusque vagantes  
Nosse velis, qua sint signorum in sede locatæ,



Quæ verbo, & falsis Grajorum vocibus errant,  
 Re vera certo lapsu spatioque feruntur:  
 Omnia jam cernes divina mente notata.

Nam primum astrorum volucres, te Consule,  
 motus,

Concurfusque graves stellarum ardore mi-  
 cantes,

Tu quoque, cum tumplos Albano in monte  
 nivales

Lustrasti, & læto mactasti lacte Latinas,  
 Vidisti, & claro tremulos ardore cometas,  
 Multaque misceri nocturna strage putasti,  
 Quod ferme dirum in tempus cecinere La-  
 tinæ,

Cum claram speciem concreto lumine luna  
 Abdidit, & subito stellanti nocte peremta est.

Quid vero Phœbi fax tristis nuntia belli,  
 Quæ magnum ad culmen flammato ardore  
 volabat,

Præcipites cœli partes, obitusque petisset:  
 Aut cum terribili percussus fulmine civis  
 Luce serenanti vitæ lumina liquit:

Aut cum se gravido tremefecit corpore tellus.  
 Jam vero variæ nocturno tempore visæ  
 Terribiles formæ bellum, motusque mone-  
 bant:

Multaque per terras vates oracula furenti



Pectore fundebant tristes minitantia casus.  
Atque ea, quæ lapsu tandem cecidere vetusto,  
Hæc fore perpetuis signis, clarisque frequen-  
tans

Ipsè Deum genitor cœlo, terrisque canebat.  
Nunc ea, Torquato quæ quondam, & con-  
sule Cotta

Lydius ediderat Tyrrhenæ gentis haruspex,  
Omnia fixa tuus glomerans determinat annus.  
Nam pater altitonans stellanti nixus Olympo,  
Ipsè suos quondam tumulos ac templa petivit,  
Et Capitolinis iniecit sedibus ignes;

Tum species ex ære vetus generosaque Nattæ  
Concidit, elapsæque vetusto numine leges:  
Et divum simulacra peremit fulminis ardor.  
Hic silvestris erat Romani nominis altrix  
Marta, quæ parvos Mavortis femine natos  
Uberibus gravidis vitali rore rigabat:

Quæ tum cum pueris flammato fulminis ictu  
Concidit, atque avulsa pedum vestigia liquit.

Tum quis non artis scripta ac monumenta  
volutans,

Voces tristificas chartis promebat Etruscis?  
Omnes civili generosam stirpe profectam  
Vitare ingentem cladem, pestemque mone-  
bant:

Vel legum exitium constanti voce ferebant,



Templa deumque adeo flammis urbesque ju-  
bebant

Eripere, & stragem horribilem, cædemque  
vereri:

Atque hæc fixa gravi fato, ac fundata teneri,  
Ni post excisum ad columnen formata decore  
Sancta Jovis species claros spectaret in ortus:  
Tum fore, ut occultos populus sanctusque  
senatus

Cernere conatus possit, si solis ad ortum  
Conversa, inde patrum sedes, populique vi-  
deret,

Hæc tardata diu species multumque morata,  
Consule te tandem celsa est in sede locata:  
Atque una fixi ac signati temporis hora  
Jupiter ex celsa clarabat sceptrâ columna:  
Ac clades patriæ flamma ferroque parata  
Vocibus Allobrogum patribus populoque pa-  
tebat.

Rite igitur veteres, quorum monumenta  
tenetis,

Qui populos, urbesque modo ac virtute re-  
gebant;

Rite etiam vestri, quorum pietasque fidesque  
Præstitit, ac longe vicit sapientia cunctos,  
Præcipue ingenti coluerunt numine divos,  
Hæc adeo penitus cura videre sagaci,



Otia qui studiis læti tenuere decoris,  
 Inque Academia umbrifera, nitidoque Lyceo.  
 Fuderunt claras sæcundi pectoris artes.  
 E quibus ereptum primo jam a flore juventæ,  
 Te patria in media virtutum mole locavit.  
 Tu tamen anxiferas curas requiete relaxas,  
 Quod patriæ voces studiis nobisque sacrafti.  
 NON. p. 97 a. ed. Merc.) Atque animo pen-  
 dens noctis eventa timebat.

M. TVLLII CICERONIS  
 DE SVO CONSVLATV,

LIB. III.

CIC. 2. Att.) Interea cursus, quos prima  
 a parte juventæ,  
 Quosque adeo consul virtute, animoque pe-  
 tisti,  
 Hos retine, atque auge famam, laudemque  
 bonorum.

M. TVLLII CICERONIS  
 DE SVIS TEMPORIBVS.

QVINCT.) Cedant arma togæ : concedat  
 laurea laudi.

QVINCT.) O fortunatum natam me con-  
 sule Romam!



M. TVLLII CICERONIS  
ELEGIA TAMELASTIS.

SERVIVS *in Ecl. I, 58.*) Jam mare Tyr-  
rhenum longe penitusque palumbes  
Reliquit.

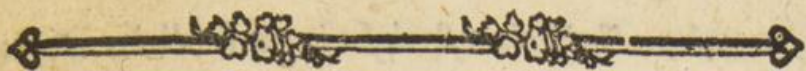
AVG. *l. 5. c. 8. Civit.*) Tales sunt hominum  
mentes, qualis pater ipse  
Jupiter auctiferas lustravit lumine terras.

M. TVLLII CICERONIS  
JOCVLARIS LIBELLVS.

QVINCT. *viii, extr.*) Fundum Varro vo-  
cat, quem possim mittere funda,  
Ni tamen exciderit, qua cava funda patet.







ANNOTATIO  
DE  
LIBELLIS

HOC VOLVMINE CONTENTIS,

EX JO. ALB. FABRICII Bibliotheca Lat.  
a JO. AVG. ERNESTI auctius edita,  
tom. I, lib. I, c. 8.

I. **O**RATOR *sive* de optimo genere dicendi,  
ad M. Brutum scriptus est A. V. 708, cum  
M. Brutus Galliam cis Alpes teneret. Vide  
Henr. Norisium ad Cenotaphia Pisana p. 271.  
Exemplum primum repertum est a Gerardo  
Landriano, Laudis Pompejæ episcopo, mis-  
sumque Gasparino Barzizo, ut describeretur  
& corrigeretur. Sunt, qui hoc de libris de  
Oratore tribus tradant, etiam veteres, Sabel-  
licus de L. L. reparatione, & Blondus ante  
memoratus, item ipse Furiettus, vitæ Barzi-  
xianæ scriptor. Sed Barzixius ipse in epi-  
stola ad Gerardum, in qua ei gratias agit, &  
apographum (a Cosmo Cremonense factum)  
mittit, diserte Oratorem appellat, eumque unum.



*In eadem Epistola est descriptio Codicis, quem vocat vetustissimum, sed pæne ad nullum usum aptum. Ex eo porro exemplo, sic descripto, omnia alia & scripta & formulis expressa exempla fluxere: unde de textu ejus libri judicare in promptu est.*

*Editiones antiquissimae sunt eadem, quae Bruti: quas secutae eae, quae sunt in universorum Ciceronianorum Corporibus, Mediolanensi &c. Praeter has habemus Lipsiensem, factam an. 1515, fol. ab Hermanno Tulichio, ex ed. Rom. factam maxime, variis Lectt. in marginem rejecltis: Parisiensem 1542, 4. apud Fr. Gryphium: quae tamen nihil profuerit cuiquam. Profuere ei libro Strebæus, Victor Pisanus, Jo. Rivius & Melanchton, quorum notae sunt in Corpore Comm. Basileensi.*

2. *Topica ad C. Trebatium Ictum primum cum Oratore edita sunt Romae & Venetiis. Separatim a ceteris cum prodire, fere adjunctum habuere Boethii Commentarium, ut Paris. 1542 & 1547, 1557, 1561, 4. Sic & Phil. Melanchthon edidit additis Scholiis suis, Vitæb. 1524, 8; & Hagenoae 1533, 8. Illustrarunt Topica etiam Achilles Staius, qui cum eruditis notis Topica edidit, Lovan. 1552, 8.*



atque Antonius Goveanus, *Paris. 1545, 8.*  
*Ed. Camerarii cum commentatiunculis, Lipsiae*  
*1549, cujus dedicatio scripta 1544. Appendix*  
*quoque ad explanationes Statii exstat editione*  
*Antwerp. 1553, 8. Alios interpretes reperies*  
*in Collectione Basileensi, ut Georgium Vallam,*  
*Jo. Visorium, Barth. Latomum & Hegendor-*  
*phium. Cum Jo. Visorii & Barth. Latomi,*  
*Comment. prodire Lugd. 1541, 8. Cum Com-*  
*mentariis Georgii Vallæ, sine anno & loco fol.*  
*Cœli Secundi Curionis in Topica commenta-*  
*rius Basil. 1553, 8. Denique Joannes a Ke-*  
*berberia Turonensis, Ictus Parisiensis, dignus*  
*Duareni discipulus, vulgavit libros quatuor*  
*Topicon juris, Paris. 1575, 8. Viteb. 1590, 8.*  
*quibus Ciceronis Topica illustrantur, supplen-*  
*turque.*

3. De Partitione Oratoria *Dialogus*, quo  
 filius e patre Cicerone Latine accipit, quae  
 eidem de ratione dicendi Graece tradiderat.  
 Hunc conjecturis quibusdam, sed levibus, ju-  
 dice Vossio, Ciceronis esse negat Angelus De-  
 cembrius lib. I de Politia litteraria pag. 62.  
 Majoragii *Commentarius in Tullii partitiones*  
 lucem vidit Venetiis 1587, 4. Scripsere etiam  
 in hunc librum Jo. Sturmus, Rhetor sua aetate



*insignis, (cujus 4 dialogi partitionum contextum habent insertum, Arg. 1539 & 1558, 8. Deinde accessit J. Bentzii epitome partitionum M. T. C. cura Jo. Sturmii recognita & perspicuis exemplis illustrata. Argent. 1593, 8.) Vitus Amerbachius, Coelius Secundus Curio, & qui in collectione commentariorum Basileensi occurrunt, Georgius Valla, Jac. Ludovicus Strebæus, Bartholom. Latomus, (Colon. 1558, 12.) & Christophorus Hegendorphius. Prodiere etiam partitiones cum tabulis Claudii Minois Paris. 1582, 4. Editiones primae sunt eadem, quae Oratoris & Topicorum. Exstat vero etiam edit. an. 1472, in qua Topicis junguntur, v. Maittaire Ann. typ. T. III, pag. 319. T. V, pag. 282.*

4. De optimo genere Oratorum brevis disputatio, quam Cicero prologi vicem praemiserat Orationibus contrariis Demosthenis atque Aeschinis, Latine a se conversis. Hanc translationem intercidisse, vehementer dolendum est, quoniam Cicero illas Orationes, velut exemplar Atticae ejusque consummatissimae eloquentiae, de industria delegerat, ac Romanis suis ad imitandum proposuerat. Achillis Statii Commentarius in hunc libellum editus est Lovanii



1552, 8. Joan. Antonii Viperani *Antverp.*  
1581, 8.

*Fragmenta ex operibus Ciceronis deperditis nobiliora supersunt haec tria:*

1. *Somnium Scipionis, ex ultimo s. sexto libro de Rep.*

2. *Pars interpretationis Timæi, dialogi Platonici, de Univerſitate. [De his duobus suo inferius agetur loco.]*

3. *Pars Metaphraseos Phaenomenon ac Diosemion, sive, ut Cicero lib. I de Divinat. cap. 8 vocat Prognosticorum Arati, heroico carmine. Nam poëtam quoque non omnino malum fuisse Ciceronem, & quaedam illius λελύσωνα poëtica fidem faciunt, & defendit Plutarchus in vita. Hanc Arati Metaphrasin admodum adolescentulum se composuisse testatur Cicero II de nat. Deor. cap. 41, & videtur integram adhuc habuisse Lupus Ferrariensis Ep. LXIX. Fragmenta, quae sola hodie supersunt, cum Graecis comparavit praeter Joach. Perionium Paris. 1540, 4. Basil. 1542, 8. & H. Stephanum in Lexico Ciceroniano, an. 1557, 8. Car. Sigonius in sua fragmentorum Ciceronis collectione; quibus addendae observationes eruditissimorum virorum Pauli Leo-*



*pardi XVI, 14 & XVII, 16 sq. emendatio-*  
*num & Hadr. Turnebi VIII, 17 Adversar.*  
*Petri item Lescaloperii notae ad Cicer. de nat.*  
*Deor. pag. 408 sq. & Hugonis Grotii, viri*  
*summi, Aratea, in quibus non modo fragmen-*  
*ta Ciceronis eo ordine, quo Arato respondent,*  
*exhibet, sed & alio litterarum caractere ver-*  
*sus, qui deerant, ex suo ingenio suppletos in-*  
*terferuit atque adjunxit, Lugd. Bat. 1600, 4.*  
*Joannis denique Cochanovii editio neutiquam*  
*praetereunda, qui Aratum Ciceronis recensuit*  
*& illustravit Cracov. 1579, 4. & quae ad Ara-*  
*tea Tullii annotavit Janus Gruterus. Recen-*  
*suit etiam inter fragmenta Ciceronis Andreas*  
*Patricius, quae e Gudiana bibl. accepi emen-*  
*data ex MSS. Fragmenta ceterorum scripto-*  
*rum Ciceronis subjiciuntur etiam editioni Offi-*  
*ciorum Lipsiensi 1611, 8.*

*Cetera scripta Ciceronis deperdita haec*  
*fere sunt, quorum fragmenta ex veterum mo-*  
*numenti post Rob. Stephanum, collegit Car.*  
*Sigonius, Venet. 1559, 8. & horum vincens*  
*industriam Andr. Patricius, Polonus, ibidem*  
*1550, 8. 1565, 4. & 1578, 4. suis vero Cice-*  
*ronis editionibus (sed sine Patricii commenta-*  
*riis & Sigonii notis) subjecere Dionys. Gotho-*



*fredus & Janus Gruterus, unde in alias etiam nonnullas editiones recepta, ut Londinensem ac Gronovianam.*

[*Ex iis commemoranda hic veniunt*]

*Poëmata Heroica, Alcyones, Limon, Marius, & de Consulatu suo, sive de suis temporibus libri III, cujus meminit Cicero ipse II, 3 ad Attic. Ex libro secundo profert versus LXXVIII, lib. I de Divinatione c. II sq. atque respicit illud Servius ad VIII Eclog. vers. 106. Similiter de consulatu suo scripserat Cato, nec non Q. Catulus de consulatu suo ac rebus gestis, & Scaurus de vita sua, & Gracchus de legibus a se promulgatis. Nam, ut Tacitus cap. I Agricolae, plerique suam ipsi vitam narrare, fiduciam potius morum, quam arrogantiam arbitrati sunt. Ceterum Cicero magnis etiam precibus postulaverat a L. Luceio, ut res a se consule gestas eventusque scriberet, lib. V Epist. 12, sed non videtur illi persuasisse. Una etiam Luceii epistola aetatem tulit, quae legitur inter Ciceronianas V, 14. Magnis hic Tullii amicus laudibus effertur ab auctore dissertationis, quae inserta est Ephemeridibus litterariis Hagensibus (Journal littéraire) tom. V, pag. 137 sq. ubi dispu-*



tatur de studio, quo conatus fuit Cicero Luceium Attico suo reconciliare. Ciceroni autem nimis gravis dica dicitur propter haec verba lib. I Epist. 10 ad Atticum: Sed haec sanabuntur, cum veneris; aut ei molesta erunt, in utro culpa erit. Postremorum enim verborum non est sententia, Luceio creandam molestiam, uter etiam ex illis auctor exstiterit culpae & offensae, sive injuriam alteri fecerit: sed vero hic, ni fallunt me omnia, est sensus, molestiam fore imponendam illi, in quo futura sit culpa, quo minus iterum possint redire invicem in gratiam.

*Elegia Tamelestis. Serv. in 1 Aeneid.*

Jocularis quidam libellus, e quo Quintilianus duos versus producit.

His adde poëma Jambicum ab adolescentulo compositum, quod inscripserat Pontius Glaucus. vid. Plut. vita Cic.

Videtur etiam nonnulla loca insignia, & forte libros integros Homeri Latinis reddidisse versibus. Vide A. Patricii notas ad sectionem quartam fragmentorum pag. 38 sq. De Epigrammate Ciceronis in Tironem suum videndus Plinius junior VII, 4 Epist.

ΑΥΕΚΔΟΤΩ



*Anecdota sua memorat Cicero II, 6 & XIV, 17 ad Atticum, qui forte idem liber ἀπορητος, de quo Dio Cassius, Ciceroni iniquior, XXXIX pag. 96. Consule Vavassorem de ludicra dictione pag. 370 sq. & Loensem lib. I Epiphylidum cap. 6. Non igitur primus Anecdota scripsit Procopius, sed ante eum Cicero, qui in illo suo volumine multa in Caesarem & Crasum acerba posuerat: ante Ciceronem Theopompus. Videndus & Malaspina & alii ad II, 6, & XIV, 17 ad Atticum.*

*Statilii Maximi de singularibus apud Ciceronem, Charisio laudatus liber, pariter intercidit; quod eo magis dolendum, quod Plinius major & Quintilianus non pauca eum invenisse vocabula, & iis linguam auxisse Latinam testantur. quaedam affert Plut. in Cic. cap. 40. Insigniora quae hodie in scriptis Ciceronis existant de vocibus rarioribus, habes collecta in indice quinto penoris Tulliani, quod Georg. Lud. Frobenio auctore prodiit Hamb. 1619, fol. Consulendus etiam Rev. praesulis Hildesimensis Jac. Frid. Reimanni liber editus Halae 1718, 8. introductio in historiam vocabulorum linguae Latinae, pag. 24 sq.*



*Sunt insuper dubia & supposita Ciceroni scripta minimum duodecim, in quibus locum primum tenent*

Libri quatuor Rhetoricorum ad C. Herennium cognatum ac familiarem suum, quos Ciceroni diserte tribuit S. Hieronymus libro I in Rufinum atque praefat. ad Abdiam, itemque non nno loco Priscianus, sed & Lupus Ferrariensis (ut videtur) Epistola prima ad Eginhartum: atque Ciceroni praeter Antonium Marinellum aliosque singularibus diatribis vindicatum ivere Georgius Caspar Kirchmajerus, & Jo. Petrus Ludovicus in Academia Hallensi Professor, Leonardus Aretinus, Dionysius Lambinus, Marinus Becichemus Scodrensis, qui ab adolescente scriptos putat in diss. quod libri ad Herennium a familia Ciceronis amoveri non debeant, & Angelus Bucinensis in defensione pro Rhetoricis ad C. Herennium Philippo Strozae dicata. Becichemi & Bucinensis diatribae occurrunt in collectione Commentariorum Basileensi in libros Ciceronis Rhetoricos. Audacter etiam pro Cicerone auctore pugnat Tranquillus Tamyras in Hexasticho, quod in antiquis editionibus legitur:



Dic quibus; o Lector, validis rationibus  
inftes

Hoc non esse, sacri est quod Ciceronis  
opus?

Non hic ingenium, non spectas flumina  
linguae?

Non cernis variis dicta ministeriis?

Qui negat hoc, coeli tandem, reor, astra  
vetabit,

Et maris esse undas, & gramen esse foli.

*Sed viri in lectione Ciceronis versatissimi, tum avorum nostrorum memoria, tum nostra aetate, e quibus vel unum juvat honoris causa appellare Conr. Samuelem Schurtzfleischium, communibus suffragiis, Tullio hos libros abrogant, tribuuntque vel L. Cornificio patri, ad quem Ciceronis Epistolae exstant, vel L. Cornificio filio, qui anno V. C. 719. Consul fuit, & de Rhetorica arte scripsisse e Quintiliano intelligitur: vel Ciceroni filio, aut Laureæ Tullii Ciceronis liberto, qui & ipse Cicero vocabatur, vel Tullio Tironi, quem inter Rhetores memorant Plinius ac Suetonius: vel M. Gallioni, cujus nomen in antiquissimo codice librorum ad Herennium Romano, licet ab alia manu deletum, comparuisse refert Al-*



*us Manutius Pauli F. Epistola ad A. Nau-  
gerium : vel Virgino Rufo , quem voce &  
scriptis eloquentiam docuisse Neronis tempori-  
bus , tradunt Tacitus & Quintilianus : vel  
Timolao denique , uni e XXX Tyrannis ,  
quem ad Herennium fratrem scripsisse auctor  
est Trebellius Pollio. At enim quicumque de-  
mum sit auctor , quem uti Ciceronem esse vehe-  
menter negat , ita non mediocriter doctum  
virum fuisse & Rhetorica arte diligenter scri-  
pisse , recte profitetur Franc. Floridus Sabi-  
nus libro I lectionum subseciv. cap. IV, [pag.  
1033, tom. 1 Facis artium Gruterianae] certe  
non longe absuisse ab aetate Ciceronis , liben-  
ter mihi persuadeo : tametsi ante aetatem Au-  
gusti scriptos non esse ex Gellii XIII, 6. colli-  
git Christianus Falsterus parte 3. amoenita-  
tum philol. pag. 286. Herennius , ad quem  
scripti sunt hi libri , qui fuerit , dici non po-  
test. Contra non Cicerone modo , sed etiam  
Cornelio Celso & vel mediocri Celsi auditore  
[qui & ipse de Rhetorica scripsit] indignos esse  
ad Herennium libros disputat Franciscus Flo-  
ridus Sabinus libro I lection. subseciv. cap. 4,  
tom. I Lampadis artium Gruterianae pag.  
1037. Sed totam hanc rem , qui accurate ex-  
plicatam & disputatam cognoscere velit , adeat*



P. Burmannum Secundum V. C. in praefatione ad editionem eorum librorum, de qua mox. Quisquis vero fuit auctor, (certe non Cicero), doctore Hermete se usum innuit lib. I, cap. XI: Causarum constitutiones alii quatuor fecerunt, noster Hermetes tres putavit esse.

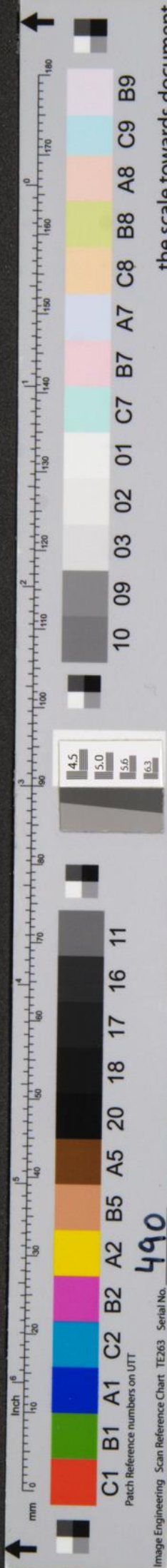
*Horum librorum editiones antiquae pleraeque sunt eadem, quae librorum de Inventione, quibuscum sub titulo Rhetoricorum veterum & novorum conjuncti sunt. Separatim editorum exempla haec cognovimus: 1) Romae, an. 1474, fol. per Vendelinum de Vila in artibus magistrum. 2) 1477, fol. Paris. & Papiae. 3) Mediol. 1479 per Henr. de Cataneis, apud Scinzeler & Pachel. 4) Friburg. an. 1492, 4. editore Joann. Curto de Eberspach. 5) s. l. & an. fol. ejusdem seculi, sed sine dubio in Germania facta, cujus exemplum e bibliotheca Comitis Wernigerodani missum est. 6) Cracoviensis an. 1500, 4. cum Praef. Raph. Regii, unde patet esse repetitionem exempli Italici Joan. Mich. Toxitæ, cum ipsius notis Basil. 1558, 8. 7) Giberti Longolii cum brevibus scholiis in margine Antv. 1536. 8) Ulr. Zafii, Basil. 1537, 8.*



*Interpretes multos nacti sunt hi libri, toties ad usum studiosorum eloquentiae editi, fere eosdem cum libris de Inventione. Veteres reperiuntur in Collectione Basileensi, qui vix hodie leguntur. De ceteris, qui exemplis suis notas addidere, dicere separatim, non est necesse.*







the scale towards document

277  
raefa-  
le qua  
te non  
innuit  
es ali  
es pu-  
  
olerat-  
ntione,  
eterum  
edito-  
Romae,  
in ar-  
Pa-  
taneis,  
g. an.  
rspach.  
e dubio  
biblio-  
t. 6)  
Raph.  
exempli  
s notis  
m bre-  
g) Ulr.